

14
521/16.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ทางร่มเย็น

ฉบับ ๑๒

ศิริมานนทสูตร

ของ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร)

สังมคุณ

และ

โอวาทปาติโมกขเทศนา

ของ

พระศาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)

ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា

ជាតិ សាសនា ព្រះមហាក្សត្រ

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ

នាយកដ្ឋាន

(អង្គភាព) បេតិកភណ្ឌវប្បធម៌

ភ្នំពេញ

ថ្ងៃ

សប្តាហ៍ទី ១២ ខែ ០១ ឆ្នាំ ២០២២

លេខ

(ស្នាម) ២២២២២២២២

ทางร่มเย็น

เดินทางกลางบ้านาคิด
เข็มทิศไม่มีดีหรือ
อันความประมาทนั้นคือ
ทางที่ได้ชอมรณา

เข็มทิศคอธรรมนำชีพ
เร่งรีบขวายขวนคันทหา
อย่าให้ล่วงวัยเวลา
ก่อนพบมรรคาร่มเย็น

เกิดมาทางทชวิต
ยังคิดทุกข์แท้แลเห็น
กษัตเกิดชาล้าเคย
ไยยังหลงเล่นมัวเมา

มาเกิดมาเดินทางนี้
วิถสว่างสร้างเขลา
ทางร่มเย็นเลิศเพริศเพรา
นำเราสู่ที่สุดทุกข์

ฐ. นาคทรพร

กรกฎาคม ๒๕๑๑

นมัสการพระคุณ

“ทางร่มเย็น” อันดับ ๑๒ ^๕นี้ ประกอบด้วยธรรมกถา ๓ เรื่อง คือ
กิริยานนทสูตร สังฆคุณ และ โอวาทปาติโมกขเทศนา

เรื่องแรกเป็นสำนวนของ พระคุณเจ้า พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สีริ-
จนฺโท จันทร) เจ้าอาวาสแห่งวัดบรมนิวาส พระนคร ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็น
มรดกธรรมอันประเสริฐยิ่งชิ้นหนึ่ง ในจำนวนมากหลายของท่าน ที่ยังเหลือตก
ทอดมา

อีก ๒ เรื่องเป็นสำนวนของ พระคุณเจ้า พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)
เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ในปัจจุบัน พระคุณเจ้าได้เมตตาให้เรื่องทั้งสองมา
เพื่อความสว่างและร่มเย็นแก่ผู้ที่สมัครเดินบนเส้นทางร่มเย็นสายนี้

คณะผู้จัดพิมพ์ ในนามของชาวคณะ “ทางร่มเย็น” ขอนอบน้อมนมัส-
การพระคุณเจ้าทั้งสองด้วยความสำนึกในพระคุณเป็นล้นพ้น

คณะผู้จัดพิมพ์ “ทางร่มเย็น”

ตุลาคม ๒๕๑๒

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
ที่ ๗.๑/๓๓

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑

ด้วย คณะกรรมการ

ได้มีมติจัดสร้างพระพิมพ์พระพุทธรูปทองคำ ๑๐๐๐ บาท

บำรุงมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ให้อานิสงส์
อันเกิดจากปัจจัยนี้เพื่อประโยชน์ในการจัดหาทุนสร้างพระพิมพ์
ลือธรรม: แวดวงพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป ทั้งกันใน
อุปการะ ๑๐๐๐ บาท
มหามกุฏราชวิทยาลัย ขอเชิญผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงิน
กับทั้งเครื่องอุปการะพระพิมพ์ทองคำ ๑๐๐๐ บาท ให้ปราศจาก
สรรพทุกข์ภัยพิบัติ โรคภัยไข้เจ็บ และในบรรดาสิ่งให้เจริญ
อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ สมบัติอันตรรกธรรมทุกเมื่อเทอญ

พระศาสนโสภณ

ผู้อำนวยการมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๕ ๖๓ เกษมสันต์

ผู้จัดการมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๕ ๖๓

ผู้ออกบัตร

ทุนสินอุปการะ “ทางร่มเย็น”

คณะผู้จัดพิมพ์ “ทางร่มเย็น” ตระหนักในกฎแห่งอนิจจัง อันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ว่าคนเราทุกคน จะต้องล่วงลับไปตามกาลเวลาตามกฎแห่งสังขารธรรม และไม่อยากจะให้การจัดพิมพ์หนังสือ “ทางร่มเย็น” ต้องล้มเลิกไปโดยเหตุอันถ้าย จึงได้จัดตั้ง ทุนสินอุปการะ “ทางร่มเย็น” ไว้ในมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีมูลค่าขึ้นต้น ๒,๐๐๐.๐๐ บาท มีวัตถุประสงค์ปรากฏอยู่ในสำเนาบัตรอนุโมทนาของมูลนิธิแห่งนั้น ตั้งที่พิมพ์ไว้หน้าซ้าย เป็นการเตรียมไว้สำหรับอนาคตซึ่งจะปรากฏผลสำเร็จต่อเมื่อรวบรวมและสะสมทุนได้มากพอ (ประมาณ ๔๐,๐๐๐ บาท) และเกิดผลประโยชน์จากทุนนั้นปีละไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ บาท ทั้งนี้เป็นโครงการระยะยาวต่างหากไปจากการพิมพ์ “ทางร่มเย็น” ที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

จึงขอเรียนข่าวนี้นมายัง ชาวคณะทางร่มเย็น และท่านผู้ใจบุญทั้งหลาย ที่มีศรัทธาในการสร้างหนังสือธรรมะแจกจ่ายเป็นธรรมทาน ว่าเป็นกุศลอันยิ่งเมื่อท่านได้ทราบแล้ว และมีจิตยินดีจะบริจาคเงินสมทบ ทุนสินอุปการะ “ทางร่มเย็น” โปรดส่งเงินพร้อมทั้งแจ้งความประสงค์ไปยังมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ พระนคร หรือจะฝากมอบกับคนใดคนหนึ่งที่มีชื่อปรากฏในหมายเหตุท้ายหน้าบัญชีรายชื่อผู้บริจาคเงินสมทบ ทุนสินอุปการะ “ทางร่มเย็น” ไปจัดการส่งให้ก็ได้

คณะผู้จัดพิมพ์ “ทางร่มเย็น”

ตุลาคม ๒๕๑๒

สารบาญ

เรื่อง

หน้า

คิริมานนทสูตร

อาร์มภกตา	๑
คิริมานนทสูตร	๓

พระสังฆคณ

คํานำ

บทที่ ๑ สุปฺปิพนโน	๖๓
บทที่ ๒ อชฺฐุปฺปิพนโน	๗๑
บทที่ ๓ ญายุปฺปิพนโน	๗๗
บทที่ ๔ สามิจิปฺปิพนโน	๘๒
บทที่ ๕ อาหุเนยฺโย	๙๐
บทที่ ๖ ปาหุเนยฺโย	๙๖
บทที่ ๗ ทุกฺขิณเนยฺโย	๑๐๓
บทที่ ๘ อณฺชลิกรณิโย	๑๑๒
บทที่ ๙ อนนฺตตรํ ปุณฺณกฺขเขตฺตํโลกสฺส	๑๒๐

โอวาทปาติโมกขเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑	๑๒๖
กัณฑ์ที่ ๒	๑๔๑
กัณฑ์ที่ ๓	๑๕๔
บัญญัติรายชื่อผู้บริจาค	๑๖๓

ศิริมานนทสูตร

แปลจากภาษาสยามฝ่ายเหนือสู่ภาษาสยามกลาง

โดย

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร)

เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์

พระธรรมธีรราชมหามุนี

อาร์มภกตา

ต้นฉบับศิริมานนทสูตรนี้ อุบาสิกาทองคำกับอุบาสิกาทองย้อยไปได้ฟัง
ที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีความชอบใจจึงได้จ้างช่างให้จารเป็นหนังสือแปลร้อย ๑๒ ผูก
ฝากเข้ามาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้อ่านแลตรวจดูตลอด เห็นว่าเป็นสุภาษิตจับใจ
จึงลงความสันนิษฐานว่า จะเป็นพุทธภาษิตก็ตาม จะเป็นเกจิอาจารย์อ้าง
พุทธภาษิตก็ตาม ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ ควรถือเอาแต่ถ้อยคำสำนวนที่น่า
เชื่อฟังได้ และพิเคราะห์ดูอาการของผู้กล่าวก็พ้นจากอคติ เจตสิกของท่านเจือ
ไปด้วยความเมตตากรุณาแท้ นี่เป็นข้อสำคัญ ส่วนตัวข้าพเจ้ารับรองว่าเป็น
สุภาษิตโดยแท้ เพิ่มความรู้ความเห็นขึ้นได้มาก แต่ข้อที่ว่าเจ้าภิกษุต้อง
อาบัติโทษไม่ถึงปาราชิก ผู้ใดลงโทษกระทำปาปหานกรรมหรือให้สึกเจ้าภิกษุ
นั้นเสีย ผู้บังคับนั้นมีบาปหนักเท่ากับทำลายพุทธศาสนา ข้อนี้ไม่เห็นพ้องด้วย
เพราะการทำลายพระศาสนาไม่จำเพาะเพียงปาราชิก ๔ เท่านั้น แต่ให้คงไว้ตาม
ฉบับเดิม ด้วยเหตุที่คิดถึงท่านทั้งหลายที่มุ่งความรู้ความฉลาด ที่ปรารถนาหา
ความสุขมีอยู่โดยมาก คงจะอยากรู้อยากเข้าใจ จึงได้ตั้งใจอุตสาหะแปลออกจาก
ภาษาสยามฝ่ายเหนือให้ลงสู่ภาษาสยามกลาง เพื่อจะได้ฟังทั่วกันให้เป็นทาง
รุ่งเรืองแห่งปัญญาต่อไป การที่เลือกคัดดัดแปลงจากต้นฉบับเดิมนั้น ได้เลือก
คัดเอาแต่ข้อที่ท่านแสดงทางสุขทางทุกข์ ทางสวรรค์ ทางนิพพาน ซึ่งเห็นว่า

จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ส่วนผลความซึ่งช้า ๆ ชาก ๆ วนไปวนมา
ไม่เป็นข้อที่จะให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม ข้าพเจ้าก็มีได้ค้อมาลงไว้ในที่นี้

พระธรรมธรรมาชฌาน (สิริจันทิโก จันทร)

วัดบรณนิवास กรุงเทพฯ ๗ ผู้แปล

คิริमानนทสูตร

เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา สาวตถิยํ วิหริติ เชตวัน
อนาถปิณฑิกสุต อารามे तत्तुर् बो आयसुमा किरिमान्नो अपाधिโก
โหत्ति.

บัดนี้จักแสดงพระสูตรอันหนึ่ง อันโบราณจารย์เจ้าหากำหนดไว้ว่า
คิริमानนทสูตร อังเนอความว่า ครึ่งปฐมสังคายนา พระมหาสังคาหกเถรเจ้า
ทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ หย่อนโอกาสไว้ให้พระอานนทองค์หนึ่ง ได้เข้ามาสู่ที่ประชุม
พร้อมแล้ว คอยพระอานนทองค์เดียวกำลังเจริญสมณวิปัสสนาอยู่ ยังไม่ได้สำเร็จ
พระอรหัตต์ ครั้นพระอานนทเถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้วก็เข้าจตุตถฌาน
เอาปฐมวิกสิตเป็นอารมณ์ ไปปรากฏบนอาสนะท่ามกลางสงฆ์ ให้พระสงฆ์สิ้น
ความสงสัยในอรรถคุณที่ถ้าสัตตบัณฑุกุหา ปฏิญาณตนในอเสขภูมิด้วยประการ
ฉะนี้แล้ว พระมหาสังคาหกเถรเจ้าทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึง
ได้อาราธนาเชื่อเชิญให้พระอานนทชั้นหนึ่งเห็นธรรมาสน์แสดงพระสูตรต้นตปิฏก
ยกคิริमानนทสูตรขึ้นเป็นที่ตั้งลำดับไว้อย่างนี้ พระมหากัสสปเถรเจ้าจึงถาม
พระอานนทว่า

อานนท ทูกรอานนท พระสูตรอันชื่อว่าคิริमानนทสูตรนั้น พระ

พุทธเจ้าแสดงแก่บุคคลผู้ใด แลตรัสเทศนา ณ ที่ไหน ประการอะไรให้เป็นเหตุ
จึงได้ตรัสเทศนา มีวิธีการพิสดารอย่างไร ขอให้พระอานนท์เจ้าจงแสดงต่อไป
ในกาลบัดนี้

อด โข อายสุมา **อานนโท** ลำคับนั้น พระอานนทเถระเจ้าผู้หนึ่งบน
ธรรมาสน์ ได้โอกาสแต่พระสงฆ์แล้ว จึงวิสันนาพระสูตรนี้ มีคำปฏิญาณใน
เบื้องต้นว่า **เอวมเม สุตํ** ดังนี้ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ หากได้สดับมาแต่
พระออบแก้ว กล่าวคือพระโอรสผู้แห่งพระพุทธเจ้า ดำเนินความว่า

เอกิ สมยํ สมัยกาลคาบหนึ่ง พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จ
สำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร อันเป็นอารามของอนาถบิณฑิก
เศรษฐีสร้างถวายใกล้กรุงสาวัตถี ในกาลนั้นพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าคิริमानนทเถระ
ผู้มีอายุ **อาพาธโก** เกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะอดกลั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงให้
เชิญข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์เข้าไปยังสำนักแห่งตนแล้ว จึงกล่าวว่า

อานนท ดูกรอานนท์ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริमानนทนั้น บังเกิดอาพาธ
หนักเหลือกำลังที่จะพึงอดกลั้น ไม่สามารถจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ขอ
นิมนต์นำเอาอาการอาพาธอันร้ายแรงแห่งข้าพเจ้าไปกราบทูล ให้สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงทราบ เพื่อทรงมหากรุณาสงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาเจ็บปวด
ซึ่งเบียดเบียนอยู่ในร่างกายแห่งข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริमानนทนั้น ระงับอันตราย
หายเถิด

ข้าพเจ้าผู้เชื่อว่าอาณนทร์รับทราบแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
กราบทูลอาการแห่งอาพาธแลทุกขเวทนา ตามคำสั่งของพระคิริมานนท์ให้ทรง
ทราบทุกประการ

อด โข ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ทรงทราบ
อาการแห่งพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์ดังนี้แล้วจึงตรัสแก่ข้า ๆ อาณนทว่า

อาณนท ดูกรอาณนท ท่านจงกลับคืนไปสู่สำนักของท่านคิริมานนท์
โดยเร็ว แล้วพระองค์ตรัสต่อไปว่า วิสสุทฺธจิตฺเต อาณนท เทว สณฺหา สุตฺวา
โส อาพาโธ ฐานโส ปฏิปสฺสสมุเพยฺย ดังนี้ ดูกรอาณนท เมื่อท่านไปถึง
สำนักพระคิริมานนท์แล้ว ท่านจงบอกสัญญา ๒ ประการ คือรูปสัญญา ๑ นาม-
สัญญา ๑ คือว่ารูปร่างกายตัวตนทั้งสี่ก็ดี คือนามได้แก่จิตเจตสิกทั้งหลายก็ดี
ก็ให้ปลงธุระเสียอย่าถือว่ารูปร่างกายจิตเจตสิกเป็นตัวตน แลอย่าเข้าใจว่าเป็น
ของ ๆ ตนทุกสิ่งทุกอย่าง ความจริงหากเป็นของภายนอกสี่ทั้งนั้น

ดูกรอาณนท ถ้าหากว่ารูปร่างกายเป็นตัวตนเราแท้ เมื่อเขาแก่เฒ่า ชรา
ตามัว หูหนวก เนื้อหนังเหี่ยวแห้ง พันโยกคลอน เจ็บปวดเหล่านั้น เราก็จะ
บังคับได้ตามประสงค์ ว่าอย่าเป็นอย่างนั้น อย่าเป็นอย่างนี้ นี่เรายังบังคับไม่ได้
ตามประสงค์ เขาจะเจ็บ จะไข้ จะแก่ จะตาย เขาก็เป็นไปตามหน้าที่ของเขา
เราหมดอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ เมื่อตายเราจะพาเอาไปสักสิ่งสักอันก็ไม่ได้
ถ้าเป็นตัวตนของเราแล้ว เราก็คงจะพาเอาไปได้ตามความปรารถนา

ดูกรอานนท์ ถึงเจตสิกก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของ ๆ ตน หากว่าจิต
เจตสิกเป็นเราหรือเป็นของ ๆ เรา ก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า จิตของเราจง
เป็นอย่างนี้ จงเป็นอย่างนั้น จงสุขสำราญทุกเมื่อ อย่าทุกข์อย่าร้อนเลยตั้งนี้
ก็จักพึงได้ตามปรารถนา นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาจะคิดอะไรเขาก็คิดไป เขาจะ
อยู่จะไปก็ตามเรื่องของเขา เพราะเหตุร่างกายจิตใจเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน
ไม่ใช่ของ ๆ ตน ให้ปลงธุระเสีย อย่าเข้าใจถือเอาว่า เป็นตัวตนแลของ ๆ ตน
เกิด

ดูกรอานนท์ ท่านจงไปบอกซึ่งสัญญาทั้ง ๒ ประการ คือโดยเป็นรูป
แลนามอันอนัตตาไม่ใช่ตัวตนแลไม่ใช่ของ ๆ ตน ให้พระคิริमानนท์แจ้งทุก
ประการ เมื่อพระคิริमानนท์แจ้งแล้ว อาพาธความเจ็บปวดแลทุกขเวทนา ก็
จักหายจากสรีระร่างกายแห่งพระคิริमानนท์สิ้นเสร็จหาเศษบมิได้ จักหายโดย
รวดเร็วด้วย

ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้เป็นประธานในสงฆ์ พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ข้า ๆ ผู้ชื่อว่าอานนท์ด้วยประการดังนี้แล

คทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ สืบต่อ
ไปว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ ตัวตนเราก็คือ ตัวตนแห่งผู้อื่นก็ คือ ตัวตนแห่งสัตว์
ดิรัจฉานทั้งหลายก็ คือ มีอยู่แต่กองกระดูกสันด้วยกันเสมอกันทุกตัวคนแลตัว
สัตว์ จะหาสิ่งใดเป็นแก้วเป็นแหวนเป็นแท่งเงินแท่งทองแต่สักสิ่งอันก็หาไม่ได้
จะหาเอาอันใดเป็นตัวเป็นตน เป็นจิต เป็นเจตสิก แห่งบุคคลผู้ใดสักอันหนึ่งก็
ไม่มี ล้วนเป็นอนัตตาหาแก่นสารมิได้ บุคคลหญิงชายภฤหัสถ์นักรบทั้งหลาย

มาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในรูป นาม จิต เจตสิก โดยเป็นอนัตตาทังนี้แล้ว ก็
จักมีอานิสงส์ไม่มีส่วนที่จะพึงประมาณได้ เหมือนดังสุภททสามเณร ท่านพิจารณา
แต่คำว่า **อภฺยธิมิณฺหิ** เยื่อในกระดูกเท่านั้น ท่านถือเอาอภฺยฐิกสัญญาอย่างเดียว
เป็นอารมณ์ ก็มองเห็นรูปร่างเห็นแจ้งในร่างกายของตน จนได้บรรลุธรรมวิเศษ
เหตุถือเอาอภฺยฐิกสัญญาเป็นอารมณ์ เห็นอนัตตาแจ่มแจ้งด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ มรณสัญญา พิจารณาความตายก็ดี อภฺยฐิกสัญญา พิจารณา
กองกระดูกก็ดี ปฏิกูลสัญญา พิจารณาร่างกายนี้โดยเป็นของพึงเกลียดน่าสะอิด-
สะเอียน เต็มไปด้วยหมู่นนอนแลสั่วทั้งหลาย มีประการเป็นอันมาก ตามลำไส้
น้อยไส้ใหญ่ ตามเส้นเอ็นทั่วไปในร่างกาย แลเต็มไปด้วยเครื่องเนาของเหม็นมีอยู่
ในร่างกายนี้ทุกสิ่งทุกอย่าง ร่างกายนี้นับว่าเป็นของเปล่าไม่มีอะไรเป็นของเราสัก
สิ่งสักอัน เกิดมาสำคัญว่าเป็นสุข ความจริงก็หาสุขอย่างนั้นเอง ถ้าจะให้ถูกแท้
ต้องกล่าวว่าเกิดมาเพื่อทุกข์ เกิดมาเจ็บ เกิดมาเป็นพยาธิเจ็บปวด เกิดมาแก่ เกิด
มาตายเกิดมาพลัดพรากจากกัน เกิดมาหาความสุขมิได้ ความสุขนั้นถ้าพิจารณา
ดูให้ละเอียดแล้วมีน้อยเหลือประมาณ ไม่พอแก่ความทุกข์ นอนหลับนั้นแลนับว่า
เป็นความสุข แต่เมื่อมาพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ซ้ำเป็นทุกข์ไปเสียอีก ถ้าผู้
ใดพิจารณาเห็นตามดังเราตถาคตแสดงมานี้ เป็นนิมิตอันหนึ่ง ครั้นจดจำได้แน
นอนในตนแล้ว ก็เป็นเหตุให้ได้มรรคผลนิพพานในปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องสงสัย

ดูกรอานนท์ นักปราชญ์ทั้งหลายผู้ฉลาดด้วยปัญญา ท่านบำเพ็ญอสุภา-
นุสสติกรรมฐาน ปรรณนาเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้งนั้น ท่านย่อมถือเอาอสุภา
ในตัวเองเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้ายังเอาอสุภาภายนอกเป็นอารมณ์อยู่แล้วยัง

ไม่เต็มทางปัญญา เพราะยังอาศัยสัญญาอยู่ ถ้าเอาอสุภะในหัวเป็นอารมณ์ของ
กรรมฐานได้ จึงเป็นที่สุดแห่งทางปัญญา เป็นตัววิปัสสนาญาณได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาพระนิพพาน จงยังอสุภกรรมฐานใน
ตนให้เห็นแจ้งชัดเกิด ครั้นไม่เห็นก็ให้พิจารณาปฏิกุศลสัญญาลงในตนว่า แม้ตัว
ของเรา^{๕๕}ถึงยังมีชีวิตอยู่ ก็หากเป็นของน่าพึงเกลียดพึงเบียดหน่ายยิ่งนัก ถ้าหาก
ว่าไม่มีหนังหุ้มห่อไว้แล้ว ก็จะเป็นของน่าเกลียดเหมือนอสุภะแท้ หากมีหนัง
หุ้มห่อไว้จึงพออยู่ได้ อันที่แท้ตัวตนแห่งเรา^{๕๖}จะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมอัสสาสะปัสสาสะ
เท่านั้น ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้วตัวตนนี้ก็จักเน่าเปื่อยผุพังไป แต่นั่นก็จัก
เป็นอาหารแห่งสัตว์ทั้งหลายมีหนอนเป็นต้น จักมาเจาะไชกิน ส่วนลมหายใจ
เข้าออกซึ่งเป็นเจ้าชีวิตนั้นเล่า ก็เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวไม่ใช่ของ ๆ ตัว เขา
อยากอยู่เขาก็อยู่ เขอยากดับเขาก็ดับ เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ตามปรารถนา
ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ความสวยความงามในตนแลความสวยความงามใน
ภายนอก คือบุทรภรรยาแลข้าวของเงินทองแลเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวง ก็
ย่อมหายไปสิ้นด้วยกันทั้งนั้น เหลือขี้ขี้แลขี้จะให้เห็นบุทรภรรยาแลนัตตา
หา^{๕๗}มิได้ ต้องอยู่คนเดียวในป่าช้าหาผู้ใดจักเป็นเพื่อนสงวนมิได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมาพิจารณาเห็นอสุภกรรมฐาน ๓๒ โกฐาส
เห็นซากผีดิบในตน ชื่อว่าได้ถือเอาความสุขในทางพระนิพพาน วิธีเจริญ
อสุภกรรมฐานตามลำดับ คือให้ปลงจิตลงในเกสาให้เห็นเป็นอสุภะ แล้วให้สำคัญ
ในเกสานั้นว่าเป็นอนัตตา แล้วให้เอาโลมาตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็น
อนัตตา แล้วเอาขน ทันทา ตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตา แล้ว

ให้เอาจิตใจลงตามลำดับไป จนถึงมัตถกัมมัตถลุงค์เป็นที่สุด พิจารณาให้เห็นเป็น
อสุภะเป็นอนัตตาโดยนัยเดียวกัน

ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงมานี้โดยพิสดาร ให้กว้างขวางทั้งเบื้องต้น
แลเบื้องปลาย แท้จริงบุคคลผู้มีปัญญารู้แล้ว ก็ให้สงเคราะห์ลงใน อนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น บุคคลผู้มีปัญญาจะเจริญอสุภกรรมฐาน ท่านมิได้
เจริญแต่ต้นลำดับไปจนถึงปลาย เพราะเป็นการเน้นซ้ำ ท่านยกอาการอันใดอัน
หนึ่งขึ้นพิจารณา สงเคราะห์ลงใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านก็ย่อมได้ถึง
มรรคผลนิพพานโดยสะดวก การที่เจริญอสุภกรรมฐานนี้ก็เพื่อให้เบื่อหน่ายใน
ร่างกายของตน อันเห็นว่าเป็นของสวयของงาม ทั้งวัตถุภายในแลภายนอก ให้
เห็นเป็นของเปื่อยเน่าผุพัง จะได้ยกตนให้พ้นจากกิเลสตัณหา ผู้มีปัญญารู้
แล้วไม่ควรชื่นชมยินดีในรูปตนแลรูปผู้อื่น ทั้งรูปหญิงรูปชาย ทั้งวัตถุข้าวของ
ตังามประณีตบรรจงอย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะว่าความรักทั้งปวงนั้นเป็นกอง
กิเลสทั้งสิ้น ถ้าห้ามใจให้ห่างจากกองกิเลสได้ จึงจะได้รับความสุขทั้งชาตินี้แล
ชาติหน้า ถ้าหากใจยังพัวพันอยู่ในกองกิเลสแล้ว ถึงแม้จะได้รับความสุขสบายก็
เพียงแต่ชาตินี้เท่านั้น เบื้องหน้าต่อไปไม่มีทางที่จะได้เสวยสุข มีแต่ได้เสวยทุกข์
โดยถ่ายเดียว ผู้มีปัญญาเมื่อได้เจริญอสุภานุสสติกรรมฐานเอาทวัตติงสการ ๓๒
เป็นอารมณ์ ก็ควรละกองกิเลสตัณหาให้ขาดสูญ เมื่อรู้แล้วปฏิบัติตามจึงจะเป็น
ผลเป็นกุศลต่อไป เมื่อรู้แล้วไม่ปฏิบัติตามก็หาผลอานิสงส์มิได้เพราะละกิเลส
ตัณหาไม่ได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตกเข้าไปในกองเพลิง เมื่อรู้ว่าเป็นกอง
เพลิงก็รีบหลีกออกหนีจึงจะพ้นความร้อน ถ้ารู้ว่าตัวตกเข้าอยู่ในกองเพลิง แต่
มิได้พยายามที่จะหลีกออกหนีจะพ้นจากความร้อนความไหม้อย่างไรได้ ข้อนี้อุปมา

นั้นใด บุคคลผู้รู้แล้วว่าสิ่งนี้เป็นโทษแต่มิได้ละเสีย ก็มีได้พ้นจากโทษเหมือน
กับผู้ไม่พ้นจากกองเพลิงฉะนั้น

ดูกรอานนท์ ผู้รู้แล้วและมีได้ทำตามนั้น จะนับว่าเป็นคนรู้ไม่ได้
เพราะไม่เกิดมรรคเกิดผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย เราตถาคตอนุญาตตั้งศาสนธรรมคำ
สั่งสอนไว้ ก็เพื่อว่าเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นโทษให้ละเสีย มิใช่ตั้งไว้เพื่ออ่านเล่น
ฟังเล่น พุดเล่น เท่านั้นเลย บุคคลทั้งหลายได้เสวยทุกข์ในมนุษย์แลในอบาย
ภูมินั้น ไม่ใช่สิ่งอื่นเลย เป็นเพราะกิเลสราคะตัณหาอันอย่างเดียว ถ้าบุคคลผู้
ยังไม่พ้นจากกิเลสราคะตัณหาได้ตราบใจ ก็ยังไม่เป็นผู้พ้นจากอบายทุกข์ได้จน
ตราบนั้น บุคคลผู้มีได้พ้นจากกิเลสราคะตัณหา นั้น จะทำบุญให้ทานสร้างกุศล
อย่างแข็งแรงเท่าใดก็ดี ก็จักได้เสวยความสุขในมนุษย์โลกแลเทวตอลกเพียง
เท่านั้น ที่จะได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นเป็นอันไม่ได้เลย ถ้าประสงค์ต่อ
พระนิพพานแท้ ให้โงนเกล้าเข้าบวชในพระศาสนา ไม่ว่าบุรุษหญิงชายถ้าทำได้
อย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติใกล้ต่อพระนิพพาน เพราะว่าเมืองนิพพานนั้นปราศจาก
กิเลสตัณหา เมืองมนุษย์แลเมืองสวรรค์เป็นที่ทรงไว้ซึ่งกิเลสตัณหา ไม่เหมือน
เมืองพระนิพพาน ผู้มีปัญญา เมื่อปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงออก
บวชในพระพุทธศาสนา แล้วตั้งใจเจริญสมถวิปัสสนา อย่าให้หลงโลกหลงทาง
ถ้าไม่รู้ทางพระนิพพาน มีแต่ตั้งหน้าปรารถนาเอาเท่านั้น ก็จักหลงขึ้นไปใน
อรูปพรหม ชื่อว่าหลงโลกหลงทางไปในภพต่าง ๆ ให้ห่างจากพระนิพพานไป

การทำบุญกุศลทั้งหลายนั้น มิใช่จะทำให้บุญนั้นพาไปในที่อื่น ทำเพื่อ
ระงับดับกิเลสอย่างเดียว อย่าเข้าใจว่าทำบุญกุศลแล้ว บุญกุศลนั้นจักยก

เอาตัวนำเข้าไปสู่พระนิพพานเช่นนั้นหาไม่ได้ ทำเพื่อระงับกิเลสตัณหาแล้ว
จึงจักไปพระนิพพานได้ กิเลสตัณหาอันมีอยู่ที่ตัวของเรา ถ้าเราไม่ทำให้ดับ
ใครจะมาช่วยดับให้ ต้นเงาแก่มูลของกิเลสตัณหาอยู่ที่เรา ถ้าเราดับไม่ได้ก็ไม่
ถึงซึ่งความสุขในพระนิพพานเท่านั้น

คทนนคร ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า
อานนท ทูกรอานนท์ **นิพพาน** **นคร** **นาม** อันชื่อว่าเมืองพระนิพพาน ย่อม
ตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลก โลกมีที่สุดเพียงใด พระนิพพานก็ตั้งอยู่ในที่สุดเพียงนั้น
พระนิพพานเป็นพระมหานครอันใหญ่เป็นที่บรมสุขหาที่เปรียบมิได้

คำที่ว่าที่สุดแห่งโลกนั้น จะถือเอาอากาศโลก หรือจักรวาลโลก เป็น
ประมาณนั้นมิได้ อากาศโลกแลจักรวาลโลกนั้น มีที่สุดเบื้องต่ำก็เพียงใต้แผ่นดิน
แผ่นดินนี้มีน้ำรอง ใต้น้ำนั้นมีลม ลมนั้นหนาได้ ๔ แสน ๔ หมื่นโยชน์สำหรับ
รองน้ำไว้ ใต้ลมนั้นลงไปเป็นอากาศหาที่สุดมิได้ ที่สุดโลกเบื้องต่ำก็เพียงลม
เท่านั้น อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องขวางนั้น มีอนันตจักรวาลเป็นเขต
นอกอนันตจักรวาลออกไปก็เป็นอากาศว่าง ๆ อยู่ จึงว่าโดยขวางมีอนันตจักรวาล
เป็นที่สุด อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องบนนั้น มีรูปพรหมเป็นเขต เพราะ
อรูปพรหม ๔ ชั้นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นนิพพานพรหมหรือนิพพานโลก
นิพพานโลกนั้นเป็นที่ไม่สิ้นสุด ส่วนว่านิพพานของพระพุทธเจ้าซึ่งมีนามว่าโล-
กุตตรนิพพาน เป็นนิพพานที่สุดที่แล้ว ต่ออรูปพรหม ๔ ชั้นขึ้นไปก็เป็นแต่
อากาศว่าง ๆ อยู่ จึงว่าที่สุดเบื้องบนเพียงอรูปพรหมเท่านั้น จะเข้าใจเอาเองว่า
ลมรองน้ำแลอนันตจักรวาลแลอรูปพรหมเป็นที่สุดของโลก เมืองพระนิพพานคง

ตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้นดังนี้ พระพุทธเจ้าห้ามเสียว่าอย่าพึงเข้าใจอย่างนั้น
เลย ที่ทั้งหลายเหล่านั้นใคร ๆ ก็ไม่สามารถจักไปถึงด้วยกำลังกาย หรือด้วย
กำลังพาหนะมียานช้างยานม้าได้ อย่าเข้าใจว่าเมืองนิพพานตั้งอยู่ในที่สุดของโลก
เหล่านั้น หรือตั้งอยู่ในที่แห่งนั้นแห่งนั้น อย่าเข้าใจว่าตั้งอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเลย
แต่ว่าพระนิพพานนั้นหากมีอยู่ในที่สุดของโลก เป็นของจริงไม่ต้องสงสัย

ให้ท่านทั้งหลายศึกษาให้เห็นโลกรู้โลกเสียให้ชัดเจน ก็จักเห็นพระนิพพาน
พระนิพพานก็หากตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลกนั้นเอง

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายถึงที่สุดโลกออกจากโลกได้แล้ว จึงชื่อ
ว่าถึงพระนิพพาน แลรู้ตนว่าเป็นผู้พ้นทุกข์แล้วแลอยู่สุขสำราญบานใจทุกเมื่อ
หาความเร่าร้อนโศกเศร้าเสียใจมิได้ ถ้าผู้ใดยังไม่ถึงที่สุดโลก ยังออกจากโลกไม่
ได้ตราบใด ก็ชื่อว่ายังไม่ถึงพระนิพพาน จะต้องทนทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายเกิด ๆ
ตาย ๆ กลับไปกลับมาหาที่สุดมิได้อยู่ตราบนั่น

บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ต้องการพระนิพพาน แต่หาว่าไม่รู้พระนิพพานนั้น
เป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน ชั้นแต่ ทาน ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางจะไป
สู่พระนิพพานก็ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจแล้ว จักไปสู่พระนิพพานนั้น
ก็เป็นการลำบากยิ่งนักหนา เปรียบเหมือนคน ๒ คน ผู้หนึ่งตาบอด ผู้หนึ่งตาดี
จะว่ายข้ามน้ำหนานที่อันกว้างใหญ่ ในคนทั้ง ๒ นั้นผู้ใดจักถึงฝั่งข้างโน้นก่อน
คนผู้ตาดีต้องถึงก่อน ส่วนคนผู้ตาบอดนั้น จะว่ายข้ามไปถึงฝั่งปากโน้นได้แสน
ยากแสนลำบาก บางทีจะตายเสียในท่ามกลางแม่น้ำ เพราะไม่รู้ไม่เห็นว่ายว่าย
ที่ไหน ข้ออุปมานี้ฉันใด คนไม่รู้ไม่แจ้งว่าพระนิพพานอยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร

ชั้นแต่ทางจะไปก็ไม่เข้าใจ เป็นแต่อยากได้อากถึงอยากไปพระนิพพาน เมื่อ
เป็นเช่นนั้นการไ้การถึงของผู้นั้นก็ต้องเป็นของลำบากยากแค้น อยู่เป็นธรรมดา
บางทีก็ตายเสียเปล่า จักไม่ได้เห็นเงื่อนเค้าของพระนิพพานเลย ผู้ศึกษาพึง
เข้าใจว่า พระนิพพานอยู่ที่สุดของโลก คือล สมาริ ปัญญา เป็นทางไปพระ
นิพพาน ถ้ารู้อย่างนี้ยังมีทางที่จะถึงพระนิพพานได้บ้าง แม้เมื่อรู้แล้วอย่างนั้น
ก็จำต้องพากเพียรพยายามเต็มที่จึงจะถึง เหมือนคนตาบอดว่ายข้ามน้ำ ก็ต้อง
พยายามจนสุดกำลังจึงจะข้ามพ้นได้ มีอุปไมยเหมือนกันจะนั้น

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาพระนิพพานควรศึกษาให้รู้แจ้ง
ครั้นรู้แจ้งแล้วจักถึงก็ตามไม่ถึงก็ตาม ก็ไม่เป็นทุกข์แก่ใจ ถ้าไม่รู้แต่อยากได้ย่อม
เป็นทุกข์มากนัก เปรียบเหมือนบุคคลอยากได้วัตถุสิ่งหนึ่ง แต่หากไม่รู้จักวัตถุสิ่ง
นั้น ถึงวัตถุสิ่งนั้นจะมีอยู่ในที่จำเพาะหน้า ก็ไม่อาจถือเอาได้เพราะไม่รู้ ถึงจะมี
อยู่ก็มีเปล่าๆ ส่วนตัวก็ไม่หายความอยากได้จึงเป็นทุกข์ยิ่งนัก ผู้ปรารถนาพระ
นิพพานแต่ไม่รู้จักพระนิพพานก็เป็นทุกข์เช่นนั้น จะถือเสียว่าไม่รู้ก็ช่างเถอะ เรา
ปรารถนาเอาคงจะได้ คิดอย่างนี้ก็ผิดไปใช้ไม่ได้ แม้แต่ผู้รู้แล้วตั้งหน้าบากบ้น
ชวนชวายเป็นให้ได้ให้ถึงก็ยังเป็นการยากลำบากอย่างยิ่ง บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็น
พระนิพพานและจะถึงพระนิพพานจักมีมาแต่ที่ไหน อย่าว่าแต่พระนิพพานเลย
แม้จะกระทำการสิ่งใดก็ดี เป็นต้นว่า ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างไม้
ช่างวาดเขียนต่าง ๆ เป็นต้น ต้องรู้ด้วยใจหรือเห็นด้วยตาเสียก่อนจึงจะทำ
สิ่งนั้นให้สำเร็จได้ ผู้ปรารถนาพระนิพพานก็ต้องศึกษาให้รู้จักพระนิพพานไว้

ก่อนจึงจะได้ จะมาตั้งหน้าปรารถนาเอาโดยความไม่รู้^๕นั้น จะมีทางได้มาแต่
ที่ไหน

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายควรจะศึกษาให้รู้แจ้งคลองแห่งพระนิพพาน
ไว้ให้ชัดเจนแล้วไม่ควรประมาท แม้ปรารถนาจะไปก็ไป แม้ไม่ปรารถนาจะไป
ก็อย่าไป ครั้นเห็นดีแล้ว จิตประสงค์แล้ว ก็ให้ปฏิบัติในคลองแห่งพระนิพพาน
ด้วยจิตอันเลื่อมใสก็อาจจักสำเร็จ ไม่สำเร็จก็จักเป็นอุปนิสัยบ้งจ้ายต่อไป ผู้ที่
ไม่รู้ แม้ปรารถนาจะไปหรือไม่ไป อยู่ใกล้ที่นั้นบ่อย ๆ ก็ไม่อาจถึง เพราะเข้าใจ
ผิด คิดว่าอยู่ที่นั่นที่นี้ ก็เลยผิดไปตามจิตที่คิด หลงไปหลงมาอยู่ในวัฏฏสงสาร
ไม่มีวันที่จะถึงพระนิพพานได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้ไม่แจ้งไม่เข้าใจในพระนิพพาน ไม่ควรจะสั่งสอน
พระนิพพานแก่ท่านผู้อื่น ถ้าขึ้นสั่งสอนก็จะพาท่านหลงหนทาง จักเป็นบาปเป็น
กรรมแก่ตน ควรจะสั่งสอนแต่เพียงคลองแห่งทาง มนุษย์สุคติ สวรรค์สุคติ เป็น
ต้นว่าสอนให้รู้จักทาน ให้รู้จักศีล ๕ ศีล ๘ ให้รู้คลองแห่งกุศลกรรมบถ ให้รู้จัก
ปฏิบัติมารดาบิดา ให้รู้จักอุปัชฌาย์อาจารย์ ให้รู้จักก่อสร้างบุญกุศลต่าง ๆ ที่เป็น
ประโยชน์แก่ตนแลผู้อื่น เพียงเท่านั้นก็อาจจะได้มนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติ พอ
สมควรอยู่แล้ว ส่วนความสุขในโลกุตตรนิพพานนั้น ผู้ใดต้องการจริงต้องรักษา
ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เสียก่อนจึงชื่อว่าเข้าใจถึงทาง มีโอกาสที่จักได้ถึง
โลกุตตรนิพพานโดยแท้ แม้ผู้จะเจริญคลองพระนิพพานนั้น ก็ให้รู้จักท่านผู้เป็น
ครูว่ารู้แจ้งทางพระนิพพานจริงจึงไปอยู่เล่าเรียน ถ้าไปอยู่เล่าเรียนในสำนักของ
ท่านผู้ไม่รู้แจ้งก็จักไม่สำเร็จโลกุตตรนิพพานได้ เพราะว่าคลองแห่งโลกุตตร-

นิพพานนี้ เล่าเรียนได้ด้วยยากยิ่งนัก ด้วยเหตุสัจวินนี้อยู่ในกามคุณ อันเป็น
ข้าศึกแก่พระนิพพานโดยมาก

ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยกัสสปะ ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้
ตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อานนทด้วยประการดังนี้ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงทราบ
ด้วยพลญาณแห่งตน ดังแสดงมานี้เถิด

คทหนฺตร ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนท**
อูกรอานนท อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งพระนิพพาน ควรแสวงหาซึ่ง
กุศุทที่อยู่ที่อยู่เป็นสุขสำราญมิได้ประมาณ เพราะพระนิพพานไม่เหมือนของสิ่งอื่น
อันของสิ่งอื่นนั้นเมื่อผิดไปแล้วก็มีทางแก้ตัวได้หรือไม่สู้เป็นอะไรนัก เพราะไม่
ละเอียดสุขุมมาก ส่วนพระนิพพานนี้ละเอียดสุขุมที่สุด ถ้าผิดแล้วก็เหตุ
ให้ได้รับความทุกข์เป็นนักหนา ทำให้หลงโลกหลงทางห่างจากความสุข ทำให้
เสียประโยชน์เพราะอาจารย์ ถ้าได้อาจารย์ที่ถูกต้องดี ก็จะได้รับผลที่ถูกต้องดี ถ้าได้
อาจารย์ที่ไม่รู้ไม่ดี ไม่ถูกไม่ต้อง ก็จักได้รับผลที่ผิดเป็นทุกข์ พาให้หลงโลก
หลงทาง พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารสิ้นกาลนาน เปรียบเหมือนผู้
จะพาเราไปในที่ตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่ผู้นั้นไม่รู้จักตำบลนั้น แม้เราเองก็ไม่รู้
เมื่อกระนั้น โฉนเขาจึงจะพาเราไปให้ถึงตำบลนั้นได้เล่า ข้ออุปมานี้ฉันใด
อาจารย์ผู้ไม่รู้พระนิพพานและจะพาเราไปพระนิพพานนั้น ก็พาเราหลงโลก
หลงทาง ไป ๆ มา ๆ ตาย ๆ เกิด ๆ อยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่อาจจะถึงพระนิพพาน
ได้ เหมือนคนที่ไม่รู้จักตำบลที่ไปและเป็นผู้พาไป ก็ไม่อาจจะถึงได้ มีอุปไมย
ฉะนั้น ผู้คบครูอาจารย์ที่ไม่รู้ดีแลได้ผลที่ไม่ดี มีในโลกมิใช่น้อย เหมือนดังพระ

องค์อุลามาเถระไปเรียนวิชาในสำนักครูผู้มีทวิภูมิจิต ได้รับผลที่ผิด คือเป็น
มหาโจรฆ่าคนล้มตายเสียนับด้วยพัน หากเรตถาคตรู้เห็น มีความสงสารเวทนา
มาข้องในข่ายสมัญญาณ จึงได้ไปโปรดทรมานให้ละเสียซึ่งพยศอันร้าย เป็น
การลำบากมิใช่น้อย ถ้าไม่ได้พระตถาคตแล้ว พระองค์อุลามาเถระก็จักได้เสวยทุกข์
อยู่ในวัฏสงสารสันชาติเป็นอันมาก

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้พระนิพพาน ไม่ควรเป็นครูสั่งสอนท่านผู้อื่น
ในทางพระนิพพานเลย ต่างว่าจะสั่งสอนเขาจะสั่งสอนว่าอะไรเพราะตัวไม่รู้
เปรียบเหมือนบุคคลไม่เคยเป็นช่างวาดช่างเขียนหรือช่างต่าง ๆ มาก่อนแล้วและ
อยากเป็นครูสั่งสอนเขา จะบอกแก่เขาว่าอะไร เพราะตัวเองก็ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ
จะเอาอะไรไปบอกไปสอนเขา จะเอาแต่คำพูดเป็นครู ทำตัวอย่างให้เขาเห็น
เช่นนั้นไม่ได้ จะให้เขาเล่าเรียนอย่างไร เพราะไม่มีตัวอย่างให้เขาเห็นด้วยตา
ให้รู้ด้วยใจ เขาจะทำตามอย่างไรได้ ตัวผู้เป็นครูนั้นแลต้องทำก่อน ถ้าทำไม่ได้
ก็ไม่ควรเป็นครูสอนเขา ถ้าขึ้นเป็นครูก็จักพาเขาหลงโลกหลงทาง เป็นบาป
เป็นกรรมแก่ตัวนักหนาทีเดียว พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้า ๆ อานนท์ดังนี้แล

คตทนต์รึ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท
ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลผู้จะสอนพระนิพพานนั้นต้องให้รู้แจ้งประจักษ์ชัดเจน
ว่า พระนิพพานมีอยู่ในที่นั้น ๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้น ๆ ต้องให้รู้แจ้งชัด
จะกล่าวแต่เพียงวาจาว่านิพพาน ๆ ด้วยปาก แต่ใจไม่รู้แจ้งชัด เช่นนั้นไม่ควร
เชื่อถือเลย ต้องให้รู้แจ้งชัดในใจก่อน จึงควรเป็นครูเป็นอาจารย์สอนท่านผู้
อื่นต่อไป จะเป็นเด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้ารู้แจ้งชัดซึ่งพระนิพพานแล้ว ก็

ควรเป็นครูเป็นอาจารย์แลควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์ได้ แม้จะเป็นผู้ใหญ่
สูงศักดิ์สักปานใดก็ตาม ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจแล้ว ไม่ควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์เลย

ดูกรอานนท์ ถ้าอยากได้สุขอันใด ก็ควรรู้จักสุขอันนั้นก่อนจึงจะได้
เมื่ออยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ควรรู้จักสุขในพระนิพพาน อยากได้สุขในมนุษย์
แลสวรรค์ ก็ให้รู้จักสุขในมนุษย์แลสวรรค์นั้นเสียก่อนจึงจะได้ ถ้าไม่รู้จักสุขอัน
ใด ก็ไม่อาจยังความสุขอันนั้นให้เกิดขึ้นได้ ไม่เหมือนทุกข์ในนรก อันทุกข์
ในนรกนั้น จะรู้ก็ตามไม่รู้ก็ตาม ถ้าทำกรรมที่เป็นบาปแล้ว ผู้รู้หรือผู้ที่ไม่รู้
ก็ตกนรกเหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักนรกก็น่าจะมีเวลาพ้นจากนรกได้ ถึงจะทำบุญให้
ทานสักปานใดก็ไม่อาจพ้นจากนรกได้ แต่มิใช่ว่าทำบุญให้ทานไม่ได้บุญ ความ
สุขที่ได้แต่การทำบุญนั้นมีอยู่ แต่ว่าเป็นความสุขที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ในนรก
เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนรกทราบใด ก็ยังไม่พ้นจากนรกอยู่ทราบนั้น ครั้นได้เข้าถึง
นรกแล้ว เมื่อได้รู้ทางออกจากรกได้แล้ว ประารถนาก็พ้นจากนรกก็น่าพ้นได้
เมื่อไม่อยากพ้นก็ไม่อาจพ้นได้ ต้องรู้จักแจ้งชัดว่านรกอยู่ในที่นั้น ๆ มีลักษณะ
อาการอย่างนั้น ๆ แลควรรู้จักทางออกจากรกให้แจ้งชัด

ทางออกจากรกนั้นก็คือ ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์นั่นเอง เมื่อ
รู้แล้วอยากให้ออกให้พ้นก็ออกได้ ไม่อยากให้ออกให้พ้นก็พ้นไม่ได้ ผู้ที่รู้กับผู้
ไม่รู้ย่อมได้รับทุกข์ในนรกเหมือนกัน ส่วนความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระ
นิพพานนั้นต้องรู้จักจึงจะได้ ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ได้เลย มีอาการต่างกันอย่างนี้

ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้จากรกแลสวรรค์และพระนิพพานก็ควรให้รู้เสียในเวลา
ก่อนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่ออยากพ้นทุกข์ในนรก ก็รีบออกให้พ้นเสียแต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่อ

อยากได้สุขในมนุษย์หรือในสวรรค์หรือนิพพาน ก็ให้รับขวนขวายหาสุขเหล่านั้นไว้แต่
เมื่อยังไม่ตาย จะถือว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ในนรก ตายแล้วจึงจักไปสวรรค์ไปพระ
นิพพานดังนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ เสียประโยชน์เปล่า อย่าเข้าใจว่า เมื่อมีชีวิตอยู่สุข
อย่างหนึ่ง เมื่อตายไปแล้วมีสุขอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้เป็นความที่เข้าใจผิดโดยแท้ เพราะ
จิตมีดวงเดียว เมื่อมีชีวิตอยู่ก็จิตดวงนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จิตดวงนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่
ได้รับทุกข์ฉับใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับทุกข์ฉับนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่มีความสุขฉับใด
เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับความสุขฉับนั้น ไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่รู้ไม่เห็น
ซึ่งความทุกข์แลความสุขมีสภาวะปานดังนี้ เมื่อตายไปแล้วยิ่งจะซำร้าย จะมีทางรู้ทาง
เห็นด้วยอาการอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนทด้วยประการดังนี้

คทนนฺตริ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนท**
ดูกรอานนท บุคคลผู้ใดมิได้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ไว้สำหรับตัวเสียก่อน
แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดอยากได้ความสุขแต่มิได้กระทำตนให้ได้รับความสุขไว้ก่อนแต่
เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่า ตายไปแล้วภายหลังจึงจักได้รับความสุขเช่นนั้น ผู้
นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดอยากให้ตนพ้นทุกข์ แต่ไม่ได้กระทำตนให้พ้นทุกข์เสียแต่เมื่อ
ยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วจึงจักพ้นทุกข์ ดังนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดที่ทำความเข้าใจว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นอย่างหนึ่ง ตายไป
แล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ได้
ไม่เป็น ก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วภายหลังหน้าหากจากรู้ จักเห็น จักได้ จัก
เป็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ สุขก็ช่างเถิด ตายไป
แล้วหากจกได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ ทุกข์ก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไป
แล้วหากจกได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ จะทุกข์ก็ดี จะสุขก็ดี
จะชั่วก็ดี ก็ช่างเถิด ตายไปแล้วจักไปเป็นอะไรก็ช่างเถิด ใครจักตามไปรู้ไปเห็น
ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายปรารถนาอยากพ้นทุกข์ หรือปรารถนา
อยากได้สุขประเภทใด ก็ควรให้ได้ให้ถึงเสียแต่ในชาตินี้ ถ้าถือเอาภายหลังหน้าเป็น
ประมาณแล้ว ถือว่าเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น แม้ความสุขอย่างสูงคือพระนิพพาน
ผู้ปรารถนาก็พึงรีบชวนขวายให้ได้ให้ถึงเสียแต่เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้

ดูกรอานนท์ อันว่าความสุขในพระนิพพานนั้นมี ๒ ประเภทคือ ดิเบ ๑

สุก ๑

ได้ความว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นได้ชื่อว่า
พระนิพพานดิเบ

เมื่อตายไปแล้วได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ชื่อว่า พระนิพพานสุข

พระนิพพานมี ๒ ประเภทเท่านั้น นิพพานโลกีย์นิพพานพรหม เป็น
นิพพานหลงไม่นับเข้าในที่นี้

พระนิพพานคิบนั่นเป็นของสำคัญ ควรให้รู้ ให้เห็น ให้ได้ ให้ถึง ไว้
เสียก่อนตาย ถ้าไม่ได้พระนิพพานคิบนั่นแล้ว ตายไปก็จักได้พระนิพพานสุขนั้นไม่มี
เลย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจก็ยิ่งไม่มีทางได้ แต่รู้แล้วเห็นแล้วพยายามจะให้ได้ให้ถึง
ก็แสนยากแสนลำบากยิ่งนักหนา ผู้ใดเห็นว่าพระนิพพานมีอย่างเดียว ตายแล้ว
จึงจะได้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนพระนิพพานคิบนั่น จักจัดเอาความสุข
อย่างละเอียดเหมือนอย่างพระนิพพานสุขนั้นไม่ได้แต่ก็เป็นความสุขอันละเอียด
สุขุมหาสิ่งเปรียบมิได้อยู่แล้ว แต่หากยังมีกลิ่นรสแห่งทุกข์กระทบถูกต้องอยู่ จึง
ไม่ละเอียดเหมือนพระนิพพานสุข เพราะพระนิพพานสุขไม่มีกลิ่นรสแห่งทุกข์จะ
มากล้ากราย ปราศจากสรรพสิ่งทั้งปวง

แต่พระนิพพานคิบนั่นต้องให้ได้ไว้ก่อนตาย

ดูกรอานนท์ อันว่าพระนิพพานนั้น พึงให้ดูอย่างแผ่นพระธรรมมีลักษณะ
อาการฉนั้นใด ก็ให้ตัวเรามีลักษณะอาการฉนั้นนั้น ถ้าทำได้เช่นนั้นก็ได้ชื่อว่าถึง
พระนิพพานคิบ ถ้าทำไม่ได้แต่พูดว่าอยากได้จะพูดมากมายเท่าไร ๆ ก็ตามก็ไม่
อาจที่จะได้จะถึงเลย ถ้าปรารถนาจักถึงพระนิพพานแล้ว ต้องทำจิตทำใจของ
ตนให้เป็นเหมือนแผ่นดินเสียก่อน ไม่ใช่เป็นของทำได้ด้วยง่าย ต้องพากเพียร
ลำบากยากยิ่งนักจึงจักได้ จะเข้าใจว่าปรารถนาเอาด้วยปากก็คงจักได้ อย่างนี้

เป็นคนหลงไปใช้ไม่ได้ ต้องทำตัวทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินให้จงได้ ลักษณะ
ของแผ่นดินนั้น คนแลสัตว์ทั้งหลายจะทำร้ายทำดี กล่าวร้ายกล่าวดีประการ
ใด มหาปฐพีนั้นก็มิได้รู้โกรธรู้เคือง ที่ว่าทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น คือว่าให้
วางใจเสีย อย่าเอื้อเฟื้ออาลัยว่าใจของตน ให้ระลึกอยู่ว่าตัวมาอาศัยอยู่ไปชั่ว
คราวเท่านั้น เขาจะนึกคิดอะไรก็อย่าตามเขาไป ให้เข้าใจอยู่ว่า เราอยู่ไปคอย
วันตายเท่านั้น ประโยชน์อะไรกับวัตถุข้าวของและตัวตนอันเป็นของภายนอก แต่
ใจซึ่งเป็นของภายในแลเป็นของสำคัญ ก็ยังต้องให้ปล่อยให้ว่าง อย่าถือเอาว่าเป็น
ของ ๆ ตัว กล่าวไว้แต่พอให้เข้าใจเพียงเท่านั้นโดยสังเขป

คุณกรอนนท์ คำที่ว่าจะให้ปล่อยวางจิตใจนั้น คือว่าให้ละความโลภความ
โกรธความหลง ปลงเสียซึ่งการร้ายและการดีที่บุคคลนำมากล่าว มีลาภ เสื่อม
ลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ อายินดี อายินร้าย
แม้ปัจจัยเครื่องบริโภคนั้นเป็นต้นว่า อาหารการกิน ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่ม แลที่อยู่
ที่นอน เกสสำหรับแก้โรค ก็ให้ละความโลภความหลงในปัจจัยเหล่านั้นเสีย
ให้มีความมักน้อยในปัจจัย แต่มิใช่ว่าจะห้ามเสียว่าไม่ให้กินไม่ให้ห่มไม่ให้
อาศัยในสถานที่ ไม่ให้กินหยุกินยา เช่นนั้นก็ห้ามมิได้ คือให้ละความโลภใน
ปัจจัยเท่านั้น คือว่าเมื่อได้อย่างดีอย่างประณีต ก็ให้บริโภคอย่างดีอย่างประณีต
ได้อย่างเลวทรามต่ำช้า ก็ให้บริโภคอย่างเลวทรามต่ำช้าตามมีตามได้ ไม่ให้
ใจขุ่นมัวด้วย ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างนี้แลชื่อว่าปล่อยวางใจ
เสียได้ ถ้ายังเลือกปัจจัยอยู่ คือปล่อยให้ความโลภความโกรธความหลงเข้า
ครอบงำ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ายังถือจิตถือใจอยู่

ยังไม่ถึงพระนิพพานได้เลย ถ้าละความโลภ โกรธ หลง ในปัจจุบันนี้ได้แล้ว
จึงชื่อว่าทำตัวให้เหมือนแผ่นดิน เป็นอันถึงพระนิพพานได้โดยแท้

มีคำสอเข้ามาในที่นี้ว่า เหตุไฉน จึงมิให้ถือใจ เมื่อไม่ให้ถือเช่นนั้น
จะให้เอาใจไปไว้ที่ไหน เพราะไม่ใช่ของคนอื่น เป็นใจของตัวแท้ ๆ ที่จะเป็น
อยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะมีใจนี้เอง ถ้าไม่มีใจนี้แล้วก็ตายเท่านั้น จะให้วางใจเสีย
แล้ว จะรู้จะเห็นอะไร มีคำวิสัชนาไว้ว่า ผู้ที่เข้าใจว่า ใจนี้เป็นของ ๆ ตัวจริง
ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ความจริงไม่ใช่จิตของเราแท้ ถ้าหากเป็นจิตใจของเราแท้
ก็คงบังคับได้ตามประสงค์ว่า อย่าให้แก่อย่าให้ตาย ก็คงจะได้สักอย่าง เพราะ
เป็นของตัว อันที่แท้จิตใจนั้นหากเป็นลมอันเกิดอยู่สำหรับโลก ไม่ใช่จิตใจของ
เรา โลกเขาตั้งแต่งไว้ก่อนเรา เราจึงเข้ามาอาศัยอยู่กับตัวลมจิตใจ ณ กาลเป็น
ภายหลัง ถ้าหากว่าเป็นจิตใจของเรา เราพาเอามาเกิด ครั้นเกิดขึ้นแล้วจิตใจนั้น
ก็หมดไป ใครจะเกิดขึ้นมาได้อีก นี่ไม่ใช่จิตใจของใครสักคน เป็นของมีอยู่
สำหรับโลก ผู้ใดจะเกิดก็ถือเอาลมมันเกิดขึ้น ครั้นได้แล้วก็เปลี่ยนจิตของตน ที่
จริงเป็นของสำหรับโลกทั้งสิ้น ที่ว่าจิตใจของตนนั้น ก็เพียงให้รู้ซึ่งการบุญการ
กุศลการบาปการอกุศล และเพียงให้รู้ทุกข์สุข สวรรค์แลพระนิพพาน ถือไว้ให้
ถึงที่สุดเพียงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคืนไว้แก่
โลกตามเดิมเสียก่อน ถ้าวางไม่ได้เป็นโทษ ไม่อาจถึงพระนิพพานได้ มีคำแก้
ไว้อย่างนี้

ตทนนตร ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนท**
ตุกรอานนท บุคคลทั้งหลายที่หลงขึ้นไปบังเกิดในรูปพรหมอันปราศจากความ

รู้นั้น ก็ล้วนแต่บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักวางใจให้สิ้นให้หมด
ทุกข์นั้นเอง ไม่รู้จักวางจิตวิญญาณอันตนเข้ามาอาศัยอยู่กับตัวลมของโลก ทำ
ความเข้าใจว่าเป็นจิตของตัว แลเข้าใจว่า พระนิพพานมีอยู่ในเบื้องบนนั้น ตัว
ก็นึกเข้าใจ เอาจิตของตัวขึ้นไปเป็นสุขอยู่ในที่นั้น ครั้นตายแล้วก็เลยพาเอาตัว
ขึ้นไปอยู่ในที่อื่นไม่มีรูป ตามที่จิตตนนึกไว้นั้น

อานนท ผู้ที่หลงขึ้นไปอยู่ในรูปพรหมแล้ว แลจักได้ถึงโลกุตตร-
นิพพานนั้นช้านานยิ่งนัก เพราะว่าอายุของรูปพรหมนั้นยืนนัก จะนับว่าเท่า
นั้นเท่านั้นอาจนับได้ จึงชื่อนิพพานโลกีย์ ต่างกันแต่มิได้ดับวิญญาณเท่านั้น
ถ้าหากดับวิญญาณก็เป็นพระนิพพานโลกุตระได้ ส่วนความสุขความสำราญใน
พระนิพพานทั้ง ๒ นั้น ก็ประเสริฐเลิศโลกเสมอกันไม่ต่างกัน แต่นิพพาน
โลกีย์เป็นนิพพานที่ไม่สิ้นสุดเท่านั้น เมื่อสิ้นอำนาจของฌานแล้ว ยังต้องมีเกิด
แก่เจ็บตาย ร้ายแลดี คุณแลโทษ สุขแลทุกข์ยังมีอยู่เต็มที เพราะเหตุนี้ ผู้ใด
ผู้หนึ่งซึ่งจะปรารถนานิพพานพรหมไม่มีเลย ย่อมมุ่งต่อโลกุตตรนิพพานด้วยกัน
ทั้งนั้น แต่ไม่รู้จักปล่อยวางวิญญาณจึงลงไปเกิดเป็นรูปพรหม ส่วนโลกุตตร-
นิพพานนั้นปราศจากวิญญาณ วิญญาณยังมีที่ใด ความเกิดแก่เจ็บตายก็มีอยู่ใน
ที่นั้น โลกุตตรนิพพานปราศจากวิญญาณจึงไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย
มีแต่ความสุขสบายปราศจากอามิส หากความสุขอันใดจะมาเปรียบด้วยพระนิพพาน
ไม่มี ขึ้นชื่อว่าความเกิด ความตาย ความร้าย ความดี บาปบุญ คุณโทษ
สุขทุกข์ ความทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ทุกข์โศกโรครภัยไข้เจ็บสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มี
ในพระนิพพานเลย พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้า ๆ อานนทดังนี้แล

ตทนนตรึ ลำคัับนั้น พระพุทธรเจ้าจิงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนท**
ตุกรอานนทึ บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ยังไม่ปล่อยวางใจไม่ได้ ยังอาลัย
ถึงความสุขอยู่ คิดว่าพระนิพพานอยู่ในที่นั้นที่นี้ จะเอาจิตแห่งตนไปเป็นสุขใน
ที่แห่งนั้น ครันจักปล่อยวางใจเสีย ก็กลัวว่าจะไม่มีอันไค้นำไปให้เป็นสุข ถือใจ
อาลัยสุข เหตุนี้จึงมิได้พ้นพระนิพพานพรหม

ตุกรอานนทึ เราตถาคตแสดงว่าให้ปลงใจให้วางใจนั้น เราชี้ข้อสำคัญ
เอาที่สุคมาแสดง เพื่อให้รู้เข้าใจได้ง่าย การวางใจปลงใจนั้น คือวางสุขวางทุกข์
วางบาปบุญคุณโทษ วางโลก โกรธ หลง วางลาภยศ นินทา สรรเสริญ
หมดทั้งสิ้น เหมือนดังไม่มีหัวใจ จึงชื่อว่าทำให้เหมือนแผ่นดิน ถ้ายังทำไม่ได้
อย่าหวังว่าจักได้โลกุตตรนิพพานเลย ถ้าทำตัวให้เหมือนแผ่นดินได้ในกาลใด
พึงหวังเกิดซึ่งโลกุตตรนิพพาน คงได้คงถึงในกาลนั้นโดยไม่ต้องสงสัย พระ
นิพพานเป็นของได้ด้วยยากยิ่งนัก แสนคนจะได้แต่ละคนก็ทั้งยาก

ตุกรอานนทึ ผู้มิได้ทำอริยมรรคปฏิบัติให้เต็มที่ ยังเป็นปุถุชนหนาไป
ด้วยกิเลสหาปัญญามิได้ แลจักวางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น ไม่อาจทำ
ได้เลย เหตุที่เขาวางใจไม่ได้ เขายังถือตัวถือใจอยู่ว่าเป็นของ ๆ ตัวแท้ จึงต้อง
ทรมานทนทุกข์อยู่ในโลก เวียนว่ายตายเกิด แล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่มีสิ้นสุด

ตุกรอานนทึ ผู้ที่วางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้นั้น มีแต่บุคคล
ผู้เป็นนักปราชญ์แลเป็นสัตบุรุษจำพวกเดียวเท่านั้น เพราะท่านไม่ถือตนถือตัว
ท่านวางใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้ ท่านจึงได้ถึงพระนิพพาน ส่วนผู้ที่ถือตัว

ใจปล่อยวางมิได้นั้น แต่ล้วนเป็นคนโง่เขลาสิ้นทั้งนั้น บุคคลที่เป็นสัตว์บุรุษ
ท่านเห็นแจ้งชัดซึ่งอนัตตา ท่านถือใจของท่านไว้ก็เพียงแต่ให้รู้บาปบุญคุณโทษ
ประโยชน์แลใช้ประโยชน์ รู้ศัลยทานการกุศลแลอกุศล รู้ทางสุขทางทุกข์ใน
มนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพานเท่านั้น ครั้นถึงที่สุดท่านก็ปล่อยวางเสียตาม
สภาวะแห่งอนัตตา ส่วนคนโง่เขลาเหล่านั้นถือตนถือตัว ถือว่าร่างกายเป็นอัตตา
ตัวตน จึงปล่อยวางมิได้

ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลที่ถือใจนั้น ย่อมเป็นคนมักโลภ มักโกรธ
มักหลง บุคคลจำพวกใดที่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลง
นั้น จะเป็นนักบวชก็ตาม เป็นภิกษุก็ตาม ก็หาความสุขมิได้ เบื้องหน้าแต่ตาย
ไปก็หาความสุขในมนุษย์แลสวรรค์มิได้เลย ย่อมมีอบายเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า
โดยแท้

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาเข้าสู่พระนิพพาน จงวางเสีย
ซึ่งใจอย่าอาลัยความสุข การวางใจก็คือวางสุขวางทุกข์ แลบาปบุญคุณโทษร้ายดี
ซึ่งเป็นของสำหรับโลกนี้เสียให้สิ้น สิ่งเหล่านี้สร้างไว้สำหรับโลกนี้เท่านั้น เมื่อ
ต้องการพระนิพพานแล้วต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้น จึงจะได้ความสุขใน
พระนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขอันหาส่วนเปรียบมิได้

ดูกรอานนท์ เมื่อจะถือเอาความสุขในพระนิพพานแล้ว ก็ให้วางใจใน
โลกีย์นี้เสียให้หมดสิ้น อันว่าความสุขในโลกีย์ก็มีอยู่แต่ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นเท่านั้น
ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นยกเอาใจไว้เป็นเจ้า เอาประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก
ลิ้น กาย นั้นเป็นกามคุณทั้ง ๕ ประสาททั้ง ๕ นี้เองเป็นผู้แต่งความสุขให้แก่
เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทตานนั้นเขาได้เห็นได้รู้วัตถุสิ่งของอันถึงามต่าง ๆ

ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทหู^๕นั้นเมื่อเขาได้ยินได้ฟัง
ศัพท์สำเนียงเสียงที่ไพเราะเป็นที่ชื่นชมทั้งปวง ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่
เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทจมูก^๕นั้น เมื่อเขาได้จุ่มชมดมกลิ่นสุกัณธ์รสของหอม
ต่าง ๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทลิ้น^๕นั้นเมื่อเขาบริโภค
อาหารอันโอชะรสพิเศษต่าง ๆ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช
ประสาทกาย^๕นั้น เมื่อเขาได้ถูกต้อนฟูกเบาะเมาะหมอน และนุ่งห่มประดับ
ประดาเครื่องกฤษณ์อันสวยงาม แลบริโภคกามคุณ ก็นำความสุขสนุกสนาน
ไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช เจ้าพระยาจิตตราช^๕นั้น ก็คือใจ^๕นั่นเอง ส่วนใจ^๕นั้น
เป็นใหญ่เป็นผู้คอยรับความสนุกสนานอย่างเดี่ยวเท่านั้น ส่วนประสาททั้ง ๕
เป็นผู้สำหรับนำความสุขไปให้แก่ใจ ประสาททั้ง ๕ จึงชื่อว่ากามคุณ ส่วนความ
สุขในโลกนี้ มีแต่กามคุณทั้ง ๕ นี้เท่านั้น จะเป็นเจ้าประเทศราชในบ้านน้อย
เมืองใหญ่ ตลอดจนไปจนถึงเทวโลก ก็มีแต่กามคุณทั้ง ๕ เท่านั้น

ดูกรอานนท์ ผู้ที่จะนำตนไปให้เป็นสุขในพระนิพพาน ต้องวางเสียซึ่ง
ความสุขในโลกีย์ ถ้าวางไม่ได้ก็ไม่ได้ความสุขในพระนิพพานเลย ถ้าวางสุขใน
โลกีย์มิได้ก็ไม่พ้นทุกข์ ด้วยความสุขในโลกีย์เป็นความสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ ครั้น
เมื่อถือเอาสุขก็ถือเอาทุกข์นั้นเอง ครั้นไม่วางสุขก็ถือไม่วางทุกข์นั้นเอง
จะเข้าใจว่าเราจะถือเอาแต่สุข ทุกข์ไม่ต้องการดังนี้ไม่ได้เลย เพราะสุขทุกข์
เป็นของเนื่องอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่วางสุขเสียก็เป็นอันไม่พ้นทุกข์

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ที่จะรู้ว่าสุขทุกข์ติดกันอยู่นั้นหายากยิ่งนัก
มีแต่เราตถาคตผู้ประกอบด้วยทศพลญาณเท่านั้น บุคคลทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชน

คนโง่เขลานั้นทำความเข้าใจว่า สุขก็มีอยู่ต่างหาก ทุกข์ก็มีอยู่ต่างหาก ครั้นเรา
ถือเอาสุขเราก็ได้สุข เราก็ไม่ถือเอาทุกข์ ๆ ก็ไม่มีดังนี้ เพราะเหตุที่เขาไม่รู้
ว่าสุขกับทุกข์ติดกันอยู่ เขาจึงไม่พ้นทุกข์ เมื่อผู้ใดอยากพ้นทุกข์ให้ว่างสุขเสียก็
เป็นอันละทุกข์ว่างทุกข์ด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจะมีความสามารถปราศสุขทุกข์
ออกจากกันได้ แต่เราตถาคตก็ไม่มีวิเศษที่จะปราศจากกันได้ ถ้าหากเราตถาคต
ปราศสุขแลทุกข์ออกจากกันได้ เราจะปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานทำไม เราจะ
ถือเอาแต่สุขอย่างเดียว เสวยแต่ความสุขอยู่ในโลกเท่านั้น ก็เป็นอันสุขสบายพอ
อยู่แล้ว นี่ไม่เป็นเช่นนั้น เราแสวงหาความสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีทางที่จะพึง
ได้ เราจึงว่างสุขเสีย ครั้นว่างสุขแล้วทุกข์ไม่ต้องว่างก็หายไปเอง อยู่กับเรา
ไม่ได้ เราจึงสำเร็จพระนิพพานพ้นจากกองทุกข์ ด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ อันสุขในโลกีย์นั้น ถ้าตรวจตรองให้แน่นอนแล้ว ก็หาก
เป็นกองแห่งทุกข์นั่นเอง เขาหากเกิดมาเป็นมิตรติดกันอยู่ ไม่มีผู้ใดจักปราศ
ออกจากกันได้ เราตถาคตกลัวทุกข์เป็นอย่างยิ่ง หาทางชนะทุกข์มิได้ จึงปรารถนา
เข้าพระนิพพาน เพราะเหตุกลัวทุกข์นั้นอย่างเดียว พระพุทธเจ้าตรัสเทศนา
แก่ข้า ๆ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า **อานนฺท**
ดูกรอานนท์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้น ได้แก่กองกิเลส ๑๕๐๐ นั้นเอง
อัปยากฤตธรรมนั้นคือองค์พระนิพพาน ครั้นพ้นจากกองกุศลธรรมและอกุศล-
ธรรมนั้นแล้ว จึงเป็นองค์แห่งพระ**อรหํ** แลพระนิพพานโดยแท้ ถ้ายังไม่พ้น

จากกุศลแลอกุศลตราบไค ก็ยังไม่เป็นอภัยากฤตตราบนัน ก็ยังไม่เป็นองค์
พระอรหันต์ ยังไม่เป็นองค์พระนิพพานได้

ดูกรอานนท์ กุศลนั้นได้แก่กองสุข อกุศลนั้นได้แก่กองทุกข์ กองสุข
แลกองทุกข์นั้นหากเป็นของเกิดติดเนื่องอยู่ด้วยกัน ไม่มีใครจักพรากให้แตก
ออกจากกันได้ ครั้นถือเอากุศลคือกองสุขแล้ว ส่วนอกุศลคือกองทุกข์นั้น แม้
ไม่ถือเอาก็เป็นอันได้อยู่เอง

ดูกรอานนท์ เมื่อบุคคลต้องการพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งความสุข
นั้นก่อน ความสุขในโลกนี้นั้นเองชื่อว่ากุศล จึงจักถึงพระนิพพาน ถ้าหากว่าไม่
มีความสามารถ คือไม่อาจทำพระนิพพานให้แจ้งได้ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้ก่อน
พอให้ได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์ แต่จะให้พ้นทุกข์นั้นไม่ได้ ถ้าแลเมื่อรู้
ว่าตนจักพ้นทุกข์ไม่ได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้เป็นสะพานสำหรับไต่ไปสู่ความสุข
ถ้ารู้ว่าตนยังไม่พ้นทุกข์ ช้ามาวางกุศลเสียก็ยิ่งชั่วร้าย เพราะเมื่อวางกุศลเสียแล้ว
ตนก็จักเข้าไปหากองอกุศล คือ กองบาปเท่านั้น เมื่อตกเข้าไปในกองอกุศล
อกุศลนั้นจักนำตัวไปทนทุกข์เวทนาในอบายภูมิทั้ง ๔ หากความสุขในโลกมิได้เลย
เพราะเหตุนี้เมื่อตนยังไม่ถึงพระนิพพาน ก็ให้บำเพ็ญบุญกุศลไว้ พอจะได้อาศัย
เป็นสุขสบายไปในชาตินี้แลชาติหน้า **ภนฺเต** ข้าแต่พระอริยกัสสปะ พระพุทธเจ้า
ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้

ตถนฺนตริ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนท**
ดูกรอานนท์ เราตถาคตจักแสดงในข้ออันเป็นที่สุดแต่โดยย่อ ๆ พอให้เข้าใจง่าย
ที่สุดนั้นก็คือ จิต กับ ตัณหา จิตนั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองกุศลคือกองสุข

ตัณหานั้นจำแนกออกไป เรียกว่ากองอกุศลคือกองทุกข์ ต้นเงาเค้ามูลแห่งทุกข์
นั้น ก็คือจิตแลตัณหาเอง จิตเป็นผู้คิดให้ได้เป็นตมสุขชน ส่วนตัณหานั้น
ก็ให้เกิดตามเห็นตาม จิตมีความสุขมากขึ้นเท่าใด ตัณหานั้นก็ให้เกิดทุกข์ตาม
มากขึ้นไปเท่านั้น

ดูกรอานนท์ แต่เบื้องต้น เมื่อเราตถาคตยังมิรู้แจ้งว่าสุขแลทุกข์อยู่
ติดต่อกัน เราก็ออากุศลจิตอันเกี่ยวหมายจักให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ ส่วนทุกข์
จักไม่ให้มา ก็ตั้งหน้าบำเพ็ญกุศลจิตเรื่อยไป เมื่อได้สุขเท่าใด ทุกข์ก็พลอยเกิดมี
เท่านั้น ครั้นภายหลังเราพิจารณาด้วยญาณจักขุปัญญา แลเห็นแจ้งชัดว่าสุขแล
ทุกข์ติดอยู่ด้วยกัน ครั้นรู้แจ้งแล้วก็ตรัสกรองหาอุบายที่จะกำจัดสุขแลทุกข์ให้
พราກออกจากกันนั้นแสนยากลำบากเหลือกำลัง จนสิ้นปัญญาหาทางไปทางมา
ไม่ได้ เราตถาคตจึงวางเสียซึ่งสุขคืนให้แก่ทุกข์ คือวางใจให้แก่ตัณหา ครั้นเรา
วางใจให้แก่ตัณหาแล้ว ความสุขในพระนิพพาน ก็เลยเข้ามารับเราให้ถึงนิพพาน
ดิบในขณะนั้นพร้อมกับด้วยเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหา ดูกรอานนท์ เมื่อวางใจได้
จึงเป็นอภัยกฤต จึงเรียกชื่อว่าอภัยกฤตเป็นอารมณ์ เป็นองค์พระอรหันต์
คือได้เข้าถึงอยู่ในพระนิพพานด้วยอาการดังนี้

ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า อานนท
ดูกรอานนท์ อันว่าอรหันต์นั้นจะได้มีจำเพาะแต่เราตถาคตพระองค์เดียวก็หาไม่ได้
ย่อมมีเป็นของสำหรับโลก สำหรับไว้โปรดสัตว์โลกทั่วไป ไม่ใช่ของแห่งเรา
ตถาคตแลของผู้หนึ่งผู้ใดเลย

ดูกรอานนท์ เราตถาคตเป็นผู้ไกลจากกิเลสแล้ว จึงได้ซึ่งพระอรหันต์

บุคคลผู้ใดปราศจากกิเลสแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นผู้ได้พระอรหังเสมอกันทุกคน
บุคคลผู้ใดที่ยังไม่ปราศจากกิเลส ถึงแม้จักอ่อนน้อมเรวตถาคตว่า อรหัง อรหัง ดังนี้
จนถึงวันตาย ก็ไม่อาจได้ซึ่งพระอรหังเลย เป็นแต่กล่าวด้วยปากเปล่า ๆ เท่านั้น
แลมาเข้าใจว่า การละกิเลสได้หรือไม่ได้นั้นไม่เป็นประมาณ เมื่อได้อ่อนน้อมหา
ซึ่งองค์พระอรหังเจ้าด้วยปากด้วยใจแล้ว พระอรหังเจ้าก็จักนำตนให้เข้าสู่พระ
นิพพาน เข้าใจเสียอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นคนหลงแท้ แม้เมื่อตนยังไม่พ้นลามกมลทิน
แห่งกิเลส แล้วไปอ่อนน้อมพระอรหังที่หมดมลทินกิเลส ให้มาตั้งอยู่ในตัวตนอัน
แปดเปื้อนด้วยลามกมลทินแห่งกิเลส จักมีทางได้มาแต่ไหน เปรียบเหมือนดังมี
ชาติสระอยู่สระหนึ่ง เต็มไปด้วยของเน่าของเหม็นสารพัดทั้งปวง เป็นสระมี
น้ำเน่าเหม็นสาบเหม็นคาว น่าเกลียดยิ่งนัก และมีบุรุษคนหนึ่งตกอยู่ในสระนั้น
หากว่าบุรุษคนนั้นร้องเรียกให้อานนท์ลงไปอยู่ในสระน้ำเน่ากับด้วยเขา อานนท์
จักไปอยู่ด้วยเขาหรือ

ดูกรอานนท์ เราจักบอกให้สิ้นเชิง ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ในสระกับด้วย
บุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยน้ำเน่าได้ดังนั้น องค์พระอรหังเจ้าก็อาจไปตั้งอยู่ด้วย
บุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสได้เหมือนกัน ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ด้วยด้วยบุรุษแปด
เปื้อนไม่ได้ องค์พระอรหังเจ้าก็ไม่อาจไปตั้งอยู่ด้วยด้วยบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วย
ราคาคติกิเลสได้เหมือนกันเช่นนั้น ดูกรอานนท์ท่านจะอาจลงไปอยู่ด้วยด้วยบุรุษ
แปดเปื้อนได้หรือไม่

มีพุทธปฏิภาตรัสถามฉะนี้ ข้าฯ อานนท์จึงกราบทูลว่า ลงไปอยู่ด้วยไม่ได้

ถ้าท่านไม่ลงไปบุรุษผู้นั้นก็กล่าววิงวอนท่านอยู่ร่ำไปจะสำเร็จหรือไม่

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์ไม่ลงไป บุษผูนั่นก็ทำอะไรแก่ข้า
พระองค์ไม่ได้ ความปรารถนาก็ไม่สำเร็จ เป็นแต่วิงวอนอยู่เปล่า ๆ เท่านั้นเอง

ตุกรอาณนท ขัอมานันฉันโต บุษผุจุมอยู่ในน้านั้น เปรียบเหมือน
บุคคลผู้ไม่ปราศจากมลทินลามกแห่งกิเลส พระอรหันต์นั้น เปรียบเหมือนตัวของ
อาณนท อาณนทไม่ลงไปอยู่กับด้วยบุษผุแปดเปื้อนฉันโต พระอรหันต์ก็ไม่ไป
อยู่กับบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสฉันนั้น แม้จักวิงวอนด้วยปากด้วยใจสักเท่าไร
ก็ไม่สำเร็จ พระอรหันต์เป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว ท่านไม่น้อมเข้าไป
หาบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเลย ครั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาความสุขแล้วจงน้อมตัวเข้าไป
หาท่าน ท่านก็โปรดให้ได้ความสุขทุกคน จะเข้าใจว่า พระอรหันต์เลือกหน้า
เลือกบุคคล จักติเตียนอย่างนั้นไม่ควร ถ้าแลผู้ใดพ้นจากกิเลสกามแลผัสสdukham
ได้แล้ว ชื่อว่าน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรดนำเข้าสู่พระนิพพานเสวยสุขอยู่
ด้วยท่าน ไม่เลือกหน้าบุคคลเลย เป็นแต่ผู้จุมอยู่ด้วยกิเลสลามก ละกิเลสไม่ได้
ชื่อว่าไม่น้อมตัวเข้าไปหาท่านเอง

ตุกรอาณนท ถึงตัวเรตถาคต ก็ตองน้อมตัวเข้าไปหาท่านท่านจึงโปรด
ให้ตถาคตนี้ได้เป็นครูแก่โลกเห็นปานดังนี้ เพราะว่าพระอรหันต์เป็นผู้ดีแล
จักให้ท่านเข้าไปคบหาคนชั่วนั้นไปไม่ได้แลผิธรรมเนียมด้วย สมควรแต่ผู้เลว
ทรามต่ำช้าจะเข้าไปหาท่านผู้ดีผู้สูงศักดิ์โดยส่วนเดียว ข้าแต่พระมหากัสสปะ
ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อาณนทดังนี้แล

ตทนนตริ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า อาณนท

ตุกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาซึ่งพระอรหันต์ ก็พึงยกตัวแลห้ามใจให้ห่างไกล
จากกองกิเลส เพราะพระอรหันต์ท่านเป็นผู้ไกลจากกิเลส จะบริกรรมแต่ด้วยปาก
ด้วยใจว่าอรหันต์ ๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้พระอรหันต์ เห็นว่าเป็นบุญเป็นกุศล จักได้
ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพาน จะทำความเข้าใจอย่างนี้ไม่สมควร
พระนามชื่อว่าพระอรหันต์เราบอกไว้ให้รู้ว่าผู้ไกลจากกิเลส จะถือเอาแต่พระนามว่า
อรหันต์ ๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้สำเร็จเช่นนั้นไม่ควร เพราะคำที่ว่าอรหันต์ ใคร ๆ ก็
กล่าวได้ จะมีเป็นพระอรหันต์กันเต็มโลกหรือ ตุกรอานนท์ พระอรหันต์ก็คือเราตถาคต
นั่นเอง เหตุที่เราปราศจากกิเลสละกิเลสสิ้นแล้วเราจึงได้ถึงที่สุดแห่งพระอรหันต์
องค์พระอรหันต์กับเราตถาคตก็หากเป็นอันเดียวกัน จะร้องเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นเรา
ตถาคตก็ไม่ผิด หรือจะร้องเรียกเราพระตถาคตเป็นพระอรหันต์ก็ไม่ผิด ผู้ใดละ
กิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว ผู้นั้นก็ได้อะไรถึงที่สุดแห่งพระอรหันต์สิ้นด้วยกัน จะได้
ถึงพระอรหันต์แต่เราตถาคตองค์เดียวหาไม่ได้ จงเข้าใจองค์แห่งพระอรหันต์ ดังเรา
ตถาคตแสดงมานี้เถิด ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา
แก่ข้า ๆ อานนท์ ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปว่า **อานนท**
ตุกรอานนท์ สิ่งที่ทำให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ธรรมดาทุกขอยู่
ในนรกแลกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่รู้สิ้นสุดมิใช่สิ่งอื่น คือตัวกิเลส
แลตัณหาโลภหลงให้ดวงจิตของสัตว์ทั้งหลายมิให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร แลมิได้
ถึงพระนิพพานได้ ถ้าผู้ใดมิได้รู้กองแห่งกิเลสแล้ว ผู้นั้นจักประสบภัยได้รับ
ทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ มิได้มีเวลาสิ้นสุด

ดูกรอานนท์ จงจับตัวค้นหาให้ได้ ถ้าจับได้แล้ว เมื่อตัวตองทุกข์ ก็
จักเห็นได้ว่าตัวเป็นอนัตตา ถ้าจับไม่ได้ก็เห็นตัวเป็นอนัตตาไม่ได้ บุคคลทั้ง
หลายที่มาเป็นสานุศิษย์แห่งพระตถาคตนี้ ก็มีความประสงค์ด้วยพระนิพพาน
การที่จะรู้ตัวหรือชัวกว่ากันก็แล้วแต่กิเลสเป็นผู้ตัดสิน ด้วยว่าพระนิพพานเป็น
ที่ปราศจากกิเลสค้นหา ถ้าผู้ใดเบาบางจากกิเลสค้นหา ผู้นั้นก็เป็นผู้ดีกว่าผู้
ยังหนาอยู่ด้วยกิเลสค้นหา ผู้ใดตั้งอยู่ในนิจศีลคือศีล ๕ ผู้นั้นชื่อว่ายังหนาอยู่
ด้วยกิเลส แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บางจากกิเลสได้ชั้นหนึ่ง ถ้าตั้งอยู่ในอุโบสถศีลคือ
ศีล ๘ ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๒ ชั้น ถ้ามาตั้งอยู่ในทศศีลคือศีล ๑๐ ผู้นั้นได้
ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๓ ชั้น ผู้เข้ามาตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์คือศีล ๒๒๗ ผู้
นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๔ ชั้น ผลอันสงสัสมิเป็นลำดับขึ้นไปตามศีลนั้น
ผู้ที่มีศีลน้อยอันสงสัสน้อย ผู้ที่มีศีลมากอันสงสัสมากขึ้นไปตามส่วนของศีล
บุคคลที่มีได้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ถึงจะมีความรู้ความฉลาดมากมายสักเท่าใดก็ดี ก็ไม่
ควรที่จะกล่าวคำประมาณแก่ผู้ที่มีศีล ๕ ผู้ที่มีศีล ๕ ก็ควรยินดีแต่เพียงชั้นศีลของ
ตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาณในท่านผู้ที่มีศีล ๘ ผู้ที่มีศีล ๘ ก็ควรยินดีแต่เพียง
ศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาณในท่านที่มีศีล ๑๐ ผู้ที่มีศีล ๑๐ ก็ควร
ยินดีอยู่ในชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาณในท่านที่มีศีลพระปาติโมกข์
ถ้าแลเห็นกล่าวโทษติเตียนท่านที่มีศีลยิ่งกว่าตน ชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่าง
จากทางสุขในมนุษย์แลสวรรค์และพระนิพพานแท้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่มีศีล ปราศจากการรักษาศีล ไม่ควรกล่าวซึ่ง
คำประมาณแก่ท่านผู้มีศีล ตัวตั้งอยู่ภายนอกศีลแล้วมาเข้าใจว่า ตัวเป็นผู้ดีกว่า
ท่านผู้มีศีล แล้วกล่าวคำสบประมาทดูหมิ่นในท่านผู้มีศีล บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่า

เป็นเจ้ามิชฌาภิภูริใหญ่ ชื่อว่าเป็นคนหลงทาง เป็นผู้ห่างจากความสุขในมนุษย์
แลสวรรค์

คุกรอนนทฺ บุคคลผู้ตั้งอยู่ภายนอกศีลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ใน
ระหว่างแห่งกิเลส ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้มีความรู้ความ
ฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ก็ไม่ควรจะถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล เหตุว่าผู้
ที่ไม่มีศีลนั้น ยังห่างจากพระนิพพานมาก ผู้ที่มีศีลชื่อว่าใกล้ต่อพระนิพพานอยู่
แล้ว ถึงจะไม่รู้อะไรรู้แต่เพียงศีลเท่านั้น ก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลอยู่นั่นเอง เพราะ
ท่านเป็นผู้บางจากกิเลส บุคคลผู้ที่แน่นหนาไปด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้รู้มากแตก
ฉานในข้ออรรถแลข้อธรรมประการใดก็ตาม ก็ควรจะทำความเคารพยำเกรงใน
ท่านที่มีศีล จึงจะถูกต้อนตามคลองธรรมที่เป็นทางแห่งพระนิพพาน ถ้าให้ผู้มี
ศีลเคารพยำเกรงในผู้ที่ไม่มีศีล แลเป็นผู้หนาแน่นด้วยกิเลส เป็นความผิดห่าง
จากทางพระนิพพานยิ่งนัก

คุกรอนนทฺ จะถือเอาความรู้แลความไม่รู้เป็นประมาณที่เดียวไม่ได้
ต้องถือเอาการละกิเลสได้เป็นประมาณ เพราะว่า ผู้จะถึงพระนิพพานต้องอาศัย
การละกิเลสโดยส่วนเดียว เมื่อละกิเลสได้แล้ว แม้ไม่มีความรู้มาก รู้แต่เพียง
การละกิเลสได้เท่านั้นก็อาจถึงพระนิพพานได้ อันจักพ้นทุกข์ในนรก แลได้
เสวยสุขในสวรรค์แลพระนิพพาน ก็เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอย่างเดียว สิ่งที่ทำให้
คนเราได้รับสุขแลรับทุกข์อยู่ทุกวันนี้ก็เพราะกิเลส ครั้นระงับดับกิเลสได้แล้ว
เป็นเหตุให้ได้ประสบสุขแลพ้นจากทุกข์ เมื่อละกิเลสไม่ได้ สุขก็ไม่ได้ ทุกข์ก็
ไม่พ้น

คุณกรอานนท์ การที่จะได้ประสบสุขก็เพราะละกิเลสต่างหาก ที่มีความ
รู้แต่มีได้ละเสีย ซึ่งกิเลสย่อมไม่เป็น ประโยชน์แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แก่ผู้มีรู้นั้น
แม้จะรู้มากแสนพระคัมภีร์ หรือมีความรู้หาที่สุดมิได้ก็ตาม ก็อยู่เปล่าๆ จะเอา
ประโยชน์อันใดอันหนึ่งไม่ได้ แลจะให้เป็นบุญเป็นกุศลแลได้เสวยความสุขเพราะ
รู้นั้น ไม่มี เราตถาคตไม่สรรเสริญผู้ที่มีความรู้มากแต่ไม่มีศีล ผู้มีความ
รู้น้อยแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลเราสรรเสริญแลนับถือผู้นั้นว่าเป็นคนดี ถ้าผู้ใดนับถือ
ผู้ที่มีกิเลสว่าดีกว่าผู้ไม่มีกิเลส บุคคลผู้นั้นชื่อว่าถือศีลเอาต้นเป็นปลาย เอาปลาย
เป็นต้น เอาสูงเป็นต่ำ เอาต่ำเป็นสูง ถ้าถืออย่างนี้ผิดทางแห่งพระนิพพาน
เป็นคนมิจฉาทิฎฐิ การที่นับถือบุคคลผู้หนาไปด้วยกิเลสว่าดีกว่าผู้ปราศจาก
กิเลส เราตถาคตไม่สรรเสริญเลย บุคคลจำพวกที่บางเบาจากกิเลส ใกล้ต่อ
พระนิพพาน เราตถาคตสรรเสริญแลอนุญาตให้เคารพนับถือ การที่ทำบุญทำทาน
ทำกุศลปรารภนาเพื่อจะให้บุญกุศลนั้นพาตนเข้าสู่พระนิพพาน ถ้าไม่รู้ว่ามีบาป
บุญกุศลเพื่อจะช่วยระงับดับกิเลส ก็เป็นอันบำเพ็ญเสียเปล่า ได้ชื่อว่าเป็นคน
หลงโลกหลงทางแห่งพระนิพพาน การที่จะถึงพระนิพพานต้องละกิเลสเสียให้สิ้น
ถ้ายังละมิได้ก็ไม่ถึงพระนิพพาน ถึงจะรู้มากสักเท่าใดก็ตาม ถ้ายังละกิเลสไม่ได้
ก็รู้เสียเปล่าๆ เราตถาคตตั้งศาสนาไว้ไม่ได้หวังเพื่อให้บุคคลผู้ใดคนหนึ่งบำเพ็ญ
หาประโยชน์อย่างอื่น ตั้งไว้เพื่อประสงค์จะให้บุคคลบำเพ็ญภาวนาเพื่อให้ระงับ
ดับกิเลสค้นหาเท่านั้น การบำเพ็ญภาวนาเพื่อไม่คิดว่าจะให้ระงับดับกิเลสค้นหา
แห่งตน ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทาง ส่วนกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญ
ภาวนานั้น จะว่าไม่ได้ไม่มีเช่นนั้น ก็ไม่ปฏิเสธ อันที่จริง ก็หากเป็นบุญเป็น
กุศลโดยแท้ แต่ว่าเป็นทางหลงจากพระนิพพานเท่านั้น

การกระทำความเพียรบำเพ็ญภาวนา ทำบุญทำกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง
มาน้อยเท่าใดก็ตาม ก็ให้รู้ว่าบำเพ็ญบุญกุศลแลเจริญภาวนา เพื่อระงับดับกิเลส
ต้นหาของตนให้น้อยลง ให้พ้นจากกองกิเลส^{นั้น} เช่น^{นี้}ชื่อว่าเดินถูกทางพระ-
นิพพานแท้ ดูกรอานนท์ จงพากันประพฤติตามคำสอนที่เราแสดงไว้^{นี้} ถ้าผู้ใด
มิได้ประพฤติตาม ก็พึงเข้าใจว่าผู้นั้นเป็นคนนอกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้
ตรัสแก่ข้า ๆ อานนท์ดังนี้ แล้วจึงทรงแสดงต่อไปอีกว่า

ดูกรอานนท์ เราตถาคตบัญญัติศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์
ไว้หลายประเภท^{นั้น} ก็เพราะอยากให้สัตว์ยกตนออกจากกองกิเลส ถ้าบุคคล
จำพวกใดตั้งอยู่ในศีล ๕ บุคคลจำพวกนั้นก็บางจากกิเลสชั้นหนึ่ง ตั้งอยู่ใน
ศีล ๘ ก็บางจากกิเลส ๒ ^{ชั้น} ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ก็บางจากกิเลส ๓ ^{ชั้น} ตั้ง
อยู่ในศีลพระปาติโมกข์ก็บางจากกิเลส ๔ ^{ชั้น}

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้บำเพ็ญศีลน้อยศีลมากประเภทใดประเภท
หนึ่ง ก็เพื่อให้รู้ซึ่งการละกิเลส แลยกตนให้พ้นจากกิเลส เมื่อไม่รู้เช่นนั้นได้
ชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนผลอันดีสงส์ที่ได้บำเพ็ญศีล^{นั้น} เราตถาคตได้กล่าวอยู่ว่า
มีผลอันดีสงส์จริง แต่ว่ามีอันสงส์น้อยแลผิดจากทางพระนิพพาน ถ้าเข้าใจ
ว่าการรักษาศีล เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส รักษาศีล ๕ ได้แล้ว จะเพียร
พยายามรักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เป็นลำดับไป เพื่อจะยกตนให้พ้น
จากกองกิเลสทีละเล็กทีละน้อยตามลำดับ เมื่อเราตั้งอยู่ในศีลประเภทใด ก็ตั้งใจ
รักษาโดยเต็มความสามารถ รู้^{นี้}จึงมีผลอันดีสงส์มาก ไม่เป็นคนหลง แลตรง
ต่อทางพระนิพพานโดยแท้

ดูกรอานนท์ กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นศิษย์แห่ง
 เราตถาคต^๕ ก็หวังเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่อยากเกิดในโลกสืบต่อไป
 เพราะกิเลส^๕ นั้นเป็นเชอสายสืบโลก^๕ บันดาลบันดาลใจให้ยินดีไปในทางโลก
 ครั้นเกิดมาแล้วก็ให้เจ็บ ไข้ แก่ ตาย แลให้นิพพานพลัดพรากจากกัน
 ให้รัก ให้ชัง ให้ห่อ ให้ตี ให้ดำ ให้อยาก ให้ทุกข์ ให้ยากใจ^๕ อากา
 ภิรยาแห่งกิเลสเป็นเช่นนั้น เราตถาคตจึงทรงอนุญาตให้บวชเพื่อความระงับ
 ดับกิเลส ไม่ให้เกิดมีเป็นเชอสายสืบโลกต่อไป เมื่อรู้อย่างนั้นแล้วตั้งใจรักษา
 ศีลเพื่อให้ดับกิเลส แลตรึงตรองหาอุบายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นต้นเหตุให้
 ขาดสูญ การรักษาศีลพระปาติโมกข์^๕ กัด การรักษาวัตถ์ในชุดงค์ ๑๓ นั้น
 กัด ก็เป็นอันประมวลลงในศีลนั้นทุกอย่าง มิใช่จะรักษามากมายหลายสิ่ง
 หลายอย่าง จนสิ้นจนหมดหามีได้ รักษาศีลพระปาติโมกข์^๕ รักษาชุดงค์
 วัตถ์ ๑๓ กัด ก็ไม่มีเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เพื่อความระงับดับกิเลสอย่าง
 เดียวเท่านั้น เมื่อรูวักกิเลสเป็นเคาเงอนแห่งกองทุกข์ กองโทษ กองบาป
 กองกรรม เช่นนั้นแล้ว ข้วัตถ์อันใดที่เป็นไปเพื่อจะยกตนออกจากกิเลสได้
 ก็จงกระทำข้วัตถ์นั้นให้บริบูรณ์เถิด การรักษาศีลพระปาติโมกข์แลรักษา
 ชุดงค์วัตถ์ทุกอย่าง เมื่อมิได้เข้าใจว่าเพื่อความระงับดับกิเลส ก็ชื่อว่าเป็นการ
 รักษาเปล่า ๆ เมื่อเรารู้ว่ารักษาเพื่อระงับกิเลส ไม่ได้รักษาเพื่ออย่างอื่นแล้ว
 แม้จะรักษาแต่เล็กน้อยโดยเอกเทศ ไม่ครบตามจำนวนในพระปาติโมกข์
 ในจำนวนแห่งชุดงค์วัตถ์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันรักษาครบทุกอย่าง เพราะจับต้น
 จับรากเงาแห่งกิเลสได้แล้ว เปรียบดังบุรุษตัดต้นไม้ ถ้าตัดเงาตัดรากแก้ว
 ขาดแล้ว กิ่งก้านสาขาแม้ไม่ต้องตัดก็ตายเอง ถ้าไปตัดรอนแต่กิ่งก้านสาขา
 รากเงาไม่ได้ตัด ต้นไม้นั้นก็อาจงอกงามขึ้นได้อีก

ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชในพระศาสนานี้ ก็เปรียบเหมือนบุคคล
ผู้ตัดต้นไม้ฉะนั้น การบวชมิใช่ว่ามุ่งประโยชน์อย่างอื่น บวชเพื่อระงับดับ
กิเลสเท่านั้น ถ้าไม่หวังเพื่อความดับกิเลสแล้ว ไม่ต้องบวชดีกว่า การที่บวช
โดยที่ไม่ได้มุ่งเพื่อการดับกิเลส แม้จะมีความรู้วิเศษสักปานใด ก็ได้ชื่อว่า
รู้เปล่า ๆ แต่ว่าการที่เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดนั้น เรามีได้ชื่อว่า เป็นผู้
ไม่ดี ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นกุศล ก็คงเป็นอันรู้ อันดี เป็นบุญเป็นกุศลอยู่
นั่นเอง แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากทางพระนิพพาน

ดูกรอานนท์ เราตถาคตเทศนาไว้โดยอเนกปริยายนั้น ก็เพื่อให้หมู่
ปุถุชนคนเขลาเห็นเป็นอัจฉรย์ แลเพื่อให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใส เมื่อ
พาลชนทั้งหลายไม่เห็นเป็นอัจฉรย์แล้วก็จักไม่มีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณ
ของพระตถาคต ถ้ากล่าวแต่ถ้อยพ้อเป็นสังเขปก็ไม่เข้าใจ ไม่เหมือนผู้ที่มึนบุญมี
วาสนา แม้จะกล่าวแต่เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้มากมายหลายอย่างหลายนัย
ธรรมชาติผู้ที่มีปัญญาแท้ไม่ต้องกล่าวอะไรเลย ก็รู้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง ไม่
ต้องให้กล่าวเป็นการลำบาก เราตถาคตได้รับความลำบากเพราะพาลปุถุชนเท่านั้น
ว่ากล่าวสั่งสอนแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่เข้าใจ เพราะเขาถือว่าเขาคือเสียแล้ว แท้ที่
จริง ความรู้ของเหล่าพาลชนจะรู้ดีไปสักเท่าไร ก็ดีอยู่แต่เพียงมีลมอัสสาสะ
ปัสสาสะเท่านั้น ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะขาดแล้ว ก็มีแต่เน่าเป็นเหยื่อหนอน
นอนกลิ้งเหนียวแผ่นดิน จะหาสาระสิ่งใดไม่มีเลย มีแต่เครื่องอสุจิเต็มไปสิ้น
ทั้งนั้น จะถือแต่ว่าตัวมีความรู้ความดี เมื่อมีความรู้ความดีแล้วจักไม่ตายหรือ
จะมีความรู้มากรู้มายเท่าใดก็คงไม่พินทุยไปได้ จะมีความรู้ดีวิเศษไปเท่าไร ก็
จะไปหาตาย จะมีความรู้ความดีไปเท่าไรก็รู้อยู่บนแผ่นดิน จะรู้จะดีให้พินแผ่นดิน

ไปไม่ได้ เมื่อลมยังมีอยู่เหนือแผ่นดิน เมื่อลมออกแล้วก็คงอยู่เหนือแผ่นดิน
นั้นเอง จะพ้นจากแผ่นดินไปไม่ได้ แลจะมาถือว่าตัวว่าตนอยู่นั้นเพื่อประโยชน์
อะไร ส่วนของเนาของเหม็นมีอยู่เต็มทั่วก็ไม่รู้ไม่เห็น เห็นแต่ว่าตัวรู้ ตัวดี
ถือเนื้อถือตัวอยู่ เราตถาคตเบื่อหน่ายความรู้ความดีของพาลปฤชณมากนัก

ดูกรอานนท์ ธรรมดาบุคคลผู้เป็นนักปราชญ์มีปริชาทั้งหลาย ย่อม
ไม่ถือเนื้อถือตัวว่าเรา รู้ เราดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจะมีความรู้มากมายเท่าไร
ก็มิได้ถือเนื้อถือตัวเหมือนอย่างพาลปฤชณ พวกพาลปฤชณที่เขาห่างไกลจาก
พระนิพพานก็เพราะเหตุที่เขาถือเนื้อถือตัว การถือเนื้อถือตัวมีมากเท่าใด ก็ยิ่ง
ทำให้ห่างไกลจากพระนิพพานมากเท่านั้น เหตุว่าประตูเมืองพระนิพพานนั้น
แคบนักหนา ผมเส้นเดียวผ่าออกเป็น ๓ เส้นว เออแต่เส้นเดียวไปแย่งเข้าที่
ประตูพระนิพพานก็ยิ่งคับแคบเข้าไม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อท่านต้องการพระ
นิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดีเป็นผู้ใหญ่ผู้สูงศักดิ์กว่าท่าน ยิ่งถือตน
ถือตัวขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งให้คับประตูพระนิพพานเข้าเท่านั้น จึงว่าพาลปฤชณทั้งหลาย
เป็นผู้ห่างไกลจากพระนิพพาน ด้วยเหตุที่เขาไม่ถือเนื้อถือตัวว่าตัวรู้ตัวดีอยู่

ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้ามาบวชเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแล้วยังปล่อย
ให้ตนได้รับความทุกข์อยู่ ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นพาลปฤชณคือเป็นคนโง่เขลา ผู้ที่
ไร้ปัญญาเช่นนั้น จะเรียกว่าเป็นศิษย์ของพระตถาคตยังไม่ได้ เมื่อบวชแล้ว
ประพฤติดำไว้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ นั้นแล จึงจะเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแท้
เราตถาคตหวังเพื่อความสุขจึงได้ออกบวช เมื่อบวชแล้วมาทำตนของตนให้เป็น
ทุกข์ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาหาที่เปรียบมิได้ ถ้าบุคคลผู้มี

ปัญญาแล้ว ไม่ทำตัวให้เป็นทุกข์เลย บุคคลผู้ไม่มีปัญญาจึงทำตัวให้เป็นทุกข์ ไม่
เฉพาะแต่นักบวชจำพวกเดียว แม้คฤหัสถ์ถ้าหาปัญญามีได้ก็ได้รับความทุกข์ยาก
ลำบากเหมือนกัน ปราชญ์ผู้มีปรีชา เมื่อออกบวชแล้วท่านย่อมพิจารณาเห็นแจ้ง
ซึ่งประโยชน์แลสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ ท่านพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งศีลแลข้อวัตรที่หนัก
แลเบาแล้ว ท่านไม่ต้องรักษามากมายหลายอย่างหลายประการนัก เลือกรักษา
แต่เล็กน้อยก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญา^๕ นั้น ย่อม
รักษามากมายหลายอย่างต่าง ๆ นานา เพราะเหตุที่ต้องรักษามากเกินไปจึงเป็น
ทุกข์ ผู้ที่มีปัญญาแล้วย่อมเลือกรักษาแต่สิ่งที่จริงที่แท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็
ย่อมนำมาซึ่งความสุข เปรียบเหมือนบุคคลผู้ฉลาด ไปตัดไม้ในป่ามาทำกิจ
อย่างหนึ่ง เมื่อตัดได้แล้วก็ถากเปลือกและกระพืงเสีย เหลือไว้แต่ที่ต้องการ
แล้ววัดตัดเอาแต่พอแก่การงานของตัวเท่านั้น ไม่ต้องลำบากแก่การแบกการหาม
ส่วนบุคคลที่ไม่ฉลาด ไม่รู้เท่าต่อการทำงานที่พึงจะทำ เมื่อไปตัดไม้ได้แล้ว จะ
ถากเอาแต่ที่ต้องการก็กลัวจะเสีย เพราะตัวไม่เข้าใจการงาน ต้องแบกมา^๕
เปลือกทั้งกระพืงส่วนยาว ได้รับความเหนื่อยหนักอย่างทวีคูณ ก็เพราะความ
ที่ตัวเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา

ดูกรอานนท์ การที่รักษาแก้วไม่ดีไม่มีราคา แม้จะรักษามากหลาย
พันดวง ก็ผู้ที่รักษาแก้วที่ดีที่มีราคาดวงเดียวไม่ได้ แก้วที่ไม่ดีไม่มีราคา จะ
ขายก็ไม่ได้ จะเก็บไว้ก็ไร้ประโยชน์ ตกลงต้องรักษาไปเปล่า ๆ ส่วนแก้วที่มี
ราคา^๕ นั้น จะขายก็ได้เงินมาก หากจะเก็บไว้ก็เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน แล
การเรียนมนต์แลเรียนคาถาที่ไม่ดีไม่ขลัง แม้จะเรียนท่องร้อยท่องพันบท ก็สมันต์
คาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวไม่ได้ แม้การที่รักษาพระวินัยบัญญัติแลข้อวัตรก็เหมือนกัน

เช่นนั้น เมื่อรู้ประโยชน์แห่งศีลและข้อวัตรก็ไม่ต้องรักษามาก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจ
ก็รักษาพร่ำเพรื่อไปจนไม่มีเขตแดน จึงต้องได้รับความลำบากเหมือนผู้ที่ไม่รู้การ
งาน ต้องแบกเอาไม้ทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาวไปเปล่า ๆ ฉะนั้น ผู้มีปรีชา
ท่านรักษาวินัยแลข้อวัตรไม่มาก แต่หากได้รับอานิสงส์เพียงพอ เหมือนอย่าง
ผู้รักษาแก้วตวงเดียว หรือผู้ที่เรียนมนต์คาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวเท่านั้น ก็ให้
สำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่ฉะนั้น

คุณรอนนท์ การที่เราตถาคตต้องการให้บวชนั้นก็เพื่อจะให้ได้บุญแล
กุศล อะไรชื่อว่าเป็นตัวบุญตัวกุศล ตัวบุญตัวกุศลนั้นไม่ใช่สิ่งอื่น คือความ
ดับเสียซึ่งกิเลส การรักษากิจวัตรแลพระวินัยอย่างใดก็ตาม ถ้าดับกิเลสได้
มาก ก็เป็นบุญมาก ถ้าดับกิเลสได้น้อย ก็เป็นบุญน้อย ถ้าดับกิเลสไม่ได้
ก็ไม่ใช่บุญเลย บาปอกุศลนั้นก็ไม่ใช่อื่น คือตัวกิเลสนั่นเอง กิเลสก็คือตัว
ตัณหาตนเอง ดับกิเลสตัณหาได้เท่าใดก็เป็นบุญเท่านั้น ถ้าดับกิเลสตัณหาไม่
ได้ ก็เป็นอันไม่ได้บุญไม่ได้กุศลเลย ผู้ที่ไม่รู้จักบุญแลบาปนั้น มาทำความเข้าใจว่า
บวชรักษาสีลข้อวัตรรักษาศีลเอาบุญ บุญนั้นมีอยู่นอกตนนอกตัว มีอยู่
ที่ดินฟ้าอากาศ เมื่อบวชได้รักษากิจวัตรแล้ว บุญนั้นจักเลื่อนลอยมาจากสถาน
ที่ต่าง ๆ มีนภาลัยเวหาอากาศ เป็นต้นมานำเอาตัวขึ้นไปสู่สวรรค์แลพระนิพพาน
เห็นไปโดยฉิบทางเช่นนั้น ล้วนแต่เป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น

คุณรอนนท์ ผู้ที่ไม่รู้จักบาป เข้าใจว่าบาปนั้นอยู่นอกตนนอกตัว เมื่อ
ทำบาปแล้วบาปนั้นก็จักลุดมาแต่จรกใต้พื้นดิน มาจับกุมคุมเอาตัวลงไปสู่นรก
การทำความเข้าใจอย่างนี้ย่อมเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี บาปบุญคุณโทษก็ดี ย่อมอยู่ที่เรา
จะเข้าใจว่า บาปบุญอยู่ภายนอกตัว ทำบุญแล้วคอยทำบุญจักมานำเอาตัวไปสู่
สุคติ ก็ดอย่างนั้นตงร้อยชาติแสนชาติก็ไม่อาจได้ อันว่าบุญสุข บาปทุกข์
ย่อมไม่มี ณ ภายนอกตัว บุญกุศลแลความสุขนั้นเกิดดวงจิต ส่วนบาป
กรรมทุกข์โทษนั้นคือหมู่แห่งตัณหา ตัณหานั้นจักมี ณ ท่อนนอกจากตัวตน
ของเราแล้วไม่มี ตัวบุญแลตัวบาปก็อยู่ที่ใจของเรา เมื่อตัวไม่ชอบทุกข์
อยากได้ความสุข ก็จึงพยายามแก้ไขใจของเรานั้นเถิด ถ้าเราไม่เป็นผู้แสวง
หาความสุขแลให้พ้นจากทุกข์แล้ว ใครจะมาช่วยตัวเราให้พ้นจากทุกข์ให้
ได้รับความสุขได้เล่า เพราะสุขทุกข์อยู่ที่ตัวของเรา เมื่อเราหาไม่ได้แล้ว
ใครคนอื่นที่ไหนเขาจะมาหาให้เราได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ที่เข้าใจว่าบุญกุศลสวรรค์แลพระนิพพานมีผู้นำมา
ให้ บาปกรรมทุกข์โทษนรกแลสัตว์ดิรัจฉานก็มีผู้พาไปทั้งสิ้น บุคคลผู้ที่เข้าใจ
อย่างนั้นชื่อว่าเป็นผู้หลงโลก หลงทาง หลงสงสาร บุคคลจำพวกนั้นแม้จะทำ
บุญให้ทานสร้างการกุศลใด ๆ ที่สุดจนออกบวชในพระพุทธศาสนาก็หาความสุขมิ
ได้ จะได้เสวยแต่ความทุกข์โดยถ่ายเดียว

ดูกรอานนท์ บุญกับสุขหากเป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบุญก็ย่อมมีความสุข
บาปกับทุกข์ก็เป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบาปก็ย่อมมีทุกข์ ถ้าไม่รู้บาปก็ละบาป
ไม่ได้ ถ้าไม่รู้จากบุญก็หาบุญไม่ได้ เปรียบเหมือนเราอยากได้ทองคำ แต่เราหา
รู้ไม่ว่าทองคำนั้นมีรูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถึงทองคำนั้นมีอยู่แลเห็นอยู่เต็มตา
ก็ไม่อาจถือเอาได้โดยเหตุที่ไม่รู้จัก แม้บุญก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จากบุญก็หาบุญ

ไม่ได้ เพราะว่าแต่บุญซึ่งเป็นของไม่มีรูปร่างเลย แม้แต่สิ่งของอื่น ๆ ที่มีรูปร่าง
ถ้าหากว่าเราไม่รู้จักก็ถือเอาไม่ได้

ดูกรอานนท์ บุคคลที่ไม่รู้จักบุญแลไม่รู้จักสุข ทำบุญจะไม่ได้บุญไม่ได้
สุขเสียเลยเช่นนั้น ตถาคตก็หากกล่าวปฏิเสธไม่ ทำบุญก็คงได้บุญแลได้สุขอยู่
นั้นแล แต่ทว่าตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ บุญแลความสุขก็บังเกิดอยู่ที่ตัวนั่นเอง แต่
ตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงเป็นอันมีบุญแลสุขไว้เปล่า ๆ

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่ไม่รู้จักบุญคือความสุข เมื่อทำบุญแล้ว
ปรารถนาเอาความสุข นำสมเพทเวทนากันหนา ตัวทำบุญก็ได้บุญในทันใด
นั่นเอง มิใช่ว่าเมื่อทำแล้วนาน ๆ จึงจักได้ ทำเวลาใดก็ได้เวลานั้น แต่ตัว
ไม่รู้ นั่งทับนอนทับบุญอยู่เปล่า ๆ ตัวก็ไม่ได้รับบุญคือความสุขเพราะตัวไม่รู้
จึงว่าเสียททเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสเทศนา
แก้ข้า ๆ อานนท์ ด้วยประการดังนี้

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า
อานนท ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าใจว่าทำบุญไว้มาก ๆ แล้วจะรู้แลไม่รู้ก็ไม่
เป็นไร บุญหากจักพาไปให้ได้รับความสุขเอง เช่นนี้ชื่อว่าเป็นคนหลงโดยแท้
เพราะเหตุไรบุญจึงจักพาตัวไปให้ได้รับความสุข เพราะบุญกับความสุขเป็นอัน
เดียวกัน เมื่อไม่รู้สุขก็คือไม่รู้จักบุญ เมื่อเรารู้สุขเห็นสุขก็คือเรารู้บุญเห็นบุญนั้น
เอง จะให้ใครพาไปหาใครที่ไหน

ดูกรอานนท์ สุขทุกชั้นนี้ใครจักช่วยใครไม่ได้ ใครจะพาใครไปนรกและ

สวรรค์และพระนิพพานนั้นไม่ได้ จะไปนรกหรือสวรรค์และพระนิพพานต้องไป
ด้วยตนเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด ก็แลผู้ใดอยากพ้นนรกสุข
ในเมืองผี ก็จงทำตนให้พ้นจากนรกดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน จึงจะพ้นจาก
นรกสุขในเมืองผีได้ ถ้าอยากได้ความสุขในภายหน้าก็จงทำตนให้ได้ให้ถึงสวรรค์
ดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบในเมืองคนนี้ แม้เมื่อตายไปแล้ว
ก็ไม่อาจได้สวรรค์สุขเลย ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบไว้ก่อนแล้ว ตายไปก็มีนรกเป็นที่
อยู่โดยแท้ แม้ความสุขในสวรรค์ก็ยังไม่ปราศจากทุกข์ มิใช่จะมีทุกข์แต่สวรรค์
ดิบในเมืองคนเราเท่านั้นก็หามิได้ ถึงสวรรค์สุขในชั้นฟ้าชั้นใด ๆ ก็ดี สุขกับ
ทุกข์มีอยู่เสมอกัน เป็นความสุขที่ยังไม่ปราศจากทุกข์ ไม่เหมือนพระนิพพาน
ซึ่งเป็นเอกันตบรมสุข มีแต่สุขโดยส่วนเดียว ไม่ได้เจือปนด้วยทุกข์เลย

ดูกรอานนท์ อันว่าสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ ก็คือได้เป็นเจ้าเป็น
ใหญ่ในสมบัติข้าวของ และเกียรติยศ และบริวารยศ และนามยศ เมื่อบุคคล
ผู้ใดได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้เสวยสุขในสวรรค์ดิบ ผู้
ปรารถนาความสุขในภายภาคหน้า ก็จงให้ได้รับความสุขแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อย่า
เห็นแก่ความลำบากยากแค้นในสวรรค์ชั้นใด ๆ จะเป็นสวรรค์ดิบในเมืองคนหรือ
สวรรค์สุขในเมืองฟ้าทุกชั้น ย่อมเจือปนอยู่ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่แปลกต่างกัน
และไม่มากไม่น้อยกว่ากัน ความสุขในสวรรค์ก็หากเป็นความสุขจริง จะว่าไม่สุข
นั้นไม่ได้ แต่ว่าเป็นสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ แม้ถึงกระนั้นก็คงดีกว่าตกอยู่ใน
นรกโดยแท้

ดูกรอานนท์ สวรรค์ดิบในชาตินี้กับสวรรค์สุขในชาติหน้า อย่าสงสัยว่า

จะต่างกัน ถึงจะต่างบ้างก็เพียงเล็กน้อย เมื่อต้องการความสุขเพียงใด ก็จง
พากเพียรให้ได้แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในเมืองคน^{นี้} จะนั่งจะนอนคอยให้สุขมาหา^{นี้}
ไม่ได้ไม่เหมือนพระนิพพาน ความสุขในพระนิพพาน^{นี้}ไม่ต้องชวนชวายเป็น
จับถูกที่^{แล้ว} นั่งสุขนอนสุขได้ทีเดียว ความสุขในพระนิพพาน จะว่ายากก็
เหมือนง่าย จะว่าง่ายก็เหมือนยาก ที่ว่ายากนั้นยากเพราะไม่รู้ไม่เห็น พาลปุณณ
คนตามืดทั้งหลาย รู้ไม่ถูกที่ เห็นไม่ถูกที่ จับไม่ถูกที่ จึงต้องพากเพียรพยายาม
หลายอย่างหลายประการ และเป็นการเปล่าจากประโยชน์ด้วย ส่วนท่านที่มี
ปัญญาพิจารณาถูกที่ จับถูกที่^{แล้ว} ไม่ต้องทำอะไรให้ยากหลายสิ่งหลายอย่าง
นั่ง ๆ นอน ๆ อยู่เปล่า ๆ เท่านั้น ความสุขในพระนิพพานก็มาบังเกิดขึ้นแก่ท่าน
ได้เสมอ เพราะเหตุฉะนั้น จึงว่าความสุขในพระนิพพานไม่เป็นสุขที่เจือปนไป
ด้วยทุกข์

ดูกรอานนท์ เมื่ออย่า^{รู้}ว่า เราจะได้รับความสุขในสวรรค์ หรือจะได้อ
รับความทุกข์ในนรก ก็จงสังเกตดูใจของเราในเวลาที่ยังไม่ตาย^{นี้} ใจของเรามีสุข
มาก หรือมีทุกข์มาก ทุกข์เป็นส่วนนรกดิบ เมื่อตายแล้วก็ต้องไปตกนรกสุข
สุขเป็นส่วนสวรรค์ดิบ เมื่อตายแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์สุข เมื่อยังเป็นคนอยู่ มีสุข
หรือทุกข์มากเท่าใด แม้เมื่อตายไปก็ยังมีสุขและมีทุกข์มากเท่านั้นไม่มีพิเศษกว่ากัน
บุคคลผู้ปรารถนาความสุขในภพ^{นี้}และภพหน้า^{แล้ว} จงรักษาใจให้ได้รับความ
สุข ส่วนตัวตนร่างกายข้างนอกนั้นไม่สำคัญ จักได้รับความสุขความทุกข์
ประการใดก็ช่างเถิด เมื่อตายแล้ว^{ก็}คง^{อยู่}ทน^{อยู่}เหนื่อแผ่นดินหาประโยชน์มิได้
ส่วนใจนั้นเป็นของติดตามตนไปในอนาคตเบื้องหน้าได้ เพราะจิตใจเป็นของไม่

ตาย ที่ว่าตายนั้นตายแต่รูปร่างกายธาตุแตกชั้นระดับเท่านั้น ถ้าจิตใจตายแล้ว ก็ไม่ต้องเกิดไม่ต้องตายต่อไปอีก กล่าวคือถึงพระนิพพาน

ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเราตกตักได้หลงท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ นานานาน นับด้วยร้อยด้วยพันแห่งชาติเป็นอันมาก ทำบุญทำกุศลก็ปรารถนา แต่จักให้พ้นทุกข์ ให้เสวยสุขในเบื้องหน้า เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อตายจริงก็ตายแต่ธาตุแตกชั้นเท่านั้น ส่วนใจนั้นไม่ตายจึงต้องไปเกิดอีก เมื่อไปเกิดอีกก็ต้องตายอีก เมื่อเช่นนี้จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร ที่นิยมนกันว่าตาย ก็คือ ตายเน่าตายเหม็นกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ชื่อว่าตายเล่น ตายไม่แล้ว ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย หาต้นหาปลายมิได้ ที่ตายแท้ตายจริงคือตายทั้งรูปแตกชั้นระดับ ตายทั้งจิตทั้งใจ มีแต่พระพุทธรเจ้ากับเหล่าพระอรหันตชีนาสพเท่านั้น ท่านเหล่านั้นไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเมื่อเรายังไม่รู้ เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นทุกข์ ทำบุญทำกุศลก็มุ่งเอาแต่ความสุขในเบื้องหน้า ครั้นตายไปก็หาได้จากทุกข์ตามความประสงค์ไม่ มาบัดนี้มาพิจารณาดู เราจึงรู้ว่า สวรรค์แลพระนิพพานมีอยู่ที่ตัวนั่นเอง เราจึงได้รับแรงปฏิบัติให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังเป็นคนอยู่จึงพ้นจากทุกข์ และได้เสวยสุขอันปราศจากอาภิส เป็นพระบรมครูสั่งสอนเวไนยสัตว์อยู่ทุกวันนี้ ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

คตทนต์รํ ลำดับนั้น พระพุทธรเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ ความทุกข์ในนรกและความสุขในสวรรค์และพระนิพพานนั้นใครจะ

ช่วยใครไม่ได้ เมื่อใครชอบอย่างใดก็ทำอย่างนั้น แม้เราตถาคตก็ช่วยใครให้พ้น
ทุกข์ และช่วยใครให้ได้สวรรค์และพระนิพพานไม่ได้ ได้แต่เพียงสั่งสอนชี้แจง
ให้รู้สุขทุกข์ ให้รู้สวรรค์ ให้รู้พระนิพพาน ด้วยวาจาเท่านั้น อันกองทุกข์
โทษ บาป กรรม ทั้งปวงนั้นก็คือตัวกิเลสตัณหา ครั้นดับกิเลสตัณหาได้แล้ว
ก็ไม่ต้องทนกรร กถ้าดับกิเลสตัณหาได้มากก็ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ ถ้าดับ
กิเลสตัณหาได้สิ้นเชิงหาเศษมิได้แล้ว ก็ได้เสวยสุขในพระนิพพานทีเดียว เรา
ตถาคตบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น ถ้าผู้รู้ทางแห่งความสุขแล้วประพฤติปฏิบัติตาม
ได้ก็ประสบสุขสมประสงค์ อย่าว่าแต่เราตถาคตเลย แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่
ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วนก็ดี และจักมาตรัสรู้ในกาลเป็นภายหลังก็ดี จักมาช่วยพา
เอาสัตว์ทั้งหลายไปให้พ้นจากทุกข์แล้วให้ได้เสวยสุขเช่นนั้นไม่มี มีแต่มาแนะนำ
สั่งสอนให้รู้สุขทุกข์รู้สวรรค์และพระนิพพานอย่างเดียวกับเราตถาคตนี้ พระ
พุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณ มีอาการเหมือนอย่างเราตถาคตนี้ทุก ๆ
องค์ บุคคลจำพวกใดเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าต่างกันด้วยศีลด้วยฌานด้วยญาณด้วย
อิทธิ บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนหลง ผู้ที่ได้ नामว่าพระพุทธเจ้านั้น ต้องมีทศพล
ญาณสำหรับข้อซึ่งเข้าสู่พระนิพพานด้วยกันทุกองค์ จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่เรา
พระองค์เดียวเท่านั้นหาไม่ได้ ผู้ใดมีทศพลญาณ ผู้นั้นได้ชื่อว่าพระพุทธเจ้าด้วยกัน
ทุกองค์ ไม่ควรจะมี ความสงสัย ญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นเครื่องหมายของ
พระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะรู้ดีมีอิทธิคำดินบินบนได้อย่างไร ๆ
ก็ตาม ก็ไม่เรียกว่าพระพุทธเจ้า ถ้ามีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะไม่มีอิทธิ
ศักดานุภาพอย่างไรก็ตาม ก็ให้เรียกท่านผู้นั้นว่าพระพุทธเจ้า เพราะทศพลญาณ
๑๐ ประการ เป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีเครื่องหมายอย่างนี้ ผู้

โคมี่ฤทธิมีเดชชั้น กิจกตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าเต็มบ้านเต็มเมือง กิจกเป็นทาง
แห่งความเสียหายวายโลกเท่านั้น

ดูกรอานนท์ ทศพลญาณ ๑๐ ประการนั้น เป็นของสำคัญอยู่สำหรับโลก
ไม่มีผู้ใดแต่งตั้งชั้น เป็นแต่เราตถาคตเป็นผู้รู้ผู้เห็นก่อนแล้วยกออกตีแผ่ให้
โลกเห็น พระพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญญาณ ๑๐ ประการได้แล้ว ก็ขับเข้าสู่
พระนิพพาน เมื่อถึงพระนิพพานแล้วก็ปล่อยวางญาณนั้นไว้ให้แก่โลกตามเดิม
หาได้เอาตัวตนจิตใจเข้าสู่พระนิพพานด้วยไม่ เอาจิตใจไปได้เพียงนรกแลสวรรค์
แลพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพระนิพพานนั้น ถ้าดับจิตใจไม่ได้แล้วก็ไปไม่ได้
ถ้าเข้าใจว่าจักเอาจิตใจไปเป็นสุขในพระนิพพานแล้ว ต้องหลงขึ้นไปเป็นรูป
พรหมเป็นแน่

ดูกรอานนท์ การตกนรกแลชั้นสวรรค์ จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิต
ไป จิตนั้นใครจับต้องลบล้างไม่ได้เป็นแต่ลมเท่านั้น เพราะจิตเป็นของละเอียด
ใครจะจับถือไม่ได้ เมื่อจิตไปตกนรกใครจะไปช่วยยกขึ้นได้ ถ้าจิตนั้นเป็นตัวเป็น
ตนก็พอช่วยกันได้ บุคคลจำพวกใด คอยทำให้ผู้อื่นมาช่วยยกตัวให้พ้นจากทุกข์
นำตัวไปให้ได้เสวยสุข บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนโง่เขลาหาปัญญามิได้ แต่เรา
ตถาคตรู้นรกสวรรค์ทุกข์สุขอยู่แล้ว แลหาอุบายที่จะพ้นจากทุกข์ให้ได้เสวยสุข
ก็เป็นการแสนยากแสนลำบาก จะไปพาจิตใจของท่านผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ได้
อย่างไร ถึงแม้พระพุทธเจ้าองค์จะตรัสรู้ในเบื้องหน้าก็เหมือนกัน มีแต่
แนะนำสั่งสอนให้รู้สุขทุกข์สวรรค์แลพระนิพพานเท่านั้น ผู้ที่จะต้องการสุขทุกข์
อย่างใดนั้นแล้วแต่อัธยาศัย แต่ว่าต้องศึกษาให้รู้แท้แน่นอนแก่ใจเสียก่อนว่า

ทุกข์ในนรกเป็นอย่างนั้น สุขในสวรรค์เป็นอย่างนั้น สุขในพระนิพพานเป็น
อย่างนั้น เมื่อรู้แล้วยังจักมีทางได้ถึงบ้าง คงจักไม่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร
เนิ่นนานเท่าไรนัก ถ้าไม่รู้แจ้งแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่อาจจักพ้นได้เลย และ
ได้ชื่อว่าเป็นผู้เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์ เสียความปรารถนาเดิม ซึ่งหมายว่าจะ
เป็นผู้เกิดมาเพื่อความสุข ครั้นเกิดมาแล้วก็พลอยไม่ให้ตนได้รับความสุข ข้า
ยังตนให้จมอยู่ในนรก ทำให้เสียสัจย์ความปรารถนาแห่งตน น่าสังเวชสลดใจ
ยิ่งนัก ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์
ดังนี้แล

อิโต ปรี คิริมานนทสุตฺตํ อนฺตฺนํ มญฺเฏวา ภาสิตฺตํ เบื้อง
หน้าแต่นี้ จักแสดงคิริมานนทสูตรสืบต่อไป มีคำพระอานนท์ปฎิญาณว่าดังนี้

ภนฺเต อริยกสฺสป ข้าแต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็น
ประธาน **ภควา** อันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า **เทเสสิ** ก็ตรัสเทศนาแก่ข้าอานนท์
สืบต่อไปว่า

อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าความทุกข์แลความสุขนั้น ก็มีอยู่แต่
นรกแลสวรรค์เท่านั้น ส่วนพระนิพพานมีอยู่นอกสวรรค์แลนรกต่างหาก บัดนี้
จักแสดงทุกข์แลสุขในนรกแลสวรรค์ให้แจ้งก่อน จิตใจของเรานี้เมื่อมีทุกข์หรือ
มีสุขแล้ว ใครจะสามารถมาช่วยยกออกจากจิตของเราได้ อย่าว่าแต่ตัวเราเลย
แม้ท่านผู้อื่นเราก็คงไม่สามารถจะช่วยยกออกได้ มีอาการเหมือนกันทุกรูปทุกนาม
ทุกตัวตนสัตว์บุคคล

อนึ่ง เมื่อท่านมีทุกข์แล้ว จะนำทุกข์ของท่านมาให้เราก็อำไม่ได้ เรามี
ทุกข์แล้วจะนำทุกข์ไปให้ท่านผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้ความสุขก็มีอาการเช่นกัน
สุขแลทุกข์ ไม่มีใครจะช่วยกันได้ สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มีแต่
อำนาจแห่งกุศลผลบุญ มีการให้ท่านแลรักษาศีลเป็นต้นเท่านั้นที่จะเป็นผู้
ช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มนุษย์แลเทวดาอินทร์พรหมแลใคร ๆ จะมาช่วยให้
พ้นทุกข์และให้ได้เสวยสุขนั้นไม่ได้ ที่สุดแม้เราตถาคตผู้ทรงไว้ซึ่งทศพล-
ญาณเห็นปานนี้ ก็ไม่อาจช่วยใครได้ ได้แต่เป็นผู้ช่วยแนะนำตักเตือนให้
รู้สุขทุกข์แลสวรรค์นรกเท่านั้น ตัวต้องยกตัวเอง ถ้ารู้ว่ามีนรกแลสวรรค์อยู่
ที่ตัว แล้วยกตัวให้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ก็ชื่อว่าเกิดมาเสียชาติ และเสียเวลา
ที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา นำเสียตายชาติที่ได้เกิดเป็นรูปร่างกาย มี
อวัยวะพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง ทั้งได้พบพระพุทธศาสนาด้วย สมควร
จะได้สวรรค์แลพระนิพพานโดยแท้ เหตุไฉนจึงเหยียบย่ำตัวเองให้จมอยู่ใน
นรกเช่นนั้น น่าสังเวชนัก

ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นั้นให้หมายเอาที่จิต จิตสุขเป็นสวรรค์ จิตทุกข์
เป็นนรก จะเข้าใจว่านรกแลสวรรค์ มีอยู่นอกจิตนอกใจเช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็น
คนหลง นรกแลสวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ย่อมมีอยู่ในอกในใจทั้งสิ้น อยาก
พ้นทุกข์ก็ให้รักษาจิตใจจากสิ่งที่เป็นบาปเป็นทุกข์เสีย ถ้าต้องการสวรรค์ก็ทำ
การงานที่หาโทษมิได้ เพราะการบุญการกุศลนั้น เมื่อทำก็ไม่เดือดร้อน แล
เมื่อทำแล้วระลึกถึงก็ให้เกิดความสุขสำราญบานใจทุกเมื่อ เช่นนี้ชื่อว่าเราได้
ขึ้นสวรรค์ แลถ้าอยากได้สุขในพระนิพพานก็ให้วางเสียซึ่งสุขแลทุกข์ คือวาง

จิตใจอย่าถือว่าเป็นของ ๆ ตน ก็ชื่อว่าได้ถึงพระนิพพาน เพราะว่าใจเป็นใหญ่
เป็นประธาน สุขทุกข์ทั้งสวรรค์แลพระนิพพานสำเร็จแล้วด้วยใจ คือว่ามีอยู่
ที่จิตที่ใจของเราทั้งสิ้น บุคคลจำพวกใด ไม่รู้ว่าของเหล่านี้มีในตน แล้วไป
เที่ยวค้นคว้าหาในที่อื่น บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นคนหลงคนเมา เป็นผู้หนา
อยู่ด้วยกิเลสตัณหา มีตนอยู่ด้วยมลทินแห่งนรก

ดูกรอานนท์ สัตว์ที่ตกอยู่ในนรกมากมายนับมิได้แน่นอัดยึดเยียดกันอยู่
ในนรก ทั้งข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ แต่ก็ไม่เห็นกันได้ ด้วย
เขาไม่รู้ไม่เห็นซึ่งนรก ไม่รู้สุขทุกข์บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้ว่าจิตของตนเป็นทุกข์
เป็นสุข มีแต่มัวเมาอยู่ด้วยตัณหากามราคะทิกิเลส จึงชื่อว่าตกอยู่ในนรก
ยึดเยียดกันทั้งข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ ร้องเรียกหากันไม่เห็นกัน
คือไม่เห็นทุกข์ไม่เห็นสุขแห่งกันแลกันเท่านั้นเอง

ดูกรอานนท์ จิตใจนั้นใครไม่แลเห็นของกันแลกันได้ ผู้ที่รู้เห็นจิตใจ
ของผู้อื่นได้นั้นมีแต่พระพุทธเจ้าแลพระอรหันต์เท่านั้น พระพุทธเจ้าที่จะรู้เห็น
จิตใจของผู้อื่นได้ ก็ด้วยญาณแห่งพระอรหันต์ ถ้าละกิเลสตัณหาร้ายมิได้ คุณ
ความเป็นแห่งพระอรหันต์ก็ไม่มาตั้งอยู่ในสันดาน จึงไม่อาจหยั่งรู้วาระจิตของ
สัตว์ทั้งปวงได้ แม้พระตถาคตจะหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ ก็เพราะ
ปราศจากกิเลส คือความเป็นไปแห่งพระอรหันต์ บุคคลผู้ที่ไม่พ้นกิเลสคือ
ไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ แลจะมาปณิธานว่ารู้เห็นจิตแห่งบุคคลอื่น จะควร
เชื่อฟังได้ด้วยเหตุใด ถึงแม้จะรู้ด้วยวิชาคุณอย่างอื่น รู้ด้วยสมาธิคุณเป็นต้น
ก็รู้ไปไม่ถึงไหน แม้จะรู้ก็รู้ผิด ๆ ถูก ๆ ไปอย่างนั้น จะรู้จริงแจ้งชัดดังที่รู้

ด้วยอรหัตตคุณนั้นไม่ได้ ถ้าบุคคลที่ยังไม่พ้นกิเลสมีความรู้ดียิ่งกว่าเราตถาคต
ผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว การที่เราตถาคตสละบุตรภรรยาทรัพย์สมบัติอันเป็น
เครื่องเจริญแห่งความสุข ออกบวชนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่โง่เขลาว่า บุคคลจำพวกนั้น
เพราะเขายังจมอยู่ในกิเลสแต่มีความรู้ดียิ่งกว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็น พระอรหันต์
ผู้ไกลจากกิเลส ข้อที่ละกิเลสไม่ได้ คือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ แล้วจะมี
ปัญญาารู้จิตใจแห่งสัตว์ทั้งหลายยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า หรือ พระอรหันต์ หรือจะมี
ปัญญาารู้เสมอกันนั้นไม่มีเลย ผู้ที่ยังละกิเลสไม่ได้ก็ยังไม่สำเร็จพระอรหันต์
มากล่าวว่าตนรู้เห็นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายนั้น กล่าวอวดเปล่า ๆ ความรู้เพียง
นั้นยังพินนรกไม่ได้ ไม่ควรจะเชื่อถือ ถ้าใครเชื่อก็ชื่อว่า เป็นนอกพระศาสนา
ไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต แท้ที่จริง หากเอาศาสนธรรมอันวิเศษของเรา
บ่งหน้าไว้สำหรับหลอกลวงโลกเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้แม้จะทำบุญกุศลเท่าไร
ก็ไม่พินนรก แม้ผู้ที่มาเชื่อถือบุคคลจำพวกนี้ ก็มีทุกคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า
เหมือนกัน

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่อวดรู้อวดดีอย่างนั้นแหละ จะเป็นผู้เบียด-
เบียนศาสนาของเราให้เศร้าหมองเสื่อมทรามลงไป เมื่อเขาเกิดมาแล้วก็จะมา
เบียดเบียนพระมหาเถระและสามเณรน้อยด้วยถ้อยคำอันไม่เจริญใจ ผู้มีปัญญา
น้อยใจเบา ก็จะพากันแตกตื่นสีกหาลาเพศออกจากศาสนา พระศาสนาของเรา
ก็จักเสื่อมถอยลงไป

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใด หากเบียดเบียนเสียสละหมิ่นประมาทใจ
พระสงฆ์เถระแลภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ของพระตถาคต โดยที่ท่านทั้งหลาย

เหล่านั้นมีโทษไม่ถึงปาราชิก แลบังคับให้สึกออกจากเพศพรหมจรรย์ หรือ
กระทำปาปพหวนิยกรรณไปเสียก็ดี บุคคลจำพวกนั้นเป็นบาปยิ่งนักไม่อาจพ้น
นรกได้ บุคคลจำพวกใดมีความเชื่อ ความเลื่อมใส ในคุณธรรมคำสั่งสอนของ
เรตถาคค แล้วเชิดชูยกย่องไว้ให้ดี มิได้ดูถูกดูหมิ่น บุคคลจำพวกนั้นก็จะ
มีความเจริญด้วยความสุขทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า แม้ปรารถนาสุขอันใดซึ่งไม่
เหลือวิสัยก็อาจสำเร็จสุขอันนั้นได้ตามปรารถนา บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูป
พระสถูปพระเจดีย์ แลตัดไม้ศรีมหาโพธิ์ แลบุคคลจำพวกที่กล่าวหมิ่นประมาท
เย้ยหยันแก่นักศิษย์ของเรตถาคค ที่มีโทษไม่ถึงปาราชิก บุคคลจำพวกนี้มีโทษ
หนักยิ่งกว่าจำพวกที่ทำลายพระพุทธรูปแลพระสถูปพระเจดีย์นั้นหลายเท่า บุคคล
ที่ทำลายพระพุทธรูปเป็นต้นนั้นเป็นบาปมากก็จริงอยู่ แต่ยังไม่นับว่าเป็นการ
ทำลายพระพุทธรูปศาสนา ผู้ที่กล่าวหมิ่นประมาทนั้นได้ชื่อว่าทำลายศาสนา
ของเรตถาคค เพราะว่าผู้ที่มีความผิดโทษไม่ถึงปาราชิกนั้นยังนับว่าเป็นลูก
ศิษย์ของเรตถาคคอยู่ ต่อเมื่อเป็นปาราชิกแล้วจึงขาดจากความเป็นลูกศิษย์ของ
เรา ถ้าเป็นโทษเช่นนั้น แม้จะลงโทษหรือกระทำปาปพหวนิยกรรณก็หาโทษมิได้
แลได้ชื่อว่าช่วยพระศาสนาของเราด้วย การทำลายพระพุทธรูปหรือพระสถูป
พระเจดีย์นั้น ยังมีทางเป็นกุศลได้อยู่ ดังพระพุทธรูปไม่ดีไม่งามแล้วทำลายเสีย
แก้ไขให้งามให้ดีขึ้น แม้พระเจดีย์แลไม้ศรีมหาโพธิ์ก็เช่นกัน ต้นโพธิ์ที่ตั้งอยู่
ในที่ที่ไม่สมควรเช่นตั้งอยู่ในที่ใกล้ถาวรวัตถุ อาจทำลายถาวรวัตถุนั้นได้ จะตัด
เสียก็หาโทษมิได้ ถ้าทำลายเพื่อหาประโยชน์แก่ตนหรือทำลายโดยความอิจฉา
ริษยาเช่นนั้น ย่อมเป็นบาปเป็นกรรมโดยแท้ แม้ถึงอย่างนั้นก็ยังมิได้ชื่อว่า
การทำลายศาสนา พวกที่หมิ่นประมาททำให้สงฆ์ที่มีโทษยังไม่ถึง อนัตตมะ

ให้ได้รับความเดือดร้อนถึงแก่เสื่อมจากพรหมจรรย์ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธศาสนา
โดยแท้

ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อานนท์ ดังนี้
แล้วจึงตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า

อานนท อูกรอานนท์ บุคคลที่ปรารถนาซึ่งสรวรค์แลพระนิพพาน ก็
จงรีบพากเพียรกระทำให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีอยู่ที่ใจของเรา
ทุกอย่าง จะเป็นการลำบากมากอยู่ก็แต่พระนิพพาน ผู้ที่ปรารถนาความสุขใน
พระนิพพาน จงทำตัวให้เหมือนแผ่นดิน หรือเหมือนตังคนตายแล้ว คือให้
ปล่อยความสุขแลความทุกข์เสีย ข้อสำคัญก็คือให้ดับกิเลส ๑๕๐๐ นั้นเสีย
กิเลส ๑๕๐๐ นั้น เมื่อย่นลงให้สิ้นแล้วก็เหลืออยู่ ๕ เท่านั้น คือ โลภะ ๑
โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑ ทิฏฐิ ๑

โลภะนั้น คือความทะเยอทะยานมุ่งหวังอยากได้กิเลสสาม คือ รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑ อยากได้วัตถุสามคือสมบัติข้าวของซึ่งมีวิญญาณแลหา
วิญญาณมิได้ ๑ เหล่านี้ชื่อว่า โลภะ

โทสะ นั้นได้แก่ความเคืองแค้น ประทุษร้ายเบียดเบียน ท่านผู้อื่นชื่อว่า
โทสะ

โมหะ นั้นคือความหลง มีหลงรัก หลงชัง หลงลาภ หลงยศ เป็นต้น
ชื่อว่า โมหะ

มานะ นั้น คือความถือตัวถือตน ถูกอุกฤษณ์ท่านผู้อื่น ชื่อว่า มานะ

ทิฐิ นั้น คือความถือมั่นในลัทธิอันผิด เห็นเป็นอุจเฉททิฐิแลสัสสต-
ทิฐิไป ปล่อยาวความเห็นผิดไม่ได้ชื่อว่า ทิฐิ

ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ได้แล้ว ก็ชื่อว่าดับกิเลสได้ทั้งสิ้น ๑๕๐๐ ถ้าดับ
กิเลสทั้ง ๕ นี้ไม่ได้ ก็ชื่อว่าดับกิเลสไม่ได้เลย

ดูกรอานนท์ ปุณฺณคนหนาทั้งหลายที่ปรารถนาพระนิพพานได้ด้วย
ยากนั้น ก็เพราะเหตุที่ไม่รู้จักดับกิเลสค้นหา เข้าใจเสียว่าทำบุญทำกุศล
ให้มากแล้ว บุญกุศลนั้นจักเลื่อนลอยมาจากอากาศเวหา นำตัวขึ้นไปสู่พระ
นิพพาน ส่วนว่าพระนิพพานนั้นจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็หาไม่รู้ เป็นแต่
คาดคะเนเอาอย่างนั้น จึงได้พระนิพพานด้วยยาก แท้จริง พระนิพพาน
นั้นไม่มีอยู่ในที่อื่นไกลเลย หากมีอยู่ที่จิตใจนั่นเอง ครั้นดับโลภะ โทสะ
โมหะ มานะ ทิฐิ ได้ขาดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าไม่รู้แต่ดับ
กิเลสค้นหายังไม่ได้ เป็นแต่ปรารถนาว่า ขอให้ได้พระนิพพาน ขอให้ได้
พระนิพพาน ดังนี้ แม้สันหม่นชาติแสนชาติก็ไม่ได้พบปะเลย เพราะ
กิเลสค้นหาทั้งหลาย ย่อมมีอยู่ที่ตัวตนของเราทั้งสิ้น เมื่อตัวไม่รู้จักระดับ
กิเลสค้นหาที่มีอยู่ให้หมดไปก็ไม่ได้ไม่ถึงเท่านั้น จะคอยทำให้บุญกุศล
มาช่วยระงับดับกิเลสของตัวเช่นนั้น ไม่ใช่ฐานะที่พึงจะคิด บุญกุศลนั้นก็
คือตัวเราเอง เราแลจะเป็นผู้ระงับดับกิเลสให้สิ้นไปหมดไปจึงจะสำเร็จ
ได้สมประสงค์.

ตุกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายที่ได้ที่ถึงพระนิพพานด้วยยากนั้น
เพราะเขาปรารถนาเปล่า ๆ จึงไม่ได้ไม่ถึง เขาไม่รู้ว่าพระนิพพานอยู่ที่ในใจ
ของเขา มีแต่คิดในใจว่าจะไปเอาในชาติหน้า หาว่าไม่รู้ ว่า นรกแลสวรรค์และ
พระนิพพานมีอยู่ในตน เหตุฉะนั้น จึงพากันตกทุกข์ได้ยากลำบากยิ่งนัก พากัน
เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ ถือเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่อยู่ไม่มี
ที่สิ้นสุด

ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้า ๆ อานนท์ ด้วย
ประการดังนี้ แล้วจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า

อานนท ตุกรอานนท์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงคิดถึงตน แล้วปราบใจของ
ตนให้พ้นจากทุกข์แลความลำบาก แลให้ออกจากบ่วงแห่งกิเลสให้ได้เกิด
ถ้าไม่คิดอย่างนี้ แม้จะมีปัญญาก็มีเสียเปล่า ไม่นับเข้าในจำนวนที่มีปัญญา
กิริยาที่พ้นทุกข์พ้นยากแลพ้นออกจากบ่วงแห่งกิเลสได้ ก็คือพ้นจากกิเลส
ตัณหาของเรา เมื่อพ้นจากกิเลสตัณหาได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่าพ้นจากความทุกข์
ความยากโดยสิ้นเชิง ถ้ายังไม่พ้น ก็ได้ชื่อว่ายังไม่พ้นจากความทุกข์ความยาก
เมื่อตนยังไม่หลุดไม่พ้นก็ไม่ควรสั่งสอนผู้อื่น เพราะตัวยังไม่พ้น จะสั่งสอน
ผู้อื่นให้พ้นได้ด้วยอาการอย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามแม่น้ำ ถ้าตัว
ของเราข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นแล้ว จึงร้องบอกให้ท่านผู้อื่นข้ามมาตามตนเช่นนั้น
สมควรแท้ เมื่อเราร้องบอกเขาแล้วเขาจะพอใจไปหรือหาไม่ก็แล้วแต่ใจเขา
ส่วนตัวของเราข้ามไปได้สมประสงค์แล้ว ข้ออุปมานั้นใด ผู้ที่จะเป็นครูเป็น
อาจารย์สอนให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ก็ต้องทำตัวให้พ้นทุกข์เสียก่อน จึงสมควร

จะสอนคนอื่น มีอุปไมยเหมือนผู้ที่พาข้ามแม่น้ำ ฉะนั้น บุคคลที่เปลื้องตัว
ให้พ้นออกจากกองกิเลสยังไม่ได้ แลจะไปเปลื้องปลตสัตว์ในป่าช้า ผีทั้งหลาย
เขาจะหัวเราะเยาะเย้ยว่า โอโฮ โอหนอ! ตัวของท่านก็ยังไม่พ้นทุกข์ แล้วจะ
มาพาเอาพวกข้าพเจ้าออกจากทุกข์ได้อย่างไร ตัวของท่านและพวกข้าพเจ้าก็ยัง
ไม่พ้นนรกอยู่เหมือนกัน จะมาพาพวกข้าพเจ้าให้พ้นจากนรกได้ด้วยอาการ
อย่างไร

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใดที่ให้ผีในป่าช้าหัวเราะเยาะเย้ยเล่นเช่นนั้น
บุคคลจำพวกนั้นถ้ามีขึ้นก็เป็นเหตุให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บอันตรายต่าง ๆ หากความ
สุขความเจริญมิได้

ดูกรอานนท์ คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี มากล่าวว่า ตัวรู้ ตัวเห็น แล
ได้พูดจากับด้วยผี ดังนี้ ก็พึงให้รู้ว่าคนจำพวกนั้นไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต
เป็นพวกมิชฌาทีฏฐิภายนอกพระศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครูเป็นอาจารย์
เพราะเขาเป็นคนเจ้าอุบายเจ้าเล่ห์เจ้ากลเท่านั้น ที่มีความรู้จริงเห็นจริงพูดจา
สนทนากับผีได้ มีแต่พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นไม่มีใครรู้จริง
เห็นจริง เป็นคนอุตริทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ เราจะทำนายไว้ให้เห็นในอนาคตกาลเบื้องหน้า จักเกิด
มีพวกมิชฌาทีฏฐิภายนอกศาสนาอวดอ้างว่า ตัวรู้ตัวเห็นผี ได้พูดจากับด้วยผี
ครั้นบุคคลจำพวกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็จักเบียดเบียนพระศาสนาของเราให้เสื่อม
ถอยลงไปด้วยวาตะถ้อยคำเสียดสีต่าง ๆ พระสงฆ์สามเณรก็จักเกิดระส่ำระสายหา

ความสบายมิได้ เขาก็สอนทิฏฐิวัตรอย่างเคร่งครัด ถืออรรถฎีกาตั้งค้อย่าง
พระเทวทัตต์ ภายหลังก็จักเกิดพระบ้านพระป่ากันขึ้น แล้วจักแตกกันออก
เป็นพวก ๆ ไม่สามัคคีกัน ต่างพวกก็ถือแต่ตัวดี ศาสนาของเราจักเสื่อมถอย
ลงไปเพราะพวกมิฉนาทิฏฐิ เห็นแก่ลาภแลยศหาความสุขมิได้ มรรคผลธรรม
วิเศษ ก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เขา เขาก็เรียนเอาแต่วิชาศีลธรรมอันพวกมิฉนาทิฏฐิ
สอนให้ รุ้อะไรกันขึ้นเล็กน้อยก็อวดดีกันไป แท้ที่จริงความรู้เหล่านั้นล้วนแต่
รู้ดีสำหรับไปสู่นรก เขาก็ไม่พินิจตุราบายได้เลย

ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลภายหน้าจักมีอย่างนี้ไม่ต้องสงสัย ถ้าผู้ใด
รู้ลัทธิทิฏฐิอย่างนี้ไว้แล้ว เมื่อได้เห็นกิจงเพียรพยายามละเว้นก็จักได้ประสบ
ความสุข

การที่จะระงับดับกิเลสก็ให้ระงับบริโภค ๒ ประการให้เบาบางลง บริโภค
๒ นั้น คือ จีวรปัจจัยแลเสนาสนะปัจจัย ๒ อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายนอกนับเป็น
อย่าง ๑ บิณฑบาตปัจจัยแลคิลานะปัจจัย ๒ อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายในนับเป็น
อย่าง ๑ บริโภคทั้ง ๒ นี้เป็นตัวิกเลส ตั๋วทุกข์ ตั๋วสุขสิ้นทั้งนั้น ถ้าบริโภค ๒
นี้มากขึ้นเท่าใด ทุกข์ก็มากขึ้นไปตามเท่านั้น ถ้าบริโภค ๒ นี้น้อยลง ทุกข์
ก็น้อยลงความสุขก็มากขึ้น คือว่าบาปน้อยลงเท่าใด บุญกุศลก็มากขึ้นเท่านั้น
อันบุญกุศลก็มีอยู่ที่ตัวบุคคลทั้งสิ้น ผู้ที่ละบริโภค ๒ นั้นได้แล้ว นรกก็พ้น
สวรรค์แลพระนิพพานสิ่งใด ๆ ก็ได้ในที่นั้น

ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชเข้าแล้ว ไม่รู้จักระงับดับกิเลสคือบริโภค ๒

ให้เบาบาง เข้าใจว่าบวรรักษาศีลถือครองวัตรเอาบุญ ไม่หาอุบายระงับดับกิเลส
แลบริโศก ๒ จะได้บุญได้ความสุขมาแต่ที่ไหน ถ้าคิดอย่างนั้น แม้จะรักษาศีล
ตลอดพระปาติโมกข์แลธุดงค์วัตร ก็หากเป็นอันรักษาเปล่า รักษาให้เหนียว
ยากลำบากกายเปล่าไม่อาจเป็นบุญกุศลได้ พระปาติโมกข์ธุดงค์วัตรทั้งหลายที่
ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้นั้น ก็เพื่อให้เป็นเครื่องระงับดับกิเลสต้นหาคือบริโศกทั้ง ๒
ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล ผู้ที่ทำความเข้าใจว่า พระปาติโมกข์แล
ธุดงค์วัตรจะช่วยยกตัวให้ขึ้นไป สวรรค์แลพระนิพพานเช่นนั้น เป็นความเห็นของ
คนที่โง่เขลาเบาปัญญา จักไม่พ้นทุกข์เลย บริโศกทั้ง ๒ นั้นได้ชื่อว่าปลิโพธ ๒
ที่แปลว่าความกังวล การรักษาพระปาติโมกข์แลธุดงค์วัตรก็เพื่อจะตัดปลิโพธ
ความกังวลให้เบาบางลงได้เท่าใด ก็เป็นบุญเป็นกุศล เป็นสวรรค์แลพระนิพพาน
ขึ้นไปเท่านั้น พระพุทธเจ้ายังโอวาทคำสั่งสอนลงสู่ปลิโพธ ๒ ว่าเป็นที่สุดโดย
สิ้นเชิง คือว่านรกสวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ที่ปลิโพธ ๒ ครบบริบูรณ์ ผู้
ศึกษาเล่าเรียนจะรู้มากน้อยเท่าไรไม่นิยม รู้มากหรือน้อยถ้าระงับปลิโพธนั้น
ได้ก็เป็นดี จะอยู่วัดบ้านหรือวัดป่าประการใดก็ตาม ถ้าระงับปลิโพธ ๒ นั้นได้
ย่อมเป็นความดีความชอบทั้งสิ้น ถ้าระงับปลิโพธ ๒ นั้นไม่ได้แม้จะรู้มากมาย
แลอยู่วัดบ้านวัดป่าประการใด ย่อมไม่ดีทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาเป็น
ใจความอย่างนี้ อันคัมภีร์จึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า

อานนท คุณกรอานนท์ ธรรมนี้ชื่อว่าพระยาธรรมิกราช เพราะเป็น
ใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ข้อที่เราตถาคตได้ตรัสไว้แล้วในธรรมหมวดนี้ คือได้
ชั้นนรก สวรรค์ แลพระนิพพาน กิเลสต้นหาโดยจะแจ้งสิ้นเชิง เมื่อผู้ใดได้ฟัง
แล้วปรารถนาสุขทุกข์ประการใด ก็จงเลือกประพฤติตามความปรารถนา เมื่อ

พระพุทธเจ้าตรัสดังนี้แล้ว จึงข้าตรัสอนุญาตปัจฉิมบรรพชาไว้แก่ข้า ฯ อานนท์
ว่า

อานนท์ ทูกรอานนท์ แม้ในปัจฉิมกาล เมื่อหาพระสงฆ์ครบคณะ
บรรพชาไม่ได้ โดยที่สุดแม้ภิกษุองค์เดียว เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเลื่อมใสใน
คุณแห่งเรตถาคต อยากจะบวชเป็นภิกษุในสำนักแห่งภิกษุองค์เดียว ก็จงบวช
เถิด โดยที่สุดลงไปอีกแม้จะหาพระภิกษุสักองค์เดียวไม่ได้ กุลบุตรผู้มีศรัทธา
ใคร่จะบวชสืบศาสนาแห่งเรตถาคต ก็ให้ศึกษาจตุตถปาราชิกแลบริโภค ๒ นั้น
ให้เข้าใจ แล้วเข้าสู่เจเพาะพระพุทธรูปหรือพระสถูปหรือพระเจดีย์ หรือแม้
หาที่ควรเคารพเช่นนั้นไม่ได้ก็ให้ระลึกถึงเรตถาคตแล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ให้
ตั้งใจสมาทานว่า **อิมํ ปพฺพชฺชํ สมာทึยามิ ทุติยมุปี ตติยมุปี อิมํ ปพฺพชฺชํ**
สมาทึยามิ แล้วให้สมาทานจตุตถปาราชิกว่า **ปจฺจํ ปาราชิกํ สมาทึยามิ**
ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ ปาราชิกํ สมาทึยามิ แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ถ้าหาก
พระสงฆ์ยังมีอยู่ อย่างน้อยเพียงองค์เดียวแล้วจะบวชโดยลำพังไม่ได้ ถ้าขึ้น
บวชชื่อว่าอุกุกกุหมันพระศาสนา เป็นบาปยิ่งนัก อย่าทำเลย เมื่อบวชโดยวิธีนี้
ผู้ใดคัดค้านว่าไม่ควร จักเป็นบาปเป็นกรรมยิ่งนัก เราอนุญาตไว้สำหรับคราว
อันตรธานต่างหาก

ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้า ฯ อานนท์ดังนี้
ขอพระอริยสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณของตน โดยนัยดังข้าพเจ้าอานนท์
แสดงมานี้เทอญ แล้วพระองค์ก็หยุดไม่ทรงตรัสเทศนาอีกต่อไป ข้าพเจ้า
กราบถวายบังคมแล้ว ก็กลับไปสู่สำนักท่านคิริมานนท์ แสดงสัญญาทั้ง ๒

ประการ คือ รูปสัญญา นามสัญญา ให้พระผู้เป็นเจ้าฟังโดยพุทธบริหารทุก
ประการ ท่านคิริमानนท์ กำหนดตามพระธรรมเทศนาที่ได้บรรลุพระอรหัตตผล
ในขณะที่วางธูระในรูปในนาม โรคภัยของท่านที่เจ็บปวดเวทนามก็อันตรธานหาย
ในขณะนั้น^๕

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระสูตรนี้จะได้ชื่อว่าพระยาธรรมมิกสูตร
ตามรับสั่งนั้นก็จักเสียนิมิตไป เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าคิริमानนท์เป็นนิมิต

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่วัดเชตวนาราม ปรรณพระคิริ-
มานนท์เกิดอาพาธให้เป็นเหตุ จึงได้ชื่อว่าคิริมานนทสูตร มีเนื้อความดังแสดง
มาน^๕แล

สังมคุณ

และ

โอวาทปาติโมกขเทศนา

ของ

พระศาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)

1891

1892

1893

1894

1895

คำนำ

คณะผู้จัดพิมพ์ทางร่มเย็น ได้ขอเรื่องการปฏิบัติทางจิตต่อจากอันดับที่ ๕
ที่ได้พิมพ์ไปแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ แต่เพราะยังไม่มีเวลาที่จะตรวจต้นฉบับ
เรื่องการปฏิบัติทางจิตดังกล่าวให้เรียบร้อย จึงเสนอเรื่องพระสังฆคุณ ๙ บท
และเรื่องพระโอวาทปาติโมกข์เพื่อคณะผู้จัดพิมพ์พิจารณาแทน คณะผู้จัดพิมพ์
ตกลงพิมพ์เรื่องดังกล่าว

พระสังฆคุณ ๙ บท ได้แสดงทางวิทยุกระจายเสียง เป็นวิทยุธรรม-
เทศนา ๙ ครั้ง ๆ ละบท จึงรวมเป็น ๙ กัณฑ์ การแสดงอธิบายพระสังฆคุณ
ทุกบท นอกจากอธิบายความหมายของพระสังฆคุณแต่ละบท ก็ได้มุ่งแสดงธรรม
ที่พึงถือเป็นข้อปฏิบัติโดยทั่วไปด้วย และมีหลายประการที่เป็นพระพุทธรจรรยา
การแสดงธรรมโดยเป็นเทศนาก็เป็นบรรยายความกิตติยักพระสังฆคุณเป็นบท
อุทเทศ ไม่ค่อยจะได้มีบ่อยนัก การเผยแพร่ธรรมทางพระสังฆคุณจึงน่าจะเป็น
การเผยแพร่ข้อที่ยังไม่ค่อยจะได้มีการเผยแพร่อีกส่วนหนึ่ง ส่วนเรื่องโอวาทปาติ-
โมกข์เป็นเทศนาหรือธรรมบรรยายในพระโอวาทปาติโมกข์คาถาทั้งหมด โดยแยก
ออกเป็น ๓ กัณฑ์หรือ ๓ ตอน ปรากฏตามพุทธประวัติว่า พระพุทธเจ้าทรง
แสดงพระโอวาทนี้แก่พระสงฆ์สาวกจำนวน ๑๒๕๐ รูปในวันจาตุรงคสันนิบาต
เมื่อสมัยต้นพุทธกาล ซึ่งถือเป็นวันบูชาสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนาเรียกว่า

วันมาฆบูชาในบัดนี้ พระโอวาหน^๕เป็นพระโอวาทพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
แก่พระสงฆ์สาวกที่ล้วนเป็นพระอรหันต์ ทรงประกาศพระพุทธวาทะ ทรงวาง
หลักพระพุทธศาสนา สำหรับพระสงฆ์สาวกจะได้ถือเป็นมัตติกาคือแม่บทใหญ่
เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาสืบต่อไป จึงมีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า “โอวาทปาติ-
โมกข์” ธรรมในพระโอวาหน^๕เป็นข้อที่ควรศึกษาและปฏิบัติ มีแสดงถึงไตรสิกขา
อันเป็นปฏิบัติธรรมไว้บริบูรณ์ จึงรวมข้อปฏิบัติทางจิตไว้ด้วยแล้ว

ขออนุโมทนาคุณะท่านผู้จัดทำและท่านผู้บริจาคเพื่อจัดทำหนังสือนี้ทุก
ท่าน หากท่านผู้อ่านได้รับประโยชน์บ้าง ก็ขอให้น้อมใจระลึกถึงพระคุณของ
พระรัตนตรัย โดยเฉพาะพระสังฆคุณ เพื่อเจริญสมาธิปฏิบัติอันเป็นทางร่มเย็น
ทางเอก และตั้งใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะโดยมั่นคง

พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน)

วัดบวรนิเวศวิหาร

ตุลาคม ๒๕๑๒

พระสังฆมคฺฉน บพทที่ ๑^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆติ.

บัดนี้จักแสดงธรรมมีกถา พรรณนาศาสนธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เป็นเครื่องเพิ่มพูนปัญญาอันเกิดจากการสดับ และความปฏิบัติปฏิบัติชอบตามทาง พระพุทธศาสนา แก่สาธุชนผู้ปรารถนาธรรมทั่วไป. วาระนี้จักแสดงธรรมปฏิบัติประการหนึ่ง ยกสังฆมคฺฉน คือคุณของพระสงฆ์ ซึ่ง เป็นวัตถุที่^๕ตั้งแห่งความเคารพอย่างสูงสุด^๕ใน พระพุทธศาสนา ประการหนึ่ง เป็นที่^๕ตั้ง. ถ้าย้าววัตถุอันเป็นที่^๕ตั้งแห่งความเคารพของพุทธศาสนิกชนในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๓ คือ พระพุทธเจ้า ๑ พระธรรม ๑ พระสงฆ์ ๑ ทั้ง ๓ นี้ เรียกว่าพระรัตนตรัย คือ รัตนะ ๓ ประการ เป็นสรณะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป, กล่าวโดยเฉพาะพระสงฆ์ หมายถึงหมู่แห่งพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีคำเรียกเต็มว่า ภควโต สาวกสงฺโฆ แปลว่าหมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาค เรียกสั้นว่า สงฺโฆ คือพระสงฆ์, คำว่าสาวก แปลว่า ผู้สดับฟัง หมายถึง ผู้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และรู้พระธรรมที่ทรงสั่งสอนตามพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ชั้นแรกจนถึงชั้นสูงสุด.

๑ แสดงที่สถานวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

พระสงฆ์^๕มีคุณอันควรเป็นสรณะ และคุณนั้นก็บังถึงธรรมปฏิบัติ จึง
เกี่ยวกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ตลอดถึงผู้มุ่งปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งหลาย, การ
แสดงสังฆคุณก็เป็นการแสดงธรรมปฏิบัติ^๕นั่นเอง แต่ยกเอาท่านผู้ที่ได้ปฏิบัติ
มาแล้วเป็นที่ตั้ง เพราะพระสงฆ์^๕ก็คือท่านที่ได้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุผลมาแล้ว.
ส่วนพุทธศาสนิกชน นอกจากนั้นชื่อว่า กำลัง ปฏิบัติ ธรรม อยู่เพื่อ บรรลุผลเช่นนั้น
ตาม ๆ กันไป ด้วยมีท่านที่ได้ปฏิบัติมาแล้วนั้นเป็นเนติคือเป็นตัวอย่างอยู่ใน
เบื้องหน้า, และ พระสงฆ์^๕เองเป็นสักขีพยานยืนยันว่า คำสั่งสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นข้อที่อาจปฏิบัติให้ ได้รับผลได้จริง. ทั้งพุทธ-
ศาสนิกชน ทั้งชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งได้ชื่อว่าปฏิบัติดีทุกกาลสมัยก็ย่อมปฏิบัติ
อยู่ตามทางสังฆคุณ^๕นั่นเอง.

พระสังฆคุณบทแรกท่านแสดงไว้ว่า **สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโม**
แปลว่าหมู่แห่งพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว.

ข้อว่าปฏิบัติดีนั้นคือ ปฏิบัติดีจริง ปฏิบัติดีบริสุทธิ์ ปฏิบัติดีที่ได้ผลแล้ว.
ข้อที่เรียกว่าดีหรือความดีนั้นมีทางเข้าใจต่าง ๆ กันหลายอย่าง กล่าวโดยที่^๕
ดีบางอย่างมีตนเป็นที่ตั้ง คือดีตามความเข้าใจความเห็นความสะดวกเหมาะสม
เป็นต้น ของตน เช่น สิ่งที่ตนเห็นว่าดี ก็ยืนยันว่าดี, ตัวอย่างนี้อาจขัดแย้งกับ
ผู้อื่น ดังเรื่องทั้งหลายที่ได้เถียงกันอยู่โดยมาก ก็เป็นเรื่องที่ต่างเห็นว่าดี, หรือ
สิ่งที่สะดวกเหมาะสมแก่ผู้ใด ผู้หนึ่งกว่าดี เช่น อาหาร บางคนชอบรสอย่างหนึ่ง
บางคนชอบรสอีกอย่างหนึ่ง ตัวอย่างนี้เรียกว่าอัตตาริပါတยมีตนเป็นใหญ่.

ดีบางอย่างมีโลก คือ หมู่ชนหรือผู้อื่นเป็นที่ตั้ง คือดีตามความเห็นรับ
รองของโลก เมื่อโลกนิยมว่าอย่างไรดี ก็พลอยว่าอย่างนั้นดี, ดีเช่นนี้มีเปลี่ยน

แปลงไปได้ตามกาลสมัย ดังมีตัวอย่างอยู่เป็นอันมากที่รับรองกันว่าดีในสมัยหนึ่ง
ครั้นอีกสมัยหนึ่งก็กลับเป็นไม่ดี หรือสิ่งที่ไม่ดีในสมัยหนึ่ง ครั้นอีกสมัยหนึ่ง
ก็กลับว่าดี บางทีโลกส่วนใหญ่ว่าดี โลกส่วนน้อยก็พลอยดีไปตาม คืออย่างนั้น
เรียกว่าโลกาธิปไตยมีโลกเป็นใหญ่.

ส่วนดีอีกอย่างหนึ่งมีธรรมเป็นที่ตั้ง คือติดตามธรรมตามเหตุผลที่เป็น
จริง ไม่ถือเอาตนหรือโลกเป็นประมาณ, คืออย่างนั้นเรียกว่าธรรมาธิปไตย มี
ธรรมเป็นใหญ่. ดีที่มันตนและโลกเป็นที่ตั้งนั้น อาจจะเป็นจริงก็ได้ ดีไม่
จริงก็ได้ ส่วนดีที่มันธรรมเป็นที่ตั้งนั้นเป็นความจริง.

พระสงฆ์ชื่อว่าปฏิบัติดี ก็หมายถึงปฏิบัติจริง มีธรรมเป็นที่ตั้ง
มีธรรมเป็นใหญ่

หนึ่ง ข้อที่เรียกว่าดีนั้น เมื่อกล่าวโดยผลก็เรียกว่าดีเพราะอาศัยผลที่พึง
ได้รับเป็นหลักวินิจฉัย คือเมื่อมีผลดีก็เป็นดี เมื่อมีผลชั่วก็เป็นชั่ว เมื่อไม่มี
ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นไม่ดีไม่ชั่ว. และผลนั้นย่อมมีต่าง ๆ กันตามชั้น คือ
ผลบางอย่างดีในปัจจุบัน คือ ในชีวิตนี้ เช่น ทรัพย์ ยศ ความผาสุก เป็นต้น.
ทางหรือการกระทำที่เป็นไปเพื่อให้สำเร็จผลเหล่านี้ก็เป็นดีปัจจุบัน, ผู้ที่ต้องการดี
ปัจจุบันเท่านั้น จึงได้ชวนชวายเป็นแสวงหาผลเหล่านี้ โดยไม่คำนึงว่าผิดหรือถูก
คืออย่างนั้นเป็นดีที่แคบที่สั้น. ผลบางอย่างเป็นผลดีที่กว้างที่ยาว เป็นผลที่น่า
ปรารถนาอันพึงได้ตลอดถึงผู้อื่นตลอดถึงภายหน้า, ทางหรือการกระทำที่เป็นไป
เพื่อให้สำเร็จผลเหล่านี้ ก็เป็นดีข้างหน้า, คืออย่างนั้น เป็นดีที่กว้างที่ยาว, ผู้ที่
ต้องการดีข้อนี้ ก็ชวนชวายเป็นแสวงหาในทางที่เห็นว่าจะอำนวยให้ได้ให้ถึง. แต่ผล
อีกอย่างหนึ่งก็ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป คือความสงบความหลุดพ้นจากกิเลสและ

กองทุกข์ ทางหรือการกระทำที่เป็นไปเพื่อให้สำเร็จผลนี้ ก็เป็นดีอย่างละเอียด
ประณีต, ผู้ที่เห็นว่าผลดีปัจจุบันตลอดถึงผลดีภายหน้ายังเจืออยู่ด้วยความเดือด-
ร้อนระส่ำระสาย ยังไม่สงบจริง และปรารถนาความสงบอย่างยิ่ง ก็ชวนชวน
ปฏิบัติเพื่อให้ได้ให้ถึงผล คือความสงบอย่างยั่งยืน, คืออย่างนี้ เป็นดีที่สุดหรือ
สุดดี.

ทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงข้อที่เรียกว่าดี
ทั้งกล่าวนี้ไว้ครบทุกประการสำหรับผู้ปรารถนาดีตามภูมิตามชั้น คือสำหรับผู้
ปรารถนาดีปัจจุบัน ก็ทรงแสดงทวิสุตมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบันไว้ ๔ ประการ
คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๑ อารักขสัมปทาถึงพร้อมด้วย
ความรักษา ๑ กัลยาณมิตตตา ความมีมิตรดี ๑ สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิต
สมควร ๑.

สำหรับผู้ปรารถนาดีที่กว้าง และยาว ก็ทรงแสดงสัมปรายิกัตถะ ประ-
โยชน์ภายหน้าไว้ ๔ ประการ คือ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑
ศีลสัมปทาถึงพร้อมด้วยศีล ๑ จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาค ๑ ปัญญาสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยปัญญา ความรู้ชอบ ๑.

สำหรับผู้ปรารถนาดีอย่างละเอียดก็ทรงแสดงมรรคมงคล ๘ มี สัมมาทิฏฐิ
เป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุด.

ดีสามอย่างนี้ เป็นดีที่ละเอียดกว่ากันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ จนถึงที่สุด หรือ
สุดดี คือสุดยอดของความดี อันได้แก่ความหลุดพ้น ความสงบอย่างยิ่ง จึงเป็น
ดีจริง ดีบริสุทธิ์.

พระสงฆ์ชื่อว่าปฏิบัติ ก็หมายถึงปฏิบัติจริง คือ ปฏิบัติเพื่อหลุดพ้น

เพื่อความสงบอย่างยิ่ง มิใช่เพียงเพื่อปัจจุบันหรือภพหน้า เพื่อตีโลกนี้ ภพนี้
ตีโลกหน้า ภพหน้า.

อันหนึ่งที่เรียกว่าคตินั้น เมื่อกล่าวตามหลักปฏิบัติโดยตรง ตามพระ
พุทธศาสนโนวาทเพียงย่อ ๆ เลือกแต่ข้อที่เป็นหัวใจปฏิบัติธรรม ก็ได้แก่การ
ไม่กระทำความชั่วทั้งปวง ๑ การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๑ การชำระจิตของตนให้
ผ่องแผ้ว ๑ ตามหลักพระโอวาทปาติโมกข์. ความปฏิบัติตามหลักปฏิบัติธรรม
นี้เรียกว่าปฏิบัติดี ปฏิบัติตรงกันข้าม เรียกว่าปฏิบัติชั่ว. ดีหรือชั่วตามหลัก
ปฏิบัตินี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ช้เหตุชี้ผลให้บุคคลพิจารณาเห็นได้
ที่ตนด้วยตนเอง เพื่อว่าเมื่อรู้เห็นจริงด้วยตนเองแล้วจึงเชื่อถือปฏิบัติ, ดังใน
กาลามสูตร พระบรมศาสดาตรัสห้ามชาวเกสปุตตนิคมมิให้ถือด้วยฟังตาม ๆ กัน
มาเป็นต้น แต่ให้ถือด้วยการสอบสวนพิจารณาจนเห็นจริง.

ความย่อในพระสูตรนี้ว่า พระบรมศาสดาได้ตรัสถามชาวเกสปุตตนิคม
ให้พิจารณาตอบด้วยตนเองว่า โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อเกิดขึ้นภายในของคน
ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลหรือว่าเพื่อไม่เกื้อกูล, คนโลก โกรธ หลง ย่อมฆ่าสัตว์
บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ถึงภรรยาของผู้อื่นบ้าง พุศแต่จบบ้าง ชักชวนผู้อื่นให้ทำ
อย่างนั้นบ้าง ขอนั้นเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ หรือไม่.

ชาวเกสปุตตนิคม กราบทูลว่า ข้อเหล่านี้เป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อ
ทุกข์.

พระบรมศาสดาจึงตรัสถามย้าว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล
หรืออกุศล มีโทษ หรือไม่มีโทษ ผู้รู้ดีเตียนหรือสรรเสริญ บุคคลสมาทน
ให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ หรือไม่

ชาวเกสปุตตนิคมกราบทูลว่าเป็นอกุศล มีโทษ ผู้รู้ดีเห็น บุคคล
สมาทานให้บริบูรณ์แล้วเป็นไปเพื่อไม่เก้อгуลเพื่อทุกข์.

พระบรมศาสดาตรัสถามในฝ่ายตรงกันข้ามสืบไปว่า อโลภะ อโทสะ
อโมหะ ที่เกิดขึ้นภายในของคน ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเก้อгуลหรือเพื่อไม่เก้อгуล,
คนไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ย่อมไม่ฆ่าสัตว์ เป็นต้น ย่อมชักชวนผู้อื่นให้
ประพฤติอย่างนั้นบ้าง ช้อนเป็นไปเพื่อเก้อгуล เพื่อสุข หรือไม่.

ชาวเกสปุตตนิคมกราบทูลว่า ช้อนเหล่านี้เป็นไปเพื่อเก้อгуล เพื่อสุข.

พระบรมศาสดาตรัสถามย่ำว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรือ
อกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ ผู้รู้ดีเห็นหรือสรรเสริญ บุคคลสมาทานให้บริบูรณ์
แล้ว เป็นไปเพื่อเก้อгуล เพื่อสุข หรือไม่.

ชาวเกสปุตตนิคมกราบทูลว่าเป็นกุศลไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญ บุคคล
สมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อเก้อгуล เพื่อสุข.

ตามพระสูตรนี้แสดง ตีจริง ชั่วจริง ตามคลองธรรม มีธรรมเป็นที่ตั้ง
ทุกคนอาจพิจารณาเห็นได้ด้วยตนเอง, แต่ก็ต้องพิจารณาในขณะที่จิตใจปลอด-
โปร่งจากความโลภ โกรธ หลง ถ้ายังลู่อ่านาจแห่งความโลภ โกรธ หลง
อยู่ ก็จักไม่เห็นตามที่ตรัสไว้.

ความไม่ลู่อ่านาจความโลภ โกรธ หลง เว้นได้จากการฆ่าประหัต-
ประหาร เป็นต้น ตามที่แสดงไว้ในพระสูตรนี้ชื่อว่า การไม่ทำบาป จัดเป็นธรรม-
ปฏิบัติชั้นศีล.

แต่ความประพฤติอย่างนี้ ย่อมเนื่องด้วยจิตใจเป็นสำคัญ ถ้าจิตใจยัง
หมกมุ่นอยู่ด้วย ความโลภ โกรธ หลง ก็ยากที่จะเว้นบาปได้ ฉะนั้น จึงต้อง
อบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในทางที่ดีที่ชอบ เช่นให้เจริญเมตตาไมตรีจิต คิดปรารภณา

ให้เป็นสุข, กรุณา ความเอ็นดูคิดช่วยให้พ้นทุกข์, มุทิตา ความเบิกบานยินดี ปราศจากริษยา, อุเบกขา ความวางใจเฉย เป็นกลาง ห่างจากความรัก ความชัง แผลไปโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป, เมื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ใน ทางดีทางชอบได้เช่นนี้ จิตย่อมห่างไกลจากความโลภ โกรธ หลง ความประพฤติกั้ห่างจากบาป แต่หันไปใกล้ชิดสนิทกับบุญ คือความดี ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, ความปฏิบัติอบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในทางดีชอบอย่างนี้ชื่อว่าทำกุศลให้ถึงพร้อม จัดเป็น ธรรมปฏิบัติชั้นสมาธิ หรือชั้นอบรมจิต.

แต่ความอบรมจิตใจนี้จะสำเร็จผลดีเต็มที่ ก็จำต้องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาดด้วยปัญญา, ปัญญาในทางคตธรรม ชั้นต้นหมายถึงความรอบรู้ในกุศล อกุศล พร้อมทั้งเหตุดังที่แสดงไว้ในกาลมสูตรนั้น, ชั้นสูงหมายถึงความรู้จริง คือความรู้ที่เข้าถึงสัจธรรม, ความอบรมปัญญาให้เกิดขึ้น ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาดชื่อว่าชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว จัดเป็นธรรมปฏิบัติชั้นปัญญา.

๒) พระสงฆ์ชื่อว่าปฏิบัติดี ก็หมายถึงปฏิบัติดีจริงในศีล เพราะปฏิบัติเว้น จากบาปด้วยประการทั้งปวง ปฏิบัติไม่เป็นภัยเป็นเวรแก่ใคร ในกาลไร ๆ ในที่ ไหน ๆ, ปฏิบัติดีจริงในจิต เพราะอบรมจิตดีแล้วในกุศลธรรมทั้งปวง มีปกติ แผ่เมตตาเป็นต้น เป็นอปปมัญญา คือแผ่ทั่วไป ไม่มีจำกัดประมาณในสรรพ- สัตว์, ปฏิบัติดีจริงในปัญญา เพราะปฏิบัติอบรมปัญญาให้เกิดขึ้น ชำระจิตให้ บริสุทธิ์สะอาดตามชั้น.

รวมความว่า พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี เพราะปฏิบัติดีจริง มีธรรมเป็น ที่ตั้ง มีธรรมเป็นใหญ่ ไม่เอนเอียงไปตามตนหรือตามโลก ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ อย่างยิ่ง มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ปัจจุบันและกายหน้า, ปฏิบัติบริบูรณ์ ในศีล ในจิต ในปัญญา. ดีดังนี้สูงกว่าดีทางวัตถุ มี ทรัพย์ ยศ เป็นต้น ซึ่งมีปริมาณ

จำกัด, ผู้ปฏิบัติเพื่อตัวอย่างนี้จึงไม่ต้องแย่งดีแข่งดีกับใคร และปฏิบัติได้ไม่จำกัด
ชาติชั้นวรรณะ, เพราะเมื่อปฏิบัติดีแล้ว ก็เป็นพวกเดียวกันหมด คือเป็น
ภควโต สาวกสงโม หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า, ตัวอย่างนี้เป็นดี
บริสุทธิ์ที่พระสงฆ์ปฏิบัติได้ผลมาแล้วตามภูมิตามชั้น. แต่ในเบื้องต้นก็ต้องอาศัย
การสดับฟังคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วตรองให้รู้ข้อธรรม รู้เนื้อ
ความของธรรม แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ตรองรู้นั้น. ทางปฏิบัติ
นี้เป็นทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนผู้มุ่งปฏิบัติดีทั่วไป.

ยังมีข้อที่ควรกล่าวแถมอีกคือ ในการปฏิบัติดีนั้น ถ้ายังปล่อยตนให้
เป็นไปตามกระแส โลภ โกรธ หลง ที่เรียกว่า อนุโสตกามิ (ไปตามกระแส)
ก็ไม่อาจปฏิบัติได้, ต่อเมื่อทวนกระแสดังกล่าว ที่เรียกว่า ปฏิโสตกามิ (ไป
ทวนกระแส) จึงอาจปฏิบัติได้ และเมื่อทวนไปได้จนถึงกระแสธรรม เป็นผู้
ตั้งตนได้ในธรรม ที่เรียกว่า จิตตโต ผู้ตั้งตนได้ แล้ว ก็เข้าหมู่สาวกของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า, กำลังปฏิบัติดีอยู่แต่ทีละน้อย ก็ชื่อว่ากำลังปฏิบัติบ่ายหน้าไป
เข้าหมู่สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นหมู่บริสุทธิ์สะอาด เป็นหมู่สงบ
เป็นหลักแหล่งสันติที่แท้จริงในโลก มีอรรธธำนิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

พระสังมคุณ บทที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุชุปฺปิโน ภควโต สาวกสงฺโมติ.

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรม
ศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม แก่ธรรมกายบุคคล คือคน
ผู้ปรารถนาธรรมทั่วไป. ด้วยว่าวันนี้เป็นวันพระ ซึ่งประชาชนชาวไทยทั่วไป
ได้ถือเป็นวันรักษาศีลฟังธรรม มาตั้งแต่โบราณกาล. แท้จริงการรักษาศีล
ฟังธรรมนั้น อาจทำได้ทุกโอกาส แต่ชาวบ้านทั่วไปต่างมีกิจการงานที่ต้องทำอยู่
ทุกวัน ไม่มีเวลาว่าง, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้มีวันธรรมสวนะ
คือ วันฟังธรรมขึ้น ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า วันพระ ดังเช่นวันนี้ เป็นวันสำหรับ
ประชุมกันฟังธรรม และเป็นวันสำหรับรักษาอุโบสถศีลด้วย จึงเรียกว่าวัน
อุโบสถ, ผู้ที่ไม่รักษาอุโบสถศีลก็มักสมათานรักษาศีลห้า. ศีลห้าเป็นศีลที่ควร
รักษาเป็นนิตย์ให้เป็นนิจศีล ถ้ารักษาเป็นนิตย์ไม่ได้ ถึงวันพระก็สมათานรักษา
กันคราวหนึ่งก็ยังดี, วันพระเป็นวันบริสุทธิ์ เมื่อบุคคลไม่สามารถจะทำตนให้
บริสุทธิ์ได้ทุกวัน ถึงวันพระ ก็ควรมาพากันทำตนให้บริสุทธิ์สักวันหนึ่งด้วยการ
รักษาศีลฟังธรรม.

๑ แสดง ที่สถานวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐

ล้าพังกาลเวลาที่นับเป็นวันคืนเป็นต้นนั้น เป็นของกลาง ๆ ไม่ดีไม่
ชั่วอย่างไร แต่ที่เรียกว่าเป็นวันดีคืนดีเช่นที่เรียกว่า วันพระ ขึ้นนั้น ก็เพราะ
คนนั้นเองมาปรารภวันเช่นนั้นประกอบความดีขึ้น หรือกำหนดวันเช่นนั้นประ-
กอบความดี. ฉะนั้น เมื่อถึงวันพระ ถ้าผู้ใดไม่ละความชั่ว ไม่ทำความดี
วันนั้นก็มิใช่วันพระของผู้นั้น ผู้นั้นก็ยังไม่พบวันพระ, ช้าถ้าอาศัยวันนั้นทำ
ความชั่วร้ายเสียหาย วันนั้นก็กลายเป็นวันเสีย, เหตุฉะนั้น คำว่าวันพระ โดย
ตรง จึงหมายถึงวันเป็นที่หยุดทำความชั่ว ประกอบความดี กล่าวโดยสามัญว่า
เป็นวันไปหาพระหรือพบเห็นพระ เพราะคำว่า พระ แปลว่าดี ว่าประเสริฐ
เพราะประกอบด้วยคุณพระ คือ ความดีความประเสริฐ เมื่อคุณพระอยู่ในวัตถุ
ใดวัตถุหนึ่งก็เป็นองค์พระขึ้นตั้งเช่นพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็น
สรณะอันสูงสุดของพุทธศาสนิกชนทั่วไป, แม้คุณพระที่ต่ำกว่านั้นหรือที่เป็นสามัญ
คือความดีความประเสริฐในชั้น คีล สมาริ บัญญาสามัญทั่ว ๆ ไป เมื่อมีอยู่ใน
ผู้ใด ผู้นั้นก็มิใช่คุณพระประจำอยู่ในตน มีองค์พระประจำอยู่กับตน ประเสริฐ
กว่าเครื่องรางทั้งปวง เพราะช่วยให้แคล้วคลาดจากความชั่วและทุกข์พิบัติที่เป็น
ผลของความชั่ว ช่วยให้อยู่ยงคงกระพันในความดี และสุขสมบัติที่เป็นผลของ
ความดี ไม่ตกต่ำเสื่อมทราม ช่วยให้มีเมตตาตามหานิยม เพราะมีจิตประกอบด้วย
เมตตาปราศจากวิหิงสาพยาบาทเป็นต้น.

สาธุชนเมื่อได้ประสบพบเห็นองค์พระภายนอกแล้วก็ควรค้นหาองค์พระ
ภายในตน คือค้นหาความดีความประเสริฐอันเป็นส่วนคุณพระของตน และ
ปลูกความพอใจในคุณความดี, ปรารภวันเวลาที่มาถึงเฉพาะหน้าถึงวันพระเช่น
วันนี้ สังสมคุณความดีให้ยิ่งขึ้นไปตามทางแห่งคุณพระ, แต่คุณพระนั้นมีมาก
คือคุณพระพุทธรเจ้าก็มี คุณพระธรรมก็มี คุณพระสงฆ์ก็มี, ในที่นี้จักยกขึ้นแสดง

เฉพาะคุณพระสงฆ์ชื่อว่า **อุชุปฏิปณฺโณ ภควโต สาวกสงฺโฆ** แปลว่า พระสงฆ์
คือหมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว ดังนี้ เพื่อเป็น
ทางแห่งความปฏิบัติชอบสืบต่อไป.

พระสงฆ์คุณทุกข้อ แสดงข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ซึ่งปฏิบัติได้รับผลแล้ว
ตามชั้น ข้อปฏิบัตินั้น ก็เป็นข้อที่พุทธศาสนิกชนหรือสาธุชนทั่วไปจะพึงปฏิบัติ
ดังเช่นชื่อว่า **อุชุปฏิปณฺโณ** ปฏิบัติตรง ใครจะพึงคัดค้านได้ว่ามีใช้ข้อควร
ปฏิบัติของคนดีทั่วไป. (5)

ลักษณะที่เรียกว่า ตรง นั้น ตรงกันข้ามกับคดงอ ดังไม้ตรง มีลักษณะ
ตรงกันข้ามกับไม้คด, คำที่เรียกว่าตรงจึงหมายถึงสิ่งที่มีลักษณะสม่ำเสมอทั้งแต่
ต้นจนปลาย, อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงตรงต่อจุดหมายที่ประสงค์ ดังทางตรง หมายถึง
ถึงทางที่มีเส้นทางไม่คด และตรงต่อจุดหมายปลายทาง, คำว่าปฏิบัติตรง จึง
หมายถึงปฏิบัติตรงในทางปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ๑ ปฏิบัติตรงในทางแห่งผล ๑.

ปฏิบัติตรงในทางปฏิบัติทั่ว ๆ ไปนั้น มีเป็นต้นว่า:—

ปฏิบัติซื่อตรงไม่คดคดทรยศ รักษาสัญญา รักษาคำพูดที่เรียกว่ารักษา
สัจจะ ไม่พูดเท็จหลอกลวง ทำเหมือนอย่างที่ทำ หรือพูดเหมือนอย่างที่ทำ.

ปฏิบัติเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจอคติ คือ ฉันทาคติ ลำเอียง
เพราะรัก โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ภยากติ
ลำเอียงเพราะกลัว.

ปฏิบัติเปิดเผยได้ คือ ปฏิบัติตรงกันทั้งภายนอกทั้งภายในไม่มีซ่อน
ปฏิบัติ.

ปฏิบัติตรงในทางแห่งผลนั้น คือ ปฏิบัติตรงทางแห่งผลที่มุ่งหมาย,
กล่าวโดยทั่วไป คือเมื่อมุ่งหมายผลใด ปฏิบัติตรงทางที่ให้สำเร็จผลนั้น, แต่

กล่าวถึงความกว้าง เพราะผลที่มุ่งหมายดีก็มี ไม่ดีก็มี ปฏิบัติตรงทางที่ให้ถึงผลนั้น จึงเป็นการปฏิบัติตรงไปในทางดีก็มี ตรงไปในทางไม่ดีก็มี, ฉะนั้นจึงจำกัดความในที่นี้ว่า หมายถึงปฏิบัติตรงไปในทางที่ดี เรียกสั้น ๆ ว่า ปฏิบัติตรงดี.

ในการปฏิบัติตรงดีนี้ จำต้องตั้งจิตให้ตรงดี เพราะยึดถือธรรมเป็นหลัก. ในการที่จะตั้งจิตให้ตรงธรรม ก็จำต้องถือธรรมเป็นใหญ่เป็นสำคัญ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่, ไม่ถือตนเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า อัตตาธิปไตย มีตนเป็นใหญ่, ไม่ถือโลก คือผู้อื่นเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า โลกาธิปไตย มีโลกเป็นใหญ่, เพราะถ้าเอนเอียงไปข้างตนหรือผู้อื่นก็เสียความตรงต่อธรรม ถ้าจะให้ตรงต่อธรรม ก็เพราะไม่เอนเอียงไปเช่นนั้น, เมื่อตั้งจิตให้ตรงต่อธรรม ไม่เอนเอียงไปดังกล่าว ก็ชื่อว่ามีจิตตรง, เมื่อจิตตรง เจตนา ก็ตรง กรรม ทาง กาย วาจา ใจ ก็ตรง จึงชื่อว่าเป็นผู้ตรงจิต ตรงเจตนา ตรงกาย ตรงวาจา ตรงใจ เพราะตรงต่อธรรมเสมอกัน, ตรงดังนี้ ชื่อว่า **อุชุปฏิปนโน** ปฏิบัติตรง, นี้แสดงโดยทั่วไป.

แต่เมื่อจะแสดงด้วยยกอริยมรรค **อุชุปฏิปนโน** ก็คือปฏิบัติตรงต่ออริยมรรค คือหนทางอันประเสริฐ ซึ่งเป็นทางอันเอก เป็นหนทางอันเดียวที่ให้ถึงวิสุทธิความบริสุทธิ์ของสรรพสัตว์, ทางเอกลนี้มีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ สัมมาสังกัปปะคำริชอบ สัมมาวาจาเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิตั้งใจชอบ องค์ ๘ นี้ รวมเข้าเป็นหนึ่งคือ สัมมัตตะความเป็นอยู่ชอบแห่ง กาย วาจา ใจ ทั้งหมด อริยมรรคนี้เรียกในปฐมเทศนาว่ามัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติเป็นทางกลาง เพราะไม่ข้องแวะด้วยทางทั้ง ๒

นอกจากนี้ คือ กามสุขัลลิกานุโยค ความประกอบตนให้พัวพันด้วยความสุขสดชื่น
ในกาม และอัทธกิลมะณานุโยค ความประกอบความเพียรเป็นเครื่องทรมานตน
ให้ลำบากเปล่า หรือเรียกว่าทุกกรกิริยา, ทางทั้ง ๒ นี้เรียกว่าเป็น ปบัญญัติธรรม
แปลว่าธรรมเป็นเครื่องทำให้เนิ่นช้า เป็นที่แหวะเวียนติดอยู่ของสรรพสัตว์, ฉะนั้น
เมื่อปฏิบัติมิให้แหวะเวียนติดอยู่ ให้เนิ่นช้า ในทางกามหรือทางทุกกรกิริยา ปฏิบัติ
ดำเนินตรงไปในอริยมรรคเรียกว่า **อุชุปฏิปนโน** ปฏิบัติตรง.

พระสงฆ์ คือ หมู่แห่งสาวก คือศิษย์ของพระตถาคตพุทธเจ้า เป็น
ผู้ปฏิบัติตรงได้แล้ว เพราะเป็นผู้ปฏิบัติตรงในอริยมรรค จนบรรลุถึงอริยผลแล้ว
ตั้งแต่ชั้นแรกจนถึงชั้นสูงสุด จึงชื่อว่า **อุชุปฏิปนโน** เป็นผู้ปฏิบัติตรงเสร็จหรือ
สำเร็จ เพราะได้รับผลแล้วเป็นชั้น ๆ. พุทธศาสนิกชนหรือสาธุชนคนดีทั่วไป
ซึ่งยังปฏิบัติไม่ถึงอริยผล เมื่อกำลังปฏิบัติตรงต่อธรรมหรืออริยมรรค ก็ชื่อว่า
กำลังปฏิบัติตรงอยู่ แต่จะตรงได้เพียงไร ก็แล้วแต่ความตั้งใจปฏิบัติ. โดยที่แท้
จะได้ชื่อว่าพุทธศาสนิกชน ก็เพราะปฏิบัติตรงต่อพระพุทธศาสนา จะได้ชื่อว่า
สาธุชนก็เพราะปฏิบัติตรงต่อความดี.

ธรรมปฏิบัติตลอดถึงอริยมรรคที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยตรงก็เพื่ออบรม
สั่งสอนสามัญชนหรือปุถุชนทั่วไป, ที่เรียกว่าอริยมรรค ก็มีได้หมายความว่า
เป็นมรรค คือทางเฉพาะของพระอริยเจ้า ที่สามัญชนดำเนินไปมิได้ แต่หมาย
ความว่า เป็นมรรคสำหรับสามัญชนทั่วไปพึงดำเนินไปเพื่อเป็นอริยชน,
เพราะเมื่อเป็นอริยชนชั้นใดแล้ว ก็ไม่ต้องปฏิบัติในมรรคชั้นนั้น, ข้อสำคัญ
สามัญชนหรือปุถุชนผู้ที่จะดำเนินไปนั้น พึงเป็นปริสัทมมะ บุคคลที่ควรฝึก
หรือเวเนยยะ บุคคลที่ควรแนะนำได้ คือเป็นผู้ตั้งใจรับการฝึก รับการแนะ
นำ เพื่อดำเนินไปในอริยมรรค เป็นผู้หันหน้าตรงอริยมรรค มิใช่ผู้หันหลัง

ให้, ทุก ๆ คนผู้ท่^{๒๕}หันหน้าตรงอริยมรรค ย่อมสามารถดำเนินไปสู่^{๒๖}อริยมรรคได้
ทั้งนี้ ต้องอาศัยการประคองจิตให้ตรงด้วยวิธีทำใจให้สงบอันเรียกว่า สมถะ
และวิธีอบรมปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงอันเรียกว่า วิปัสสนา, ^{๒๗}น^{๒๘}ชื่อว่าปฏิบัติตรง
ในทางปฏิบัติ หรือ ในตนเองด้วย ในธรรม หรือ ในอริยมรรคด้วย, เมื่อ
ปฏิบัติตรง ก็ย่อมจะบรรลุถึงผลโดยรวดเร็ว เพราะเดินทางตรง ไม่คดเคี้ยว
อ้อมค้อม ทำให้เนิ่นช้า, และย่อมจะบรรลุถึงผลตามที่ประสงค์ เพราะเดิน
ตรงทาง ถูกทาง จึงไม่ผิดพลาดจากผลในระหว่างทาง จนถึงปลายทาง// มี
อรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

พระสังมคณ บทที่ ๓^๑

นโณ ตสฺส ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธสฺส.

ฉายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาแก่ธรรมกายบุคคล คือ ผู้ปรารถนา
ธรรมทั้งหลาย ซึ่งได้ตั้งใจฟังเพื่อจะถือเอาธรรม ตามสมควรแก่เวลา. คน
ทุกคนย่อมมีความต้องการประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตรงกัน แต่มีการปฏิบัติ
เพื่อให้ได้ประโยชน์สุขต่าง ๆ กัน ตามความคิดเห็นและเหตุปัจจัยต่าง ๆ, โดย
ปกติ เมื่อเห็นว่า ทางใดเป็นทางฉลาด ทางดี หรือทางงาม ก็ปฏิบัติในทางนั้น,
ฉะนั้น จึงต่างคิดว่าอะไรเป็นทางดังกล่าวตามกำลังสติปัญญาของตน หรือ
ตามศรัทธาต่อผู้อื่น เมื่อได้ทางที่ถูกต้อง การปฏิบัติย่อมถูกต้อง เป็นเหตุให้ได้
ประโยชน์สุขตามปรารถนา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางปฏิบัติที่ถูกต้องไว้แล้ว ดังที่
ปรากฏว่า ได้มีบุคคลทุกชาติชนวรรณะตั้งแต่สมัยพุทธกาล รับรองว่า พระองค์
ทรงเป็นผู้มีปัญญามาก เป็นมหาบุรุษ เพราะเหตุเป็นต้นว่าได้ทรงปฏิบัติเพื่อ
ประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก ทรงแนะนำสั่งสอนชนเป็นอันมากให้ตั้งอยู่ใน
ญายะ หมายถึงข้อปฏิบัติที่ถูกอันประเสริฐ คือ กัลยาณธรรม กุศลธรรม, ชน
เป็นอันมากนั้นเองได้เป็นพยานยืนยันรับรองในคำสั่งสอนของพระองค์ ตั้งแต่

๑ แสดงที่สถานวิฑูไทยโทรทัศน์ ณ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

(7)

৩৮

ได้ชื่อว่าเป็นข้อปฏิบัติอันประเสริฐที่ท่านใช้ศัพท์เรียกว่าอริยวินัยธรรม ซึ่งไ
ความออกไปว่า กัลยาณธรรม กุศลธรรม.^๑ กัลยาณธรรมแปลว่าธรรมที่งาม
หมายถึงความงามก็ได้ ทางที่งามก็ได้, กุศลธรรม แปลว่าธรรมที่ดี ธรรม
ของผู้ฉลาด หมายถึง ความดี ความฉลาดก็ได้ ทางที่ดี ทางที่ฉลาด ก็ได้.
คำเหล่านี้รวมเข้าใน ญาณะ คือ ข้อที่ถูก นั่นเอง ดังนั้นส่วนรับรองข้อที่ถูกว่า
โส ตตฺถ ญาโณ^๒ นั่นเป็นข้อที่ถูกในเรื่องนั้น. ฉะนั้น ญาณปฏิปन्नโน จึงมี
ความหมายเป็นประการแรกว่า ปฏิบัติเข้าทางที่ถูก คือ กัลยาณธรรม หรือ
กุศลธรรม พุทฺธสฺส ๗ ว่าปฏิบัติเป็นธรรม คือปฏิบัติถูก.

แต่อะไรเป็นกัลยาณธรรม เป็นกุศลธรรม ควรจะต้องรู้ต้องเห็นพร้อม
ทั้งส่วนตรงกันข้าม ด้วยใช้สติปัญญาพิจารณาให้ประจักษ์จริงตามเหตุผล, เพราะ
ถ้าปฏิบัติไปโดยไม่รู้เหตุผลจริง ก็เหมือนอย่างหลับตาเดิน เมื่อปฏิบัติไปโดยรู้
เหตุผลจริงก็เหมือนอย่างลืมตาเดิน, ฉะนั้น การใช้สติปัญญาสอดส่องให้รู้เหตุผล
ตามเป็นจริงทั้งในเวลาก่อนปฏิบัติ ทั้งในเวลาปฏิบัติ จึงเป็นเหตุสำคัญที่จะให้
การปฏิบัติเข้าทางที่ถูกที่สุด. เหตุผลทั่วๆ ไปนั่นคือ เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนั้น
ก็เกิดขึ้นและต่อๆ กันไป เมื่อสิ่งนี้ดับไป สิ่งนั้นก็ดับไปและต่อๆ กันไป สม
ดังพระบาลีที่แสดงไว้มีใจความว่า “ดูก่อนคฤหบดี อริยสาวกในพระธรรมวินัย
นี้ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อมีสิ่งนี้ ก็มีสิ่งนี้ เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด.
เมื่อไม่มีสิ่งนี้ ก็ไม่มีสิ่งนี้ เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ” ดังนี้ ต่อจากนี้ทรงแสดง
ปฏิจจสมุปบาททั้งสายเกิด ทั้งสายดับ แล้วตรัสว่า ฉะนั้นแลอริยวินัยธรรม อัน
อริยสาวกนั้นเห็นดีแล้ว รู้แจ้งตลอดดีแล้ว^๓.

๑ อัง. จตุกก. ๒๑/๔๗.

๒ ส. มหาวาร. ๑๕/๒๒๕.

๓ อัง. ทสก. ๒๔/๑๕๗.

โดยนัยนี้จึงอาจกล่าวด้วยเหตุผลในทางกรรมได้ว่า เมื่อมีโลก โกรธ
หลง ก็มีอกุศล ทุจริต เมื่อมีอกุศล ทุจริต ก็มีทุกข์เดือดร้อน. โดยตรงกัน
ข้าม เมื่อมีความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็มีกุศล สุจริต เมื่อมีกุศล สุจริต
ก็มีสุขสงบ. และอาจกล่าวด้วยเหตุผลตามอริยสัจจ์ได้ว่า เมื่อมีเหตุให้เกิดทุกข์
ก็มีทุกข์ เมื่อมีข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ก็มีความดับทุกข์. ข้อปฏิบัติ
เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ก็ได้กำหนดทางอันเดียวประกอบด้วยองค์ ๘ คือสัมมา-
ทิฏฐิเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะดำริชอบ สัมมาวาจาเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ
การงานชอบ สัมมาอาชีวะเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะพยายามชอบ สัมมาสติ
ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว
จึงได้ตรัสรู้อริยสัจจ์. ข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ ชื่อว่า ฉายะ ตาม
นัยแรก, ปฏิจจสมุปบาท หรืออริยสัจจ์ที่รู้เห็น เพราะปฏิบัติในทางนั้น ชื่อว่า
ฉายะ ตามนัยที่กำลังกล่าวนี้. ฉะนั้น คำว่าฉายะจึงมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง
ว่าเหตุผลตามที่เป็นจริง หรือ ทั่วความจริงตามเหตุผลที่พึงเข้าถึงได้ด้วยปัญญา.
ฉายปฏิบัติปณฺโน จึงมีความหมายอีกชั้นหนึ่งว่า ปฏิบัติเห็นเหตุผลตามเป็นจริง
หรือเห็นความจริงตามเหตุผล จนถึงจริงในอริยสัจจ์ หรือจนเห็นพระพุทธเจ้า
ตามนัยพระพุทธภาษิตว่า โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ ผู้ใดเห็นธรรม
ผู้นั้นเห็นเราผู้ตถาคต, กล่าวสั้นๆ ว่าปฏิบัติเห็นธรรม.

เมื่อปฏิบัติจนได้เห็นธรรมเห็นพระตถาคตพุทธเจ้าก็ชื่อว่าได้บรรลุธรรม
ตามความหมายอีกนัยหนึ่งของคำว่า **ฉายปฏิบัติปณฺโน** แล้ว, แต่ถ้ากล่าวอย่างสามัญ
ว่า เห็นเหตุผลในการปฏิบัติของตน เหมือนอย่างลืมตาเดิน ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงอีก
ชั้นหนึ่ง คือการปฏิบัติจนบรรลุถึงผลที่ประสงค์. การปฏิบัติทั้งกล่าวนี้ ก็คือ
การปฏิบัติสำเร็จผลนั่นเอง, ผลที่สำเร็จนี้หมายถึงเฉพาะถึงผลที่สำเร็จมาโดยชอบ

ถึงผลของศีลที่กล่าวว่า **ศีเลน สุกติ ยนฺติ** ถึงสุคติ คือทางไปดีเพราะศีล
ศีเลน โภกสมฺปทา ได้โภกสมบัตติเพราะศีล **ศีเลน นิพฺพุติ ยนฺติ** ถึงความ
ดับทุกข์ร้อน ได้ความเย็นใจเพราะศีล. ความสำเร็จผลเช่นนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์สุขร่วมกัน ทั้งที่เป็นส่วนโลก ทั้งที่เป็นส่วนพ้นโลก, การปฏิบัติอะไร ๆ
ที่ไร้ผลดังกล่าว ย่อมไม่ถือว่าเป็นญาຍปฏิบัติ เพราะจะกล่าวว่าถูกทางหรือเห็น
ทางย่อมไม่ได้ทั้งนั้น, คำว่า ญาຍะ จึงมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ผลที่พึงบรรลु
ผลที่พึงเข้าถึง ดังคำว่า **ญาຍสฺส อธิคฺมาย** เพื่อบรรลุ ญาຍะ คือผลที่พึงเข้า
ถึง และถึงพระบาลีที่แปลความว่า “คฤหัสถ์ หรือ บรรพชิต ผู้ปฏิบัติผิด (ใน
มิจฉามรรคคือทางผิด) ย่อมไม่สำเร็จกุศล ญาຍธรรม เพราะความปฏิบัติผิด
เป็นเหตุ, (ส่วน) คฤหัสถ์ หรือ บรรพชิตผู้ปฏิบัติชอบ (ในสัมมามรรคคือทาง
ชอบ) ย่อมสำเร็จกุศล ญาຍธรรม เพราะความปฏิบัติชอบเป็นเหตุ” ดังนี้.
ญาຍปฺฏิปนฺโน จึงมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิบัติบรรลุธรรม.

รวมความว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า **ญาຍปฺฏิปนฺโน**
ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติเห็นธรรม ปฏิบัติบรรลุธรรมแล้ว. // ญาຍปฏิบัตินี้
สาธุชนทั่วไป ควรพิจารณาให้รู้เนื้อความ และปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตน
โดยชอบ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

พระสังมคณ บทที่ ๕^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

สามิจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

๘ บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม คือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันฟังธรรมซึ่งเวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้.

การฟังธรรมนั้น จะสำเร็จประโยชน์ เพราะประกอบด้วยองค์ ๔ คือ โสต^๒ เวียโสตประสาทเพื่อสดับธรรม ๑ สหฺพเจตโส สมฺนนาหาร ประมวล คือรวมใจทั้งหมด เพื่อสดับธรรม หรือประมวลธรรมที่สดับให้ถึงใจทั้งหมด ๑ มนสิการ ทำไว้ในใจ คือตั้งใจพิจารณาโดยแยบคาย เพื่อให้รู้ทั่วถึง อรรถ (เนื้อความ) และธรรม (หัวข้อธรรม) ๑ อภิจิการ ทำให้เป็นประโยชน์ คือให้ถือเอาประโยชน์ของธรรมที่ฟัง เช่น น้อมธรรมที่ฟังเข้ามาเป็นเครื่องขัดเกลาตนน้อยหรือมากตามสามารถ ๑. ผู้ฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ ดังกล่าวย่อมมีกำลังหรือแรงชนิดหนึ่ง เรียกว่า แรงฟัง สามารถฟังให้เกิดกำลังหรือแรงขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือแรงปัญญา ทำให้ได้ความรู้ อรรถ ได้ความรู้ธรรม และได้ปฏิบัติปราโมชอันอาศัยธรรม, นี้ชื่อว่าฟังธรรมสำเร็จประโยชน์ ได้ประสบรสของ

๑. แสดงที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๐

๒. นัยโกสัมพียสูตร ๑๒/๕๘๘.

การฟังธรรม เหตุให้ไม่อึดไม่เบื่อเพื่อจะฟังธรรม เหมือนอย่างไม่อึดไม่เบื่อใน
รสของสิ่งที่ปรารถนาพอใจอื่น ๆ. ผู้มีแรงฟังดังกล่าว แม้เมื่อฟังธรรมที่มีปริยาย
อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมสามารถฟังให้สำเร็จประโยชน์ ให้ประสบรสของการฟัง
ธรรมได้ เพราะท่านแสดงว่าธรรมแม้มีปริยายเป็นอันมาก ก็มีรสอันเดียวกัน
คือ มีวิมุตติ ความหลุดพ้น เป็นรส เปรียบเหมือนมหาสมุทรแม้กว้างใหญ่เท่าไร
ก็มีรสเดียว คือมีความเค็มเป็นรสจะนั้น.

ท่านผู้ฟังธรรมที่ได้สำเร็จประโยชน์ของการฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้า อย่างสูง เรียกว่าพระอริยบุคคล แปลว่าคนประเสริฐ มี ๔ คู่ ๘ บุคคล,
คู่ที่ ๑ คือพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล คู่ที่ ๒
คือพระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิผล คู่ที่ ๓ คือ
พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล คู่ที่ ๔ คือพระผู้
ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล นับรายบุคคลจึงเป็น ๘,
เพราะมีมากด้วยกัน คือนับโดยมรรคผล ก็มีถึง ๔ คู่ ๘ บุคคลอย่างนี้ หรือนับ
โดยชื่อโคตรของแต่ละบุคคล ก็มีเป็นอันมาก เริ่มแต่ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ
เป็นต้นมา ฉะนั้น จึงเรียกรวมสั้น ๆ ว่า พระสงฆ์ แปลว่า หมู่ ดังบทบาลีแสดง
พระสังฆคุณว่า ภควโต สาวกสงฺโฆ หมู่แห่งผู้ฟังของพระผู้มีพระภาคเจ้า
สุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้ว อสุปฏิปันโน ปฏิบัติตรงแล้ว ฌายปฏิปันโน
ปฏิบัติเป็นธรรม คือ ปฏิบัติถูกแล้ว สามจีปฏิปันโน ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว
ยทิท จตตาริ ปุริสฺสุกานิ อญฺญ ปุริสฺสบุคคลา คือ บุรุษ ๔ คู่ ๘ บุคคล/ดังนี้.

จักแสดงอธิบายบทว่า สามจีปฏิปันโน ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว. บทนี้
ท่านแสดงอธิบายไว้หลายนัย แต่รวมอยู่ในแนวเดียวกันคือ มีอรรถพิเศษกว่า

๓ บทข้างต้น. คำว่า **สามิจิ** ใช้คำแปลในภาษาไทยโดยมากกว่า “ชอบยิ่ง” ว่า “ชอบเหมาะ” บ้าง “สมควร” บ้าง, ตามที่ใช้ในวินัยปฏิบัติ ใช้ในกิจที่แนะนำให้ปฏิบัติ เช่นในภิกขุปาติโมกข์แนะนำวิธีออกจากอาบัติและจำนวนสงฆ์ที่ใช้ในการออกจากอาบัติที่เป็นฐานคามินี, แนะนำเก็บ หรือสั่งให้เก็บรัตนะหรือของที่สมมติว่ารัตนะซึ่งตกอยู่ ในวัดที่อยู่ก็ดี ในที่อยู่พักก็ดี ด้วยหมายว่าของผู้ใด ผู้นั้นจะได้เอาไป, นี่เป็นสามิจิ (กิจที่ชอบเหมาะ) ในเรื่องนั้น. ใช้ในการระ คือ การทำการระที่ชอบเหมาะ อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากการไหว้ เป็นต้น ซึ่งขัดแจ้งอยู่แล้ว เรียกว่าสามิจิกรรม. ตามที่ใช้ในธรรมปฏิบัติ เช่น **ธมฺมานุธมฺมปฏิปณฺณ** ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม **สามิจิปฏิปณฺณ** ปฏิบัติชอบยิ่ง **อนุธมฺมจารี** ประพฤติตามธรรม. พิจารณาความในที่ใช้เหล่านี้เห็นว่า คำว่า สามิจิ ใช้หมายถึงคุณลักษณะเหล่านี้ประกอบกันคือ กรรมหรือกิจที่ควรทำ ๑ ทำกรรมหรือกิจนั้น ๑ ทำให้ชอบเหมาะ คือ ให้กรรมหรือกิจนั้นสำเร็จ ด้วยดี และให้ได้ผลดี ๑, เช่นในวินัย ห้ามมิให้เก็บรัตนะหรือของที่สมมติว่ารัตนะซึ่งตกอยู่ เว้นแต่ในวัดหรือในที่พัก นี่เป็นข้อห้าม แต่มีข้อยกอนุญาตให้ทำเป็นสามิจิปฏิบัติว่า เมื่อพบตกอยู่ในวัดหรือในที่พักให้เก็บไว้ให้เจ้าของ เพราะการเก็บของตกในที่เช่นนี้ควรทำ ถ้าไม่ทำก็ขาดอรรถาศัย แต่ถ้าเก็บไว้เพื่อตนเอง ก็ไม่ชอบ ต้องเก็บไว้เพื่อให้อำนาจ จึงจะชอบ การปฏิบัติดังนี้แลเป็นสามิจิกรรม, ฉะนั้น คำว่า **สามิจิ** จึงมีความหมายรวมๆ ว่า เมื่อมีกิจหรือภาระระเกิดขึ้น ที่สมควรจะทำ ก็ทำ และทำให้ชอบให้เหมาะ, หรือเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ที่สมควรจะจัดระงับแก้ไขก็จัดระงับแก้ไขให้ชอบให้เหมาะ เพื่อให้ได้ผลดียิ่ง, พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติแล้วดังนี้ จึงชื่อว่าปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว.

ปฏิปทานี้ มีแก่พระบรมศาสดาด้วย แก่พระสงฆ์ด้วย จะยกมาแสดง เฉพาะบางเรื่องดังต่อไปนี้:—

เมื่อ พระบรมศาสดา ประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี นางมคันทิยาจ้างให้ คนมากอยา่าพระองค์ พระอนนทฺ์ ทูลเชิญให้เสด็จไปนครอื่น ตรัสว่าเมื่อคน ในนครนั้นคำ จักไปในที่ไหนอีก พระอนนทฺ์กราบทูลว่า ไปนครอื่นต่อไปอีก ตรัสว่าการทำอย่างนั้นไม่ควร อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด เมื่ออธิกรณ์นั้นสงบในที่ นั้นแล้วจึงควรไปในที่อื่น พระพุทธจรรยานี้ชื่อว่าสามจีปฏิบัติ เพราะพระ บรมศาสดาทรงเป็นผู้บริสุทธิ์จริง จึงทรงทนทานต่อคำจ้วงจาบต่าง ๆ เหมือน อย่างช้างศึกทนลูกศรที่ตกต้องในสงคราม, ฉะนั้น คำจ้วงจาบต่าง ๆ จึงเหมือน อย่างลมที่พัดมาต้องภูเขาหินแท่งทึบ ไม่อาจทำให้ภูเขาสั่นสะเทือนได้ ต้อง สะท้อนกลับไปเอง ดังที่ท่านแสดงว่า เหตุการณ์นั้นได้สงบไปภายใน ๗ วัน.

ในครั้งหนึ่งมีอุบาสก ๕ คน สรรเสริญ ศีล ๕ คนละชื่อว่า รักษายาก กว่าข้ออื่น จึงมากราบทูลถาม ตรัสว่ารักษายากด้วยกันทุกข้อ ทำให้ทุกคน พอใจ.

อนึ่ง เมื่อมีผู้มากราบทูลถามปัญหา พระบรมศาสดาตรัสพยากรณ์แต่ ปัญหาที่ควรพยากรณ์ ไม่ตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ไม่ควรพยากรณ์ เช่นปัญหา เกี่ยวแก่เรื่องโลก ที่เรียกกันว่าปัญหาโลกแตก เพราะพูดกันจนโลกแตกก็ไม่ตก ลงกันได้ ทั้งไม่มีประโยชน์ที่จะทำให้เป็น คนดี คนประเสริฐ ขึ้นได้อย่างไร.

อนึ่ง เมื่อมีภิกษุบริษัทตั้งมั่นเป็นหลักฐานแล้วทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ ในสังฆกรรมทั้งปวง, และในสมัยใกล้ปรินิพพาน พระบรมศาสดาตรัสตั้งพระ ธรรมวินัย ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ ในเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว. ข้อที่

ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมทั้งปวงก็ดี ข้อที่ไม่ทรงตั้งบุคคลให้เป็น
ศาสดาสืบต่อ แต่ทรงตั้งพระธรรมวินัยก็ดี เป็นสามมีจิปฏิบัติโดยแท้.

พระอานนทเถรท่านสรรเสริญว่าเป็นการณวสีกะคือผู้ปฏิบัติเหมาะแก่
อำนาจแห่งเหตุการณ์ คือเมื่อมีเหตุการณ์หรือกิจเกิดขึ้น ควรปฏิบัติอย่างไร
ก็ปฏิบัติอย่างนั้นให้ชอบให้เหมาะ รักษาสัทธาปสาทะของหมู่ชนไว้ได้ ทั้งระงับ
เหตุร้ายให้กลายเป็นดีได้. ดังเช่นเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดให้นิมนต์พระ
เข้าไปรับบิณฑบาตในพระราชนิเวศ แต่มิได้ทรงสั่งให้เจ้าหน้าที่คอยนิมนต์
อังกาสพระ พระจึงพากันกลับ เมื่อเป็นเช่นนั้นอีกในวันที่สองที่สาม จึงมีพระ
เข้าไปแต่พระอานนทองค์เดียว เพราะท่านถือเป็นภาระธุระที่พระบรมศาสดาได้
ทรงมอบหมาย จึงไม่ละทิ้ง และในที่สุดพระราชาก็ทรงระลึกได้ และทรงได้
สัทธาปสาทะยิ่งขึ้น จนถึงมีพระราชประสงค์จะเป็นญาติสนิทในพระพุทธศาสนา.
ในคราวทำสังคายนาครั้งแรก พระสงฆ์ได้ปรับอาบัติท่านเพราะอ้างเหตุผลบกพร่อง
ต่าง ๆ หลายข้อ เช่นไม่กราบทูลถามว่าสิกขาบทเล็กน้อยที่โปรดให้ถอนได้ คือ
สิกขาบทเช่นไร ท่านเห็นว่าท่านไม่ควรจะเป็นอาบัติเพราะเหตุเหล่านั้น แต่ก็
ยอมแสดงตามมติของสงฆ์เพื่อระงับเรื่อง.

พระมหากัสสปเถร ปราบว่าท่านพอใจอยู่ในเสนาสนะป่า แต่เมื่อถึง
คราวควรจะช่วยทำกิจพระศาสนา ท่านก็ไม่ทอดทิ้งเลย รีบจัดทำให้ทันที่
ดังเช่น ท่านได้ปรารภข้อที่สุภทัตบรรพชิต ผู้บวชเมื่อแก่ กล่าวจ้วงจาบพระ
ธรรมวินัย ยกขึ้นเป็นเหตุทำสังคายนาในครั้งแรก. และก่อนแต่ทำสังคายนา
เมื่อได้มีการยกพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ ขึ้นไต่ถามกันว่า
สิกขาบทเล็กน้อยนั้น หมายถึงสิกขาบทอะไร ปราบว่าในที่ประชุมมีความเห็น

ต่างๆ กัน ท่านจึงสวดประกาศขอมติสงฆ์เพื่อไม่ให้ถอนสิกขาบททั้งหมด พระสงฆ์
ทั้งหมดในที่ประชุมก็ให้อนุมัติด้วยอาการอุษณภาพ การปฏิบัติของท่านนั้นเป็น
สามจีปฏิบัติโดยแท้ ยังผลให้พระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาทรงตั้งไว้แทนพระ
องค์ ยังคงดำรงอยู่เป็นพระศาสดาองค์เดิมจนถึงทุกวันนี้.

แม้ในฝ่ายกฤหัสถ์ ผู้มีปัญญาจะทำอะไร ย่อมทำให้เหมาะ เป็นสามจี-
ปฏิบัติ ดังเช่น โฆสกะ ซึ่งเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงโกสัมพี, เมื่อเศรษฐีผู้บิดา
ถึงแก่กรรม พระเจ้าอุเทนรับสั่งให้เรียกโฆสกะเข้าเฝ้า, ในวันนั้นฝนตก น้ำขัง
อยู่ในบริเวณพระลานหลวง, โฆสกะเดินกระโดดข้ามน้ำในที่ที่มีน้ำขังเข้าไปเฝ้า,
พระราชามีพระราชดำรัสพลบโยน ตรัสว่าจักทรงแต่งตั้งให้เป็นเศรษฐีสืบ
ตำแหน่งบิดาแล้ว โปรดให้กลับ, โฆสกะ เมื่อกลับออกมา ค่อย ๆ เดินไป, พระ
ราชา, ได้ประทับทอดพระเนตรดูทางช่องพระบัญชร ทั้งในเวลาทีโฆสกะเข้ามา
ทั้งในเวลาทีกลับออกไป จึงรับสั่งให้เรียกเข้ามา มีรับสั่งถาม. โฆสกะกราบทูล
ว่า ในขณะนั้น เป็นเด็กเป็นเวลาเล่น แต่ว่า บัดนี้ ได้ทรงทำเนียบฐานันดร
ไว้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะประพฤติเหมือนแต่ก่อน, พระราชาทรงเห็น
ว่าโฆสกะมีปัญญา จึงพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีในเวลานั้น.

นางวิสาขามือยังเป็นกุมาริกา พร้อมกับบริวารได้ออกไปทำน้ำ ในวัน
นักขัตฤกษ์ประจำปี, ในขณะนั้นเมฆฝนตั้งขึ้นและตกพายุลงมา หญิงบริวาร
พากันวิ่งเข้าศาลา ฝ่ายนางวิสาขาได้เดินเข้าไปโดยปกติ, พวกพราหมณ์ ซึ่ง
เศรษฐีอีกเมืองหนึ่งส่งไป เพื่อเลือกหาสตรีผู้เบญจกัลยาณีให้แก่บุตรชาย ได้
กล่าวขี้ว่าหญิงเกียจคร้านเฉื่อยชา พอให้นางวิสาขาได้ยิน, นางวิสาขาจึงกล่าว
ตอบว่า ได้กำหนดการณ์ คือ เหตุที่ให้ทำแล้วจึงทำอย่างนี้, คือชน ๔ จำพวก

วีนังไม่งาม ได้แก่พระราช ผู้ไ้ราชาภิเษก ซึ่งทรงประทับเครื่องทรงทั้งปวง
แล้ว ถ้าทรงวีนังก็จะไ้ครหาว่าเหมือนคฤหบดี, มงคลหัตถีของพระราช ซึ่ง
ประทับตบแต่งแล้ว ถ้าวีนังก็จะไ้ครหาว่าไม่งาม บรรพชิต ถ้าวีนังก็จะไ้ครหาว่า
เหมือนคฤหัสถ์, สตรีถ้าวีนัง ก็จะไ้ครหาว่าเหมือนบุรุษ.

ในฝ่ายบรรพชิต เพื่อจะให้ปฏิบัติเหมาะแก่ความเป็นบรรพชิต พระ-
บรมศาสดา จึงตรัสสอนให้มีสมณสัญญา ให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า บัดนี้ เรามี
เพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อาการกิริยาใด ๆ ของสมณะเราควรทำอาการกิริยา
นั้น ๆ.

แม้ในการปฏิบัติธรรมจำเพาะตนก็ต้องอาศัยสามิจิปฏิบัติจึงจะประสบผล
ดังเช่นพระจูฬปันถกเมื่อปฏิบัติในกัมมัฏฐานที่ พระมหาปันถกผู้พี่ได้บอกให้ก็
สำเร็จผล เพราะไม่เหมาะแก่อุปนิสัย ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามกัมมัฏฐานที่พระ
บรมศาสดาตรัสบอก ซึ่งเหมาะแก่อุปนิสัยจึงสำเร็จผล.

พระอานนทเถร มีแสดงไว้ในประวัติของท่านว่า เมื่อท่านทำความเพียร
ไม่ได้สำเร็จพระอรหัตตผล จึงเอนองคั่งลงเพื่อจะพัก ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล
ในขณะนั้น ดังคำกล่าวของท่านได้สำเร็จในระหว่างอิริยาบถสี่, นักธรรมกล่าว
วิจารณ์ว่า ไม่สำเร็จในขณะทำความเพียร เพราะมีความปรารถนาแรงกล้า สำเร็จ
ในขณะจะพัก เพราะปล่อยวางความปรารถนา, อินทรีย์บารมีของท่านแก่กล้า
เต็มที แต่ยังพรัองอยู่เพราะความปรารถนาตกไว้ เหมือนอย่างลูกยางที่สุบลม
เข้าไปเต็มทีแล้วแต่ยังถูกสิ่งใดสิ่งหนึ่งกดให้พรัองอยู่ ฉะนั้น เมื่อวางความ
ปรารถนาเสียแล้ว ความบริบูรณ์ก็ปรากฏขึ้นทันที, เหมือนอย่างเมื่อยกสิ่งที่กด
ลูกยางที่มีลมบริบูรณ์ออกเสีย ความพรัองก็หายไปทันที, นี่คือความเหมาะของ

ธรรมที่เกิดขึ้นตามกระแสของธรรมเอง มิได้ด้วยความมุ่งจะให้เป็นอย่างบุคคล
ความปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติจนถึงขั้นชอบเหมาะทั้งนี้ เรียกว่าเป็นมรรคสมังคี
ความพร้อมเพรียงกันขององค์มรรค จึงจะประสบผลสำเร็จตามภูมิชั้น.

ความผลิตผลของต้นไม้ ความผลิตผลของกรรม ความบรรลุถึงความ
สำเร็จของกรรมหรือกิจที่เป็นส่วนเหตุ และความสำเร็จผลทุก ๆ อย่าง ตลอดจน
จนถึงมรรคผลในการปฏิบัติธรรม ย่อมมีเมื่อถึงขั้นความเหมาะสมของส่วนต่าง ๆ
ประกอบกัน โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้น เมื่อมีการปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง
ปฏิบัติถูก จึงต้องมีสามิจิปฏิบัติ คือ ปฏิบัติชอบยิ่งหรือชอบเหมาะ อีกข้อหนึ่ง
จึงจะยังให้บรรลุถึงความสำเร็จผลผลิตด้วยดี.

ธรรมที่เกื้อกูลแก่สามิจิปฏิบัติได้แก่สัปปริสธรรม มี ฌัมมัญญตา ความ
รู้จักเหตุ อตถัญญตา ความรู้จักผล เป็นต้น ประกอบด้วยสัมมัตตะ ความชอบ
เหมาะทุกส่วน, สัมมัตตะอย่างสูง คือ มรรคมีองค์ ๘ และสัมมาญาณปรีชาหยั่ง
รู้ชอบ สัมมาวิมุตติ หลุดพ้นชอบ. // พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว มี
อรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

สังฆคุณ บทที่ ๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อหุเนยฺโย

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระสังฆคุณบทหนึ่ง เพื่อ
แก้กอง ปัญญาและสัมมาปฏิบัติแก่บุคคลผู้ปรารถนาธรรมปฏิบัติทั่วไป แท้จริง
พระสังฆคุณทุกบทย่อมแสดงสุปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติดีของคนดีทั่วไป ไม่จำกัด
เฉพาะพระสงฆ์ หรือเฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น ใครก็ตามเมื่อปฏิบัติดีจริง
ใจทางพระสังฆคุณย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดีจริงเหมือนกัน ในที่นี้ จักแสดง
เฉพาะชื่อว่า อหุเนยฺโย ดังบทบาลีที่ยกไว้ แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี
พระภาคเจ้านั้น อหุเนยฺโย เป็นผู้ควรมาบูชา หรือเป็นผู้ควรบูชาโดยเออเฟอ
จะอธิบายคำว่า บูชา ก่อน เพื่อให้เกี่ยวโยงไปถึงความหมายคำว่า อหุเนยฺโย
โดยตรง

คำว่า บูชา ในที่นี้มาจากศัพท์ว่า อาหุนะ หมายถึง การให้การบำรุงด้วย
ความเลื่อมใสนับถือ ดังคำว่า พราหมณ์บูชาไฟ ก็หมายถึงบำรุงไฟด้วยการให้
เชื้อแก่ไฟ. บุคคลทั่วไปในโลกย่อมทำการบำรุงบำรุงวัตถุต่าง ๆ บ้าง บุคคล
ต่าง ๆ บ้าง ตามที่เลื่อมใสนับถือ บางทีก็ทำด้วยความกลัวหรือปรารถนาผล.
บำรุงด้วยความเลื่อมใสนับถือ ก็เช่นบำรุงบุคคลผู้ประกอบด้วยสุปฏิบัติดังกล่าว

ทั้งที่รู้ว่าคุณคนเช่นนั้นไม่มีวัตถุอะไรที่จะพึงตอบแทน. บำรุงด้วยความกลัว
ก็เช่นบำเรอวัตถุที่เข้าใจว่ามีอำนาจ หรือบุคคลผู้มีอำนาจ เพื่อให้วัตถุหรือบุคคล
นั้น ๆ ยินดีโปรดปราน เพื่อจักได้ระงับโทษภัยต่าง ๆ. บำรุงด้วยความปรารถนา
ผล ก็เช่นบำรุงบำเรอวัตถุหรือบุคคลที่เห็นว่าจะอำนวยผลอย่างใดอย่างหนึ่งให้
ได้ตามที่ปรารถนา ถ้าบำรุงแก้ววัตถุหรือสิ่งที่ปรากฏ ตลอดถึงที่ไม่ปรากฏ ก็
มักเรียกว่า บูชา บ่าว หรือ บวงสรวง, ถ้าทำสัญญาไว้ว่าจะบำรุงในเมื่อได้ผล
แล้ว ก็มักเรียกว่า บนบาน, ถ้าบำรุงแก่บุคคลด้วยเจตนาและวิธีเช่นนั้น ก็มัก
เรียกกันต่าง ๆ ตลอดจนเรียกว่า สินบน. เมื่อวัตถุหรือบุคคลเช่นนั้นมียู่ใน
ที่ใด ก็มักจะพากันไปในที่นั้น นำสิ่งต่าง ๆ ไปเพื่อบวงบนกันต่าง ๆ. จะยกขึ้น
กล่าวเฉพาะบุคคล.

บุคคลผู้รับการมาบำรุงหรือสิ่งที่เขานำมาบำรุงนั้นแบ่งออกโดยย่อเป็น ๒
คือ ผู้ที่ไม่สมควร ๑ ผู้ที่สมควร คอเป็นอาหุเนยบุคคล ๑. ผู้ที่ไม่สมควรนั้น
คือผู้ที่ปราศจากคุณที่ควรบำรุง เช่นผู้ที่มีได้ประพฤติกการที่เป็นคุณก่อคุณให้เกิด
ประโยชน์สุข บางทีชำประพฤติกการที่ชั่วร้าย เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือด
ร้อน เพราะเป็นผู้มีความปรารถนาจัด และประพฤติกไปตามอำนาจความ
ปรารถนา. การนำไปบำรุงผู้เช่นนั้น เป็นการให้กำลังแก่ผู้เช่นนั้นเพื่อได้ดำรง
อยู่ประพฤติกชั่วร้าย, ทั้งเป็นการบำรุงที่ไม่มีการเพียงพอ เหมือนการให้เชื้อแก
ไฟ เพื่อบำเรอไฟ ให้เท่าไรก็คงไม่พอ เพราะไฟก็ยังมีกองโตขึ้น กินเชื้อมาก
และเร็วเข้า. การนำสิ่งต่าง ๆ ไปบำรุงบุคคลผู้มีความปรารถนาจัด ก็คงไม่อาจ
จะบำรุงให้เต็มความปรารถนาได้เช่นเดียวกัน ดังมีพระพุทธภาษิตกล่าวเตือนไว้
ว่า นตฺถิ ตณฺหาสมํ นทํ เมํ นํ เสมอดํ ด้วย ตณฺหา คือ ความ ปรารถนา จัด ไม่มี
ถึง นั้น.

ฝ่ายบุคคลผู้นำไปบำรุง บางทีก็ทำไปด้วยความปรารถนาจัดเช่นเดียวกัน มิใช่ด้วยความเคารพบูชา บางที แม้ทำในสิ่งที่มีความเคารพนับถืออยู่ ก็ทำในทำนองที่เสียน้อยเพื่อให้ได้มาก เช่นทำนิตหนึ่ง แต่ปรารถนาผลมากมาย หรือไปทำสัญญาไว้ก่อนคือบนไว้ว่า เมื่อสำเร็จผลสมประสงค์แล้ว จะเก็บน้อยอย่างนั้น ๆ ดังเช่นว่า จะเก็บนด้วยทองเท่าลูกฟัก ครั้นได้รับผลที่ต้องการแล้วก็นำลูกฟักไปปิดทองเก็บน เพราะถือว่า เมื่อปิดทองแล้ว ก็กลายเป็นทองเท่าลูกฟัก ถูกต้องตามสัญญา หรือไปบนว่า จะถวายละคร ๑ โรง แล้วก็นำละครยก (ตุ๊กตา) ไปตั้งเก็บน ทำสิ่งที่เคารพอันพูดไม่ได้นั้นให้เป็นเหมือนอย่างเด็กเล่นตุ๊กตา แต่ก็ถือว่าได้เก็บนแล้ว เป็นที่พอใจโปรดปราน. ส่วนในบุคคลผู้สมควรจะได้รับการบำรุง แต่เมื่อเห็นว่าจะให้ผลตอบแทนตามที่ปรารถนาไม่ได้ก็มักละเลย ไม่เห็นเป็นความสมควรหรือจำเป็นจะต้องทำอย่างไร, ผู้เช่นนั้นจึงไม่อาจจะได้อาหุเนยยบุคคล ได้แต่บุคคลที่ตรงกันข้าม.

ผู้ที่สมควรจะได้รับการนำไปบำรุงด้วยความเคารพบูชา อันเรียกว่า อาหุเนยยบุคคล นั้น คือบุคคลผู้มีคุณอันสมควรจะรับการมาบูชาด้วยวัตถุที่สมควรก็ตาม ด้วยการช่วยต่าง ๆ ก็ตาม บุคคลเช่นนั้นมีเป็นต้นว่า มารดาบิดา เป็นอาหุเนยยะ ของบุตรธิดา. แม้ผู้มีคุณอื่น ๆ ก็สงเคราะห์เข้าในข้อนี้ เพราะตั้งอยู่ในฐานะที่ผู้ได้รับคุณของท่านพึงนำสิ่งต่าง ๆ ไปบำรุงท่าน เป็นการบูชาคุณของท่านตามฐานะ. ในฝ่ายพระศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกชื่อว่า เป็นอาหุเนยยะ เพราะเป็นผู้มีคุณสมควรที่บุคคลจะพึงเข้ามาบำรุงเป็นการบูชาคุณ จะยกคุณที่ทำให้เป็นอาหุเนยยะขึ้นแสดงพอเป็นนิตินัยต่อไปนี้:—

๑. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละกิเลสให้สิ้นไปได้แล้ว หรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละกิเลส. ในฉกนิบาต ได้ตรัสยกกรรมหลายหมวดขึ้นแสดง ชลิกษณะ

ของผู้ที่เป็นอาหุเนยยะ เช่นธรรมเนียมหนึ่งว่า ผู้ที่มีขันต์ คือดนทนต์รูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมคือเรื่องรูปเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า
อาหุเนยยะ เหมือนอย่างมาของพระเจ้าแผ่นดิน จะชื่อว่าปิ่นมาอาชาไนย
ซึ่งควรเป็นราชพาหนะประจำพระองค์ ก็เพราะอดทนต่อรูป เป็นต้น ดังกล่าว
และสมบูรณ์ด้วยรูปสมบัติ.

๒. เป็นผู้ที่มีอัมมิมิพพอ มีมกน้อยสันโดษ รู้ประมาณในการรับ ในการ
บริโภค ไม่ทำความระเริงในส่วนที่ดีไม่ทำความเหี้ยมหยามในส่วนที่เลว ใน
ชาติก มีเล่าเปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนอย่างมาอาชาไนยได้บริโภคน้ำคั้นผลไม้
ที่แรกมีรสหวาน แต่ก็มีอาการสงบ ส่วนลาได้พลอยบริโภคน้ำทางที่มีรสอ่อน
มากแล้ว แต่มีอาการคะนอง. พระบรมศาสดาพร้อมทั้งพระสาวกได้ทรงประสบ
ทุกข์ภัยในขณะประทับจำพรรษาอยู่ในครั้งหนึ่ง ได้ประทับอยู่ด้วยอาการสงบ
ตลอดไตรมาส เมื่อพระสาวกบางรูปทูลขอจะไปนำอาหารมาจากที่อื่น ก็ไม่โปรด
อนุญาต คงทรงรับและโปรดให้รับแต่อาหารที่พึงได้ในที่นั้น แม้จะแร้นแค้น
เพียงไรก็ตาม. เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐียากจนลงในคราวหนึ่งนำภัตตาหารใน
คราวยากมาถวาย ตรัสให้เกิดความยินดีโดยความว่า อย่าคิดว่าวัตถุเสร้านมอง
คือ เป็นของเลวไม่ดี เพราะเมื่อเจตนาประณีต วัตถุก็ประณีต ดังนี้.

๓. ไม่ก่อหนี้ทางอริยวินัย อธิบายทางพระวินัยว่า พิจารณาบริโภค
ปัจจัยทั้ง ๔ ไม่บริโภคด้วยตัณหา ปฏิบัติดังนี้ ชื่อว่าไม่บริโภคเป็นหนี้. พิจารณา
ดูต่อไปก็เห็นความสืบท่อไปอีกว่า เมื่อได้บริโภคสิ่งที่เขานำมาบำรุงเป็นการบูชา
ก็ปฏิบัติกรรมียะคือการทำให้บริบูรณ์ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนให้
พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า กิจอื่นที่ควรทำยังมีอยู่อีก มิใช่เพียงเท่านั้น วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้
เราทำอะไรอยู่ ดังนี้ เป็นต้น นอกจากปฏิบัติกรรมียะกิจ อันเป็นประโยชน์เฉพาะตน

ก็ปฏิบัติกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นตามสมควร เป็นต้นว่าแสดงธรรม
อบรมสั่งสอนตามกาลให้เกิดความเห็นจริง ความสมาทานปฏิบัติ ความอาจหาญ
และความรื่นเริงในธรรม ตามควรแก่บุคคลและบริษัท เมื่อนำสิ่งต่าง ๆ มา
บำรุงเป็นการบูชาก็ทำปฏิสันถารให้เหมาะสม และกล่าวอนุโมทนาด้วยธรรมิกถา
ตามปฏิปทาของพระบรมศาสดาทรงจิตแผ่เมตตาเป็นต้น เป็นอัมปมัญญา คือ ไม่
จำกัดประมาณในสัตว์.

๔. ปฏิบัติในทางรักษาศรัทธาปสาทะ หรือเจริญศรัทธาปสาทะให้
ยิ่งขึ้น เมื่อบุคคลผู้เข้ามาได้ศรัทธาปสาทะเป็นข้อแรก ก็ย่อมจะได้ศีลได้
สุตะ คือการสดับธรรม ตลอดจนได้ปัญญาเห็นธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ขอ
ว่าเป็นผู้ให้มากกว่าที่เขาบริจาค เพราะเป็นผู้ให้อริยทรัพย์ หรือเป็นเหตุให้
เขาได้อริยทรัพย์ ดังเช่นพระสารีบุตรเถระเมื่อยังเป็นปริพาชก ได้เห็นพระ
อัสสชิเถระเดินเที่ยวบิณฑบาต มีความเลื่อมใสอาภักดิ์ปฎิบัติกิจของท่าน จึง
ตามท่านไปจนถึงสำนัก และเข้าไปหาท่าน ได้ฟังธรรมของท่านที่แสดงแต่
โดยย่อ จึงเกิดดวงตาเห็นธรรม. พระพุทธสาวกหรือสมณพราหมณ์ผู้เป็น
อาहुเนยบุคคล ย่อมปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เข้ามาหา เป็นที่เจริญ
ศรัทธาสัมมาปฏิบัติเหมือนเช่นนั้น แม้ผู้เข้ามาหาจะมีได้สำเร็จประโยชน์ถึง
ชั้นสูง เมื่อได้ทราบทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์ปัจจุบันและภายหน้าอันเป็นฝ่าย
โลกียประโยชน์ ก็อาจนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในทางคฤโลกนั้นด้วยดี.

พระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประกาศพระพุทธศาสนาก็ปรากฏกิตติศัพท์ขจร
ไปดังที่แสดงไว้ในพระสูตรหลายพระสูตร เป็นต้นว่า พระองค์ทรงมีพระชาติ
อันดี ทรงละหมู่พระญาติและเงินทองเป็นอันมาก เสด็จออกทรงผนวช ทรง
ทรงกำลังมีพระวัยเจริญ ทรงที่พระชนกชนนีทรงกรรแสง พระองค์ทรงมีพระรูป

และฉวีวรรณนำเลื่อมใส ทรงประกอบด้วยศีลอันประเสริฐ ทรงมีพระวาจา
ไพเราะ ทรงเป็นอาจารย์ของคนเป็นอันมาก ทรงปราศจากกามราคกิเลสจวบถ
ตรัสแสดงธรรมเพื่อให้บุคคลไม่ทำบาป เสด็จออกผนวชจากสกุลสูงสกุลมั่งคั่ง
หมู่ชนจากรัฐชนบทต่าง ๆ พากันมาเฝ้าทูลถามปัญหา ทรงเป็นสรณะของเทพดา
มนุษย์เป็นอันมาก ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประกอบด้วย
มหาปรีศลักษณะ ตรัสทักทายผู้มาเฝ้าผู้ใดไมตรี มีพระพักตร์ชื่อบานไม่สยิว มี
ปกติตรัสปราศรัยก่อน เป็นที่นับถือบูชาของบริษัทยัง ๔ เมื่อเสด็จอยู่ ณ ที่ใด
หมู่มนุษย์ย่อมไม่เบียดเบียนหมู่มนุษย์ ณ ที่นั้น ทรงเป็นยอดคณาจารย์ มีพระ
ยศปรากฏและอิสริยาภรณ์ทั้งหลายมีกษัตริย์เป็นต้นย่อมจะพากันไปเฝ้าถึงพระองค์
เป็นสรณะ และพากันเคารพนับถือบูชา ฉะนั้น พระองค์จึงเป็นผู้ควรที่บุคคลจะ
ฟังมาเฝ้า มิใช่ให้พระองค์เป็นฝ่ายเสด็จไปหาตน. กิตติศัพท์ดังกล่าวนั้น ย่อม
แสดงความรักที่พระบรมศาสดาทรงเป็นอาหุเนยยบุคคล เพราะทรงเป็นผู้มีพระคุณ
ควรที่ใคร ๆ ฟังเข้ามาบูชาทั้งด้วยอามิสบูชา ทั้งด้วยปฏิบัติบูชา แม้ด้วยมอบ
กายวาจาใจพร้อมทั้งชีวิต อุทิศถึงเป็นสรณะอันสูงสุดโดยแท้ แม้พระสงฆ์สาวก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมเป็นอาหุเนยยะ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วย
ประการฉะนี้.

พระสังมคุณ บทที่ ๖^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ ปาหุเนยฺโยติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมีกถา พรรณนาพระสังมคุณบทหนึ่ง เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม การฟังธรรมมีประโยชน์จริงในเมื่อบุคคลมีความตั้งใจต้อนรับธรรม คือตั้งใจฟัง และตั้งใจพิจารณาว่ามีธรรมข้อใดที่ตนสมควรจะรับมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ตนโดยชอบ แล้วตั้งใจปฏิบัติให้ชอบเหมาะ ถ้าไม่ตั้งใจต้อนรับธรรมดังกล่าว การฟังธรรมก็หาสำเร็จประโยชน์อะไรไม่ และอาจจะไม่ฟัง หรือฟังอย่างไม่สนใจ. บุคคลผู้ตั้งใจต้อนรับธรรม ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งใจต้อนรับความจริง เมื่อปฏิบัติดีได้แล้วตามธรรม คือตามเป็นจริง ชื่อว่า **ภควโต สาวกสงฺโฆ** คือ เข้าเป็นหมู่แห่งสาวก คือผู้ฟังของพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีคำแสดงคุณไว้ข้อหนึ่งว่า **เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ** หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น **ปาหุเนยฺโย** เป็นผู้ควรต้อนรับ.

ทุก ๆ คนย่อมเคยได้ต้อนรับแขกผู้มาหา ที่เรียกว่า อาคันตุกะ บางคราวก็เคยไปเป็นแขกของผู้อื่น จึงมีธรรมเนียมต้อนรับแขก เรียกว่า ปฏิสันถาร ท่านแสดงไว้ ๒ อย่าง คือ อามิสปฏิสันถารต้อนรับด้วยอามิส คือสิ่งของ เช่น ข้าว น้ำ

๑ แสดงที่สถานีวิฑูญกระจายเสียง แห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๐๑

เป็นต้น ๑, ธรรมปฏิสนธินันตารัตน ด้วยธรรม ๑, ในการทำปฏิสนธินันตารัตน จึง
 ต้องมีการสละบริจาตามสมควร เรียกว่า อติถิพลี แปลว่า พลีคือสละเพื่อต้อนรับ
 รับแขก, อติถิพลี ถือว่าเป็นประโยชน์เกิดแต่การถือโภคทรัพย์ประการหนึ่ง
 อากันตูกะ คือแขกผู้มาหาหนั้น มี ๒ จำพวก คือ **ทวาราคตะ** ผู้มาราย ๑ **สุวาคตะ**
 ผู้มาตี ๑, ผู้มารายนั้นคือผู้มาด้วยมุ่งมาทำร้ายร่างกายและทรัพย์สมบัติเป็นต้น
 ก่อความทุกข์เดือดร้อนให้แก่ผู้ต้อนรับ แขกเช่นนี้ไม่ควรต้อนรับ, ส่วนผู้มาตี
 นั้นคือผู้มาด้วยมิตรภาพไมตรีจิต มุ่งความสุขเกื้อกูลแก่ผู้ต้อนรับ แขกเช่นนี้ควร
 ต้อนรับ สมดังคำต้อนรับว่า **สุวาคตํ เต** ท่านมาตี ซึ่งเป็นคำเชื้อเชิญ เจ้าถิ่นผู้
 กล่าวเชื้อเชิญโดยเอื้อเฟื้อ เรียกในพระสูตรว่า เอหิสาคตวาที ผู้กล่าวกะแขกผู้มาตี
 ว่า เชิญท่านมาเถิด. และในชั้นแรก พระบรมศาสดาได้ทรงรับ บุคคลผู้ขอ
 อุปสมบทด้วยพระดำรัสว่า “เอहि ภิกขุ เป็นภิกษุมาเถิด” ซึ่งเป็นพระดำรัส
 ต้อนรับหรือรับรอง. มีโบราณคดีที่ถือกันมาว่า ผู้เชื้อเชิญต้อนรับแขกผู้มาตี
 ชื่อว่าเป็นผู้เชื้อเชิญต้อนรับสิริมงคล. แม้ในอปริหานิยธรรม ธรรมไม่เป็นที่ตึง
 แห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญโดยส่วนเดียว พระบรมศาสดาตรัสแสดง
 แก่เจ้าลิจฉวีสำหรับคฤหัสถ์แปลความว่า การอารักขาป้องกันคุ้มครองในพระ-
 อรหันต์ทั้งหลาย จักเป็นกิจอันชาววัชชีทั้งหลายจัดแจงดีแล้ว ด้วยตั้งใจว่า
 พระอรหันต์ทั้งหลายซึ่งยังไม่มาขอให้มาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่ผาสุก
 ตั้งนี้อยู่เพียงใด ความเจริญอย่างเดียวนั้นชาววัชชีทั้งหลายพึงหวังได้ ไม่มีความ
 เสื่อม, และตรัสแสดงสำหรับบรรพชิตแปลความว่า ภิกษุทั้งหลายจักตั้งสติระลึก
 ไว้ประจำใจที่เดียวว่า สพรหมจรรย์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันซึ่งมีศีลเป็นที่รัก
 ยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก ตั้งนี้ อยู่เพียงใด ความเจริญอย่าง
 เดียวอันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้ ไม่มีความเสื่อม.

พระสงฆ์คือหมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อไปในที่ใด ย่อม
เป็นอากันตูกะผู้มาดีในที่นั้น เพราะเหตุนี้จะรวบรวมมาแสดงเป็นนิตินัย
คือ :—

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยคุณที่ควรต้อนรับ มีสุปฏิปันนตา ความเป็นผู้
ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น ตามนัยแห่งสังฆคุณแต่ละบท.

แม้เพราะเหตุนี้จึงเป็น **ปาหุเนยฺโย** ผู้ควรต้อนรับ เพราะเป็นผู้มีคุณที่
สมควร.

๒. เป็นผู้ไม่เบียดเบียนผู้ต้อนรับให้เดือดร้อนด้วยประการทั้งปวง ไม่
เบียดเบียนผู้ต้อนรับให้เกรงกลัวแม้ด้วยการขอ. การขอเป็นภัยอย่างหนึ่งที่คน
เกรงกลัว เพราะถ้าให้ก็เสียทรัพย์ ถ้าไม่ให้ก็เสียหน้าใจกัน บุคคลจึงมักกลัวการ
ขอและกลัวผู้ขอ ถ้าผู้ขอเป็นทนต์ถือหรือเป็นผู้มีอำนาจ ก็ยิ่งเกรงหรือกลัวมาก
จนถึงต้องคอยหลบหนีเหมือนอย่างหลบหนีภัยอย่างอื่น ๆ ก็มี เพราะถ้าอยู่ให้
พบ ก็เกรงจะต้องให้ด้วยความนับถือ หรือกลัวจะต้องให้ด้วยความกลัวอำนาจ.
ผู้มีอำนาจที่ตั้งอยู่ในธรรม จึงมักไม่ยอมขออะไรเพื่อประโยชน์ตน, ผู้ที่เป็นที่
นับถือ เมื่อตั้งอยู่ในคุณที่น่านับถือจริง ก็ไม่ยอมขออะไรเพื่อตนเหมือนกัน
พระสงฆ์เป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณที่น่านับถือ เพราะเป็นผู้ไม่ขอชนิดที่เป็นภัยดังกล่าว,
แม้บรรพชาอาศัยเที่ยวบิณฑบาต ก็เที่ยวไปขออย่างภิกขุ คือเป็นผู้ขอโดยปกติ
ด้วยสมณวัตร มิใช่ด้วยอาการของยาจกฉวิพพก ไม่กระทบกระทั่งศรัทธาและ
โภคะของบุคคล คือไม่ทำให้เขาเสื่อมศรัทธาและเสื่อมโภคทรัพย์ เพราะการขอ
และการรับ เหมือนอย่างแมลงผึ้งที่บินไปเก็บรสหวานของดอกไม้ ไม่เบียดเบียน
ดอกไม้ พร้อมทั้งสีและกลิ่นให้ชอกช้ำเสียหาย ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ใน
ธรรมบทแปลความว่า “แมลงผึ้งไม่เบียดเบียนดอกไม้ และสี และกลิ่น รวบรวม

รสบินไปแม้นันใด มุนีพึงเที่ยวไปในบ้านฉันนั้น” แม้เพราะเหตุนี้ จึงเป็น **ปาหุเนยโย** ผู้ควรต้อนรับ เพราะไม่มีภัยแก่ใครแม้แต่น้อย.

๓. เป็นผู้ไม่ประทุษร้ายสกุลตามอรรถในพระวินัย คือไม่ประจบคฤหัสถ์ เป็นเหตุให้เขาเสื่อมศรัทธา เกิดอุหิมินอาจตลอดถึงพระศาสนา ซึ่งกลายเป็นโทษแก่เขา. ไม่ชูงวงเข้าสกุล คือไม่เชิดตน प्रารถนาให้เขาต้องต้อนรับด้วยวิธีต่าง ๆ แต่เข้าไปด้วยการวางตนสงบตามสมณวัตร มีสมณสัญญาในใจ. พิจารณาทราบสกุลที่ควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป ตามนัยพระพุทธภาษิตที่ตรัสแนะนำไว้ในนวกนิบาต แปลความว่า สกุลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ยังไม่เข้าไป ก็ไม่ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้วก็ไม่ควรนั่ง, องค์ ๙ อะไรว้าง, (๑) ชนทั้งหลายไม่ต้อนรับด้วยความเต็มใจ (๒) ไม่อภิวาทด้วยความเต็มใจ (๓) ไม่ให้อาสนะด้วยความเต็มใจ (๔) ช้อนของที่มีอยู่ (๕) ของมีมากให้นิดหน่อย (๖) ของดีมีแต่ให้ของเลว (๗) ให้โดยไม่เคารพมิใช่โดยเคารพ (๘) ไม่เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม (๙) ไม่ยินดียินชมที่กล่าวแล้ว. ส่วนสกุลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ตรงกันข้ามจึงควรเข้าไปหรือควรนั่ง. เพื่อแสดงถึงความเต็มใจ จึงมีการนิมนต์หรืออาราธนา ก่อน และมีการเข้าไปนั่งใกล้ แบบนี้ปฏิบัติพระเวลานิมนต์ไปเป็นต้น เพื่อฟังหรือสนทนาธรรม. และโดยปกติ สมณะผู้มีได้รับนิมนต์ ก็ไม่เข้าไป เดินไปแต่ตามทางตามบิณฑจาริกวัตร. และทำตนให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย มิใช่ให้เลี้ยงยาก เพราะพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ความเลี้ยงชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น.

แม้เพราะเหตุนี้ จึงเป็น **ปาหุเนยโย** ผู้ควรต้อนรับ เพราะเป็นผู้เกื้อกูลศรัทธาปสาทะ.

๔. เป็นเหตุให้ผู้ต้อนรับได้ประสบบุญ ดังพระพุทธภาษิตในปัญจกนิบาต

แปลโดยความว่า บรรพชิตทั้งหลายผู้มีศีลเข้าไปสู่สกุลใด มนุษย์ทั้งหลายในสกุลนั้นย่อมประสบบุญเป็นอันมากด้วยฐานะ ๕ คือ :—

(๑) เห็นแล้วมีจิตเลื่อมใส ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อสวรรค์

(๒) ต้อนรับ อภิวัต ให้อาสนะ ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อเกิดในสกุลสูง

(๓) กำจัดมลทินคือความตระหนี่ ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อความมีอำนาจมาก

(๔) แบ่งเฉลี่ยตามสัจติ^๑ กำลัง ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อความมีโภคะมาก

(๕) ใต้ถามปัญหา ชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อมีปัญญามาก

แม้เพราะเหตุนี้ จึงเป็น **ปาหุเนยโย** ผู้ควรต้อนรับ เพราะเมื่อต้อนรับก็ชื่อว่าได้ต้อนรับบุญ ได้ต้อนรับสิริมงคล. สมด้วยในมงคลสูตรที่มีแสดงมงคลไว้ข้อหนึ่งว่า การเห็นสมณะทั้งหลายเป็นมงคล คือเหตุให้ถึงความเจริญอย่างสูงสุด การเห็นสมณะนั้นพึงมีได้ด้วยการที่มีสมณะเป็นอาคันตุกะมา หรือเข้าไปหาเป็นอาคันตุกะของสมณะ.

๕. เป็นเหตุให้ผู้ต้อนรับได้ประสพธรรม เพราะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเอง ดังบทแสดงสังฆคุณว่า **สุปฏิปันโน** ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น และเป็นผู้เผยแผ่ธรรมด้วยการแสดงแก่ผู้อื่น เมื่อจาริกไปในที่ใด ก็ทำการเผยแผ่ธรรมในที่นั้น, การที่พระพุทธศาสนาตั้งมั่นแพร่หลายมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะพระบรมศาสดาและพระพุทธสาวกทั้งหลายได้เสด็จจาริกและได้จาริกเป็นอาคันตุกะไปในถิ่นต่าง ๆ เป็นแขกที่ไม่ติดไม่ยึดครองเกี่ยวเกาะด้วยบุคคล และวัตถุตลอดถึงการทางบ้านงานทางเมืองต่าง ๆ เป็นแขกที่แนะนำสั่งสอนประโยชน์กิจทั้งปวง และชาวท้องถิ่น

๑ สัจติ = สามารถ

ถิ่นนั้น ๆ ได้ต้อนรับ จึงได้พากันนับถือพระพุทธศาสนา และได้ประสพธรรมตามสมควรแก่ความปฏิบัติ.

แม้เพราะเหตุนี้ จึงเป็น **ปาหุเนยโย** ผู้ควรต้อนรับ เพราะเมื่อต้อนรับก็ชื่อว่าได้ต้อนรับธรรม.

๖. เพราะสงฆ์มิใช่เป็นผู้สมควรที่ผู้อื่นจะต้อนรับเป็นแขกของเขาตั้งกล่าวมาอย่างเดียว แต่เป็นผู้สมควรที่จะต้อนรับผู้อื่นซึ่งมาเป็นแขกด้วย เพราะเป็นผู้ปฏิบัติตามพระพุทธภาษิตว่า “**ปฏิสันถารวุตยสฺส** พึงเป็นผู้ประพฤติปฏิสันถาร” ฉะนั้น เมื่อมีบุคคลเป็นอาคันตุกะมาหา ก็ต้อนรับด้วยธรรมหรือแม้ด้วยอามิสตามควรแก่วิธีสมณปฏิสันถาร และเมื่ออาคันตุกะนั้นเป็นผู้มาดีหรือมาร้าย มาทำพุดดีหรือร้าย ก็ต้อนรับได้ด้วยขันติแลสังวรเป็นต้น ทั้งอาจแก้ร้ายให้กลายเป็นดี ทำอุปมงคลให้เป็นมงคล ข้อนั้นมีพระบรมศาสดาเป็นตัวอย่าง ดังมีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ภารทวาชะได้เข้ามาเฝ้าพระองค์ ได้กล่าวคำด้วยถ้อยคำเผ็ดร้อนต่าง ๆ พระบรมศาสดาตรัสแสดงโดยอุปมาว่า “ในบางคราว แขกซึ่งเป็นมิตรอำมาตย์ เป็นสายโลหิตมาหาท่าน ท่านยอมให้ของควรเคี้ยว ของควรบริโภคของควรลิ้ม มิใช่หรือ ถ้าแขกทั้งหลายไม่รับของนั้น ของนั้นจะเป็นของใคร” พราหมณ์นั้นกราบทูลว่า “เป็นของ ๆ ข้าพระองค์”. พระบรมศาสดาตรัสต่อไปว่า “ท่านได้ค่าเราผู้มีได้ค่า กริ้วโกรธเราผู้ไม่กริ้วโกรธ ก่อวิวาทเราผู้ไม่วิวาท เราไม่รับการด่าทอของท่าน คำด่าของท่านนั้นแหละยอมมีแก่ท่าน ส่วนบุคคลผู้ด่าตอบ กริ้วโกรธตอบ ก่อวิวาทตอบ เรียกว่า ร่วมบริโภคคำว่า ร่วมวงศ์ เราไม่ร่วมบริโภคคำด่า ไม่ร่วมวงศ์กับท่าน คำด่านั้นจึงเป็นของ ๆ ท่านเท่านั้น”. พราหมณ์นั้นกลับได้ความเลื่อมใสจนถึงเข้ามาขออุปสมบทในพระพุทธ-

ศาสนา. พระบรมศาสดา แม้เมื่อเสด็จไปเป็นอาคันตุกะในถิ่นขององคฺุณิมาลโจร ทรงได้รับการต้อนรับด้วยการข่มขู่กรรโชก ก็ทรงทรมาณองคฺุณิมาลโจรให้กลายเป็นคนดีได้ เมื่อเสด็จเป็นอาคันตุกะไปในที่ทุกแห่ง หรือเมื่อมีบุคคลทุกชั้นเป็นอาคันตุกะมาเฝ้า ได้โปรดบุคคลนั้น ๆ ให้สำเร็จประโยชน์ตามภูมิชั้น เพราะทรงแสดงธรรมที่เป็น **เอหิปัสสโก** คือเหมือนอย่างต้อนรับเชื่อเชิญว่า ท่านจงมาตุ. ฉะนั้น เมื่อบุคคลเข้ามาดูธรรมะตามที่ทรงแสดง และต้อนรับธรรมเป็นอาคันตุกธรรมประจำใจ หรือไม่ปฏิเสธธรรมที่เป็น **เอหิปัสสโก** คือเหมือนเรียกเชิญให้มาตุด้วยความจริง เพราะไม่ประมาทปัญญา เปิดประตูปัญญารับรองธรรม ย่อมเจริญด้วยคุณงามความดี หรือบุญบารมียิ่ง ๆ ขึ้น.

แม้พระสงฆ์คือหมู่แห่งสาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมปฏิบัติอนุวัตรพระพุทฺธจรรยา ตามควรแก่สาวกบารมี จึงชื่อว่าเป็น **ปาหุเนยฺโย** ผู้ควรต้อนรับ มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

พระสังฆมคฺฉ บพทที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ ทกฺขิณฺณโยติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ในสังฆมคฺฉกถาบทหนึ่ง เพิ่มพูนศรัทธาปสาทะและปัญญาในทางธรรม ส่งเสริมสัมมาปฏิบัติในการทำบุญ อนุรูปแก่วัฒนธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้านี้ ตามสมควรแก่บรรณธรรมและเวลา.

พระสังฆมคฺฉบทที่จะแสดงนี้ว่า เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทกฺขิณฺณโย เป็นผู้ควรทักษิณาคือควรทำบุญ คำว่าทักษิณาหรือทักษิณา แปลว่า เครื่องเจริญแห่งความเข้าถึงบุญ หมายถึงบุญที่เกิดจากทานบริจาค และหมายถึงไทยธรรมคือของทำบุญที่เป็นอุปกรณ์ให้เข้าถึงบุญนั้น. คำว่าทักษิณาในที่นี้ ตรงกับคำไทยที่พูดเข้าใจกันทั่วไปว่า ทำบุญ หมายถึงทำทานบริจาคให้สำเร็จเป็นทานมัยบุญ (บุญสำเร็จด้วยทาน). ทำไมจึง ทำบุญ? ต้องการบุญ จึงทำบุญ. คือต้องการทำสิ่งที่ เป็นเหตุเจริญสุขแก่ตนและผู้อื่น.

วิธีทำบุญคือบริจาคสิ่งของอันเรียกว่า ทานวัตถุ หรือ ไทยธรรม คือสิ่งของสำหรับให้ เรียกสั้นว่าของทำบุญ แก่เฉพาะบุคคลบ้าง ด้วยเจตนาเป็นบุญ,

๑ แสดงที่สถานวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๒

และเมื่อทำบุญให้ถึงพร้อมด้วยสมบัติ ๓ ประการ บุญจึงจะบังเกิดสมบูรณ์ สมบัติ ๓ ประการคือ เจตนาสมบัติ ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือก่อนแต่บริจาค ก็มีเจตนาดี กำลังบริจาค ก็มีเจตนาดี บริจาคแล้ว ก็มีเจตนาดี ๑, วัตถุสมบัติ ถึงพร้อมด้วย วัตถุ คือสิ่งของที่ให้เป็นของสมควร ได้มาโดยชอบธรรม อาจให้สำเร็จประโยชน์ แก่ผู้รับตามสมควร ๑, ปฏิภาณสมบัติ ถึงพร้อมด้วยผู้รับ คือผู้รับเป็นผู้สมควร ๑ รวมความว่า บุญจะบังเกิดสมบูรณ์ เพราะอาศัยบุคคล ๒ ฝ่ายประกอบกัน คือ ทายก ผู้ให้ ๑ ปฏิภาณ ผู้รับ ๑, ส่วนวัตถุเป็นเพียงอุปกรณ์คือเครื่อง ประกอบ สมด้วยพระพุทธดำรัสที่ตรัสแก่นาถบิณฑิกเศรษฐีในคราวทักทาย ความว่า แม้วัตถุเศร้าหมอง แต่เมื่อมีเจตนาประณีต ทานก็ประณีต ดังนี้.

เมื่อยกบุคคล ๒ ฝ่ายดังกล่าวเป็นที่ตั้ง ท่านจึงจำแนกทักษิณา คือการ ทำบุญดังกล่าวเป็น ๔ เรียกว่า ทักขิณาวิสุทธิ ๔ คือ ทักขิณางานอย่างบริสุทธิ์ ฝ่ายทายก มิใช่ฝ่ายปฏิภาณ ได้แก่ทายกเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วน ปฏิภาณ เป็นผู้ทุศีลมีบาปธรรม ๑, ทักขิณางานอย่าง บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิภาณ มิใช่ฝ่ายทายก ได้แก่ปฏิภาณเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนทายกเป็นผู้ทุศีล มีบาปธรรม ๑, ทักขิณางานอย่างไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฏิภาณ ได้แก่ ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างเป็นผู้ทุศีล มีบาปธรรม ๑, ทักขิณางานอย่างบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายก ทั้งฝ่ายปฏิภาณ ได้แก่ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ๑.

ในฝ่ายทายกนั้นถ้าทำผู้เดียว ก็อาจทำได้ตามกำลังของบุคคลผู้เดียว แต่ ถ้าชักชวนกันทำเป็นหมู่เป็นคณะ อาจทำได้มาก, ในการบริจาคเพื่อทำหรือสร้าง สิ่งที่ต้องใช้กำลังมาก จึงต้องชักชวนกันทำโดยมาก ท่านจึงแสดงว่า พระบรม- ศาสดาตรัสสรรเสริญบุคคลผู้บริจาคทานเองและชักชวนผู้อื่นให้บริจาคร่วมกันว่า

ย่อมได้ทั้งโลกสมบัติทั้งบริวารสมบัติ. ในฝ่ายปฏิบัติหกกก็เหมือนกัน ถ้าผู้รับเฉพาะ
บุคคลก็ได้ผลเฉพาะบุคคล ซึ่งเป็นส่วนน้อย แต่ถ้าผู้รับเป็นสงฆ์คือหมู่หรือคณะ
ก็ได้ผลมากเพราะมากบุคคลออกไป. เหตุฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสสรรเสริญ
การทำบุญแก่สงฆ์คือแก่หมู่ ว่ามีผลมากกว่าการทำบุญแก่เฉพาะบุคคล. ดังใน
ทักษิณาวินัยสูตร แสดงว่า พระนางมหาปชาบดี พระมาตุจฉาของพระบรม-
ศาสดา ได้เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้กำลังประทับอยู่ในนิโครธาราม
กรุงกบิลพัสดุ์ กราบทูลถวายผ้าคู่ใหม่ทีพระนางได้ทอเอง ด้วยพระหฤทัยจะ
ถวายตั้งแต่ต้น. พระบรมศาสดาตรัสให้ถวายในพระสงฆ์ เมื่อถวายในพระสงฆ์
แล้ว ทั้งพระองค์ทั้งพระสงฆ์ก็เป็นผู้อันพระนางได้ทรงบูชาแล้ว. รวมความ
ในตอนนั้นก่อนว่า ทำบุญจะได้บุญสมบูรณ์ในเมื่อผู้ทำที่เรียกว่าทายก และผู้รับของ
ทำบุญที่เรียกว่าปฏิบัติ ทายกเป็นผู้มีศีลกลยาณธรรมทั้ง ๒ ฝ่าย, ทั้งถ้าเป็น
สงฆ์คือหมู่หรือคณะทั้ง ๒ ฝ่าย คือรวมกันทำบุญเป็นหมู่ และมีผู้รับของทำบุญ
เป็นหมู่ ซึ่งต่างก็มีศีลมีกลยาณธรรมด้วยกัน ก็ได้บุญมากกว่าทำเฉพาะบุคคล.
ฉะนั้น จึงมีนิยมนิยามสมาทานศีลก่อนแต่จะทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้การทำบุญ
เป็นทักษิณาวิสุทธิฝ่ายทายก และเพื่อให้เป็นทักษิณาวิสุทธิฝ่ายปฏิบัติ ทายก
ผู้ทำบุญทั่วไปจึงนิยมนิยามทำบุญในบุคคลผู้มีศีล เมื่อบริจาคแก่บุคคลนอกจากนี้ เช่น
บริจาคแก่ยาจกฉวนิพพก ก็แยกเรียกว่า ทำทานหรือให้ทาน ซึ่งความจริงก็เป็นการทำ
บุญโดยฐานเป็นทานด้วยกัน. แม้เมื่อบริจาคในผู้มีศีล ก็มีนิยมนิยามวิธีปฏิบัติ
ในผู้มีศีลให้เจริญศีลเจริญธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น เช่นเมื่อจะถวายทานในการเกี่ยวแก่ผู้
ที่ละไปแล้ว ก็ขอให้ปลงธรรมสังเวชด้วยบทอนิจจาท่อน เมื่อปฏิบัติได้ธรรม-
สังเวชหรือเห็นธรรมได้เพียงใด การทำบุญก็เป็นทักษิณาวิสุทธิฝ่ายปฏิบัติมาก

ชั้นเพียงนั้น. ผู้ฉลาดเมื่อจะทำบุญ จึงปฏิบัติเพื่อให้เป็นทักษิณวิสุทธิบริบูรณ์
นะนี้.

การทำบุญที่เป็นทักษิณวิสุทธิดังกล่าว ชื่อว่าทำบุญได้บุญ คือได้รับผล
ของการบริจาคของตน. ผลของการบริจาค โดยตรงคือความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ
จากโลภะ (ความโลภ) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) และคือความสุขอัน
เกิดจากความบริสุทธิ์ใจนั้น. โดยอ้อม คือความสุขอันเกิดจากอุปกรณ์แห่งสุขมี
ประการต่าง ๆ อันจะพึงได้เพราะทานมัยบุญ. สมดังที่พระบรมศาสดาตรัสแก่
พระนางสุนนาราชกุมารี ความย่อว่า พุทธสาวก ๒ คนมีศรัทธา ศีลและปัญญา
เสมอกัน แต่คนหนึ่งเป็นทายกบริจาคทานอีกคนหนึ่งไม่เป็นทายก ทั้ง ๒ คนนี้
คนที่เป็้นทายกด้วยยอมได้ประสบอายุ วรรณ สุข ยศ อริปไตย ทั้งที่เป็นของ
ทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์พิเศษกว่าคนที่ไม่เป็นทายก, เมื่อเข้ามาบวชด้วยกัน
องค์ที่เป็นทายกยอมได้รับนิมนต์ให้บริโภคน้ำจิ้มทั้ง ๔ โดยมาก และได้รับ
กายกรรม วจีกรรม นโนกรรมที่น่าชอบใจโดยมากจากเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย
พิเศษกว่าองค์ที่ไม่เป็นทายก, แต่เมื่อทั้ง ๒ บรรลุพระอรหัตต์ ก็ไม่มีอะไร
แตกต่างกันเกี่ยวแก่วิมุตติ (ความหลุดพ้นจากกิเลสแเลกองทุกข์).

อีกเรื่องหนึ่ง พระบรมศาสดาตรัสผลทานที่เป็นปัจจุบันแก่สีหเสนาบดี
ความย่อว่า ทายกทานบดี เป็นที่รักที่ชอใจของชนมาก เป็นผลทานปัจจุบัน
ข้อ ๑, คนดีพากันคบหาสมาคมกับทายกทานบดี เป็นผลทานปัจจุบันข้อ ๑,
กิตติศัพท์อันงามของทายกทานบดีย่อมฟุ้งจรไป เป็นผลทานปัจจุบันข้อ ๑,
ทายกทานบดีกล้าเข้าไปสู่หมู่แห่งชนนั้น ๆ เป็นผลทานปัจจุบันข้อ ๑, ทายกทาน-
บดีเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ภายหลังมรณะ เป็นผลทานภายหน้าอีกข้อ ๑, สีหเสนา-
บดีกราบทูลว่า ผลทานปัจจุบัน ๔ ข้อข้างต้นตนรับรองมิใช่ด้วยศรัทธาต่อพระผู้

มีพระภาคเจ้า เพราะรู้เห็นด้วยตนเองได้ ส่วนข้อ ๕ ตนรรับรองด้วยศรัทธาต่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้า คือยังไม่รู้เห็นด้วยตนเอง แต่ก็เชื่อว่าข้อที่ตรัสนั้นเป็นจริง.
ในเรื่องนี้ ได้พิจารณาว่า ผลที่เห็นได้ด้วยตา ได้ยินได้ด้วยหูในปัจจุบัน บุคคล
อาจรับรองด้วยปัญญา และเพียงด้วยสุตามยปัญญา (ปัญญาเกิดจากการฟัง
หมายตลอดถึงการเห็นเป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้ทางอายตนะ) อย่างเดียว, ส่วน
ผลภายใน ซึ่งพันตาพันหูออกไป อาจรับรองด้วยศรัทธา แต่ก็หมายถึงประกอบ
ด้วยปัญญาเหมือนกัน. อันสิ่งที่พันตาพันหูของคนนั้นมีเป็นอันมาก เป็นส่วนที่
ละเอียดกว่าที่ตาจะเห็น หูจะได้ยิน ก็มี เป็นส่วนที่อยู่ห่างไกลออกไปก็มี เป็นส่วน
อดีตก็มี เป็นส่วนอนาคตก็มีเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ จะปฏิเสธว่าไม่มีเพราะเหตุที่ตาหู
ของคนไม่ถึงก็หาควรไม่ จะรับรองเรื่อยไปก็หาควรไม่ ทางที่ควรก็คือต้องเลือก
เชื่อในเรื่องที่ควรเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อ ดังเช่นสีหเสนาบตรรับรองผลทานภายใน
หน้า ด้วยศรัทธาในพระบรมศาสดา.

การทำบุญ เป็นส่วนทานมัยทั้งแสดงมานี้ บุคคลอาจอุทิศส่วนให้แก่ผู้
อื่นได้ ทำให้เกิดเป็นบุญขึ้นอีกข้อหนึ่งแก่ผู้ให้ เรียกปัตติทานมัยบุญ (บุญ
สำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ), และผู้อื่นเมื่อได้ทราบและได้อนุโมทนาส่วนบุญนั้น
ก็เป็นผู้มีส่วนของบุญนั้นด้วย ทำให้เกิดเป็นบุญขึ้นอีกข้อหนึ่งแก่ผู้อื่นซึ่งอนุโมทนา
เรียกปัตตานุโมทนามัยบุญ (บุญสำเร็จด้วยอนุโมทนาส่วนบุญ) มิใช่ในระหว่าง
คนเป็นคือคนที่มีชีวิตอยู่ด้วยกันเท่านั้น แม้ในผู้ที่ละไปแล้ว ท่านแสดงว่าคนที่
เป็นอยู่ อาจทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ได้โดยฐานะ. การทำบุญอุทิศให้ผู้ละไป
แล้ว เรียกว่าทักษิณานุประทาน (การเพิ่มให้ทักษิณา) มีในพระพุทธศาสนาตาม
พระพุทธภาษิตว่า เปตานิ ทกฺขิณิ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ แปลความว่า
เมื่อระลึกถึงกิจที่ผู้ละไปได้ทำในกาลก่อน พึงให้ทักษิณาให้ผู้ละไปแล้ว ดังนี้.

การให้และการอนุโมทนาส่วนบุญแก่กัน พิจารณาดูสักหน่อยก็จะพึงเห็น
ได้ว่าเป็นบุญสามัคคี อำนวยผลดีจริง เพราะการให้ส่วนบุญก็เป็นบุญอย่างหนึ่ง
สำเร็จด้วยกุศลจิต ประกอบด้วยเมตตา การอนุโมทนาส่วนบุญก็เป็นบุญอย่าง
หนึ่ง สำเร็จด้วยกุศลจิตประกอบด้วยมุทิตา ทั้ง ๒ ฝ่ายจึงชื่อว่าทำบุญด้วยกัน
เป็นเหตุให้รวมกันเป็นหมู่คณะผู้ทำบุญ การที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปจนถึงเป็น
หมู่ใหญ่รวมกันทำบุญเป็นคณะได้ ก็เพราะต่างบอกกล่าวชักชวนกัน และต่าง
ยินดีร่วมมือกัน ชื่อว่าได้ต่างให้ส่วนบุญและต่างอนุโมทนายินดีร่วมส่วนบุญกัน
และกันมาตั้งแต่ในเบื้องต้น คือในขั้นเตรียมและในขั้นทำ ตลอดมาถึงใน
ภายหลังจากที่ได้ทำบุญแล้ว, ในขั้นหลังนี้ บางทีก็ทำการฉลองกุศลกิจที่ได้ทำ
แล้ว เป็นอันต่างได้มีสมานเจตนา สมานฉันท์ ในการกุศลครบทั้ง ๓ กาล. ถ้า
เว้นการให้ส่วนบุญ และการอนุโมทนาส่วนบุญ ๒ ข้อนี้เสียแล้ว คณะบำเพ็ญ
กุศลจะมีขึ้นมิได้เลย. เหตุฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ว่า **น เตน ทกฺขิณา**
โธนา การทำบุญไม่บอกพร้อมเพราะเหตุที่ชวนชววยร่วมมือกันนั้น **เตปี ปุญฺญสฺส**
ภาคิโน ชนแม้เหล่านั้นต่างเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญด้วยกัน.

ส่วนการทำบุญอุทิศให้ผู้ที่ละไปแล้ว ตามที่ท่านแสดงไว้ก็อาศัยหลัก
เช่นเดียวกัน คือผู้ทำบุญต้องอุทิศส่วนบุญให้ ๑, ผู้ที่ละไปแล้วได้ทราบและได้
อนุโมทนาส่วนบุญนั้น ๑, ส่วนการที่ผู้ละไปแล้วจะได้เสวยผลที่สำเร็จเป็นข้าวน้ำ
เป็นต้น ปรากฏในชาณฺสโสณิสฺสุตระว่า มีได้เฉพาะแก่ผู้ละไปแล้วที่ไปเกิดเป็น
ปรตัตตูปชีวี (อาศัยข้าวน้ำที่ผู้อื่นให้เป็นอยู่โดยปกติ) เพราะผลแห่งอกุศลกรรม
จำพวกเดียว. เหตุฉะนั้น จึงมีแสดงว่าสำเร็จโดยฐานะ คือฐานะดังกล่าวมา.
การให้ส่วนบุญและการอนุโมทนาส่วนบุญในเรื่องนี้สำเร็จด้วยใจ ดังคำกรวดน้ำ

บทหนึ่งว่า “**ลภนฺตุ มม เจตสา** จงได้ด้วยใจของข้าพเจ้า” ดังนี้. เฉพาะ
การอนุโมทนาส่วนบุญนั้น ควรเห็นว่าผู้ละไปทีใดเกิดในที่ทุกแห่ง เมื่อได้ทราบ
ก็อาจอนุโมทนาได้ทั้งนั้น และอาจอำนวยการแก่ญาติมิตรผู้บำเพ็ญอุทิศให้ดังที่
แสดงไว้ในติโรกฐตสูตรว่า “**จรั ชีวนฺตุ โน ญาตี** ขอญาติทั้งหลายของเรา
จงดำรงชีวิตยืนนาน” ดังนี้. เรื่องการทำบุญอุทิศให้นี้เป็นเรื่องพันตาพันธุสามัญ
จึงต้องรับรองด้วยศรัทธาในพระผู้มี พระภาคเจ้าดังคำของสีหเสนาบดินทร์^๕ ส่วน ๑
และก็อาจพิจารณาเทียบเคียงกับการให้และการอนุโมทนาส่วนบุญระหว่างผู้ที่ยังมี
ชีวิตอยู่ด้วยกันในปัจจุบันอีกส่วน ๑, และเพื่อชักให้เห็นผลในปัจจุบันยิ่งขึ้น
พระบรมศาสดาจึงตรัสแสดงผลของการทำบุญอุทิศให้ไว้ ๔ ข้อโดยความว่า ได้
แสดงญาติธรรม ๑, ได้ทำการบูชาอย่างได้เช่นสรวงหรือทำศราทธพรตให้ ๑, ได้
เพิ่มกำลังแก่ปฏิกาก ๑, ได้ชวนชวนทำบุญไม่น้อย ๑. และได้ตรัสย้ำไว้อีกว่า
ทายกา จ อนิปลสา ทายกทั้งหลาย ย่อมไม่ไร้ผล ดังนี้. เพราะการทำบุญ
ทุกอย่าง แม้การทำบุญทักษิณานุปัตนดังกล่าว เมื่อการทำนั้นเป็นบุญจริง
เพราะให้สำเร็จประโยชน์ ผู้ทำก็ชื่อว่าไม่ทำเปล่าต้องได้รับผลของการทำ และ
ชื่อว่าได้แสดงความกตัญญูกตเวทีเป็นต้นในทางที่ชอบ ฉะนั้น การบำเพ็ญบุญจะ
ปรารภเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมสมควรทั้งนั้น.

สรุปความในตอนนีเข้าอีกครั้งหนึ่งว่า การทำบุญดังกล่าวทุกอย่างทุกครั้ง
ย่อมสำเร็จได้ด้วยอาศัยบุคคล ๒ ฝ่ายในปัจจุบันนี้เอง คือทายกผู้ให้ ๑ ปฏิกาก
ผู้รับ ๑. คราวนี้ พิจารณาให้กว้างออกไปกว่าที่แสดงมาแล้ว คนในโลกนี้ทั้ง
หมดอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ พวก คือทายกและปฏิกาก เช่นในสกุล มารดา
บิดาเป็นทายก ในฐานะเป็นบุพพการี บุตรธิดา เป็นปฏิกาก และบุตรธิดา

นั่นเองเป็นทายก ในฐานะกตัญญูกตเวที มารดาบิดาเป็นปฎิคาหก. ในทาง
ปกครอง ผู้ปกครองเป็นทายกในฐานะผู้ให้การปกครอง ผู้อยู่ในปกครองเป็น
ปฎิคาหก และผู้อยู่ในปกครองนั่นเองก็เป็นทายกในฐานะผู้ทำพลีต่าง ๆ ผู้ปกครอง
เป็นปฎิคาหกดังนี้ เป็นต้น. ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายต่างมีศีลมีกัลยาณธรรม คือเป็นคนดี
ด้วยกัน ทักขิณาวิสุทธิจักเกิดขึ้นในหมู่นั่น เป็นการทำบุญร่วมกันที่มีผลไพศาล
ยังให้เกิดความสงบสุขและความเจริญกว้างขวางมากมาย. แต่ถ้าพากันทุศีล ประ-
กอบด้วยบาปกรรมต่าง ๆ คือเป็นคนไม่ดีด้วยกัน ก็ให้เกิดผลตรงกันข้าม ฉะนั้น
หน้าที่โดยตรงของทุก ๆ คน คือทำตนให้เป็นคนดี มีศีลมีกัลยาณธรรม และ
ชักนำผู้อื่นให้เป็นคนดีมีศีลมีกัลยาณธรรมด้วยกัน. เมื่อมีหน้าที่เป็นทายกก็
ทำตนให้เป็นทายกที่ดี และแสวงหาปฎิคาหกที่ดี หรือชวนขวายเป็นผู้
หน้าที่เป็นปฎิคาหกให้เป็นปฎิคาหกที่ดี เมื่อมีหน้าที่เป็นปฎิคาหกก็ทำตนให้
เป็นปฎิคาหกที่ดี และช่วยทายกให้เป็นทายกที่ดีตามสามารถ ถ้าทำตนให้
เป็นไปตรงกันข้าม ก็จะเป็นดังที่พระบรมศาสดาตรัสว่า รับมาบริโภคนั้น อธิ-
บริโภคน (บริโภคนั้น) เถนบริโภคน (บริโภคนโมย). ทักขิณาวิสุทธิทั้ง ๒ ฝ่าย
เมื่อปฏิบัติขยายไปถึงทายกแลปฎิคาหกทุกฐานะในโลกทั้งกล่าว จักเป็นเหตุให้เกิด
บุญไพศาล.

① → ๗/๐ ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาและพระสาวกสงฆ์ชื่อว่า เป็น
ธรรมทายก ผู้ให้ธรรมในฐานะเป็นบุพพการีก่อน ประชุมชนในโลกเป็นปฎิคาหก
และเป็นปัจจัยทายก ผู้ให้ปัจจัยบริกขาร พระบรมศาสดาและพระสาวกสงฆ์เป็น
ปฎิคาหก. เพราะเป็นปฎิคาหกผู้มีศีลและกัลยาณธรรม ดังบทสังฆคณวาท
สุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้ว เป็นต้น ทั้งได้ชักนำประชุมชนให้ถึงพระรัตนตรัยเป็น

สละที่พึงท่นับถืออย่างสูง, ให้เป็นผู้มีศีลอย่างต่ำคือเบญจศีล, ให้เป็นผู้ประกอบ
ด้วยปสาทะ (ความเลื่อมใส) ไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย, จนถึงให้สิ้นสงสัย
ในอริยสัจ, ท่านผู้เช่นนั้น พระบรมศาสดาตรัสไว้ในทักษิณวิภังคสูตรว่า มิใช่
ผู้ที่จักทำปฏิการตอบแทนได้โดยง่าย ด้วยการอภิวาทกราบไหว้เป็นต้น และ
ด้วยปัจจัยบริกขารต่าง ๆ. แม้เพราะเหตุนี้ จึงเป็น **ทกฺขิณญโย** ผู้ควรทักษิณา
คือควรทำบุญ. // มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

พระสังฆมคฺฉน บพทที่ ๙^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อญฺชลิกรณํโยติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระสังฆมคฺฉนบทหนึ่ง เพื่อ
แสดงถึงบุคคลที่ควรเคารพ เพราะตั้งอยู่ในคุณที่เป็นเหตุให้เกิดความเคารพ
และเพื่อเตือนให้ทุก ๆ คนพร้อมกันเคารพในพระสัทธรรม ตามคำสั่งสอนของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน ได้ทรงตั้งพระธรรมวินัยไว้
เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ดังพระบาลีพุทธภาษิตว่า โย โว อานนท มชา
ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเจเนน สตฺตา
แปลความว่า ดูก่อนอานนท ธรรมแลวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่ท่าน
ทั้งหลาย เป็นศาสดาของท่านทั้งหลายโดยกาลที่เราล่วงไป ดังนี้ ฉะนั้น เมื่อ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงไม่ว่าง
เปล่าจากพระศาสดา ยังมีพระศาสดาคือพระธรรมวินัยดำรงอยู่สืบต่อมา แต่
ความดำรงอยู่แห่งพระธรรมวินัยนี้ย่อมเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป คือเมื่อ

๑ แสดงที่สถานวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในมหาจักรีจิตกาลวิสาขบูชา ณ วันที่ ๒๒
พฤษภาคม ๒๕๐๒

พุทธศาสนิกชนพากันเล่าเรียนสวดรับฟัง พากันปฏิบัติพระธรรมวินัยตั้งแต่นั้น
ต้นจนถึงรู้แจ้งทะลุปรุโปร่งสืบต่อกันไปอยู่ พระธรรมวินัยจึงดำรงสืบต่อกันไป.
บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งปวงนี้ พระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น
หลักเป็นประธาน เมื่อยังมีพระสงฆ์ประพาศิธรรมวินัยเป็นหลักอยู่ และอบรม
สั่งสอนประชาชนให้ประพาศิพระธรรมวินัยตามควรแก่ภาวะ ก็ย่อมเป็นประกัน
ว่าพระธรรมวินัยยังดำรงอยู่เป็นพระศาสนาของโลก พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีส่วนสำคัญ
ในความดำรงอยู่แห่งพระธรรมวินัย ดังบทพระราชนิพนธ์ว่า **ธมฺโม สงฺฆน**
ธาริตฺ พระธรรม อันหมายถึงทั้งพระธรรมทั้งพระวินัยอันพระสงฆ์เป็นผู้ธำรง
รักษาไว้.

พระสงฆ์เกิดจากพระธรรมวินัย ประกอบด้วยคุณมีปฏิบัติดีเป็นต้น ดัง
บทสวดพระราชนิพนธ์ว่า **สทฺธมฺโม สุขฺปฏิปัตติคุณาธิยตุโต** เกิดจากพระ
สัทธรรม ประกอบด้วยสุปฏิปัตติคุณเป็นต้น จึงเป็นที่พึงเคารพกราบไหว้ของ
โลก ดังพระสังฆคณบพหนึ่งว่า **เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อัญชลิกกรณีโย**
แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ควรทำอัญชลี คือยก
มือกระพุ่มไหว้เป็นการแสดงความเคารพ. ๗/๖ พ. 118

อันการแสดงความเคารพเป็นกิจที่ปฏิบัติกันทั่วไปในโลก ด้วยวิธีต่าง ๆ
ตามนิยมในที่นั้น ๆ ดังเช่น อภิวัตน์ กราบไหว้ ปัจจุฐาน ยืนขึ้นรับ อัญชลี
กรรม ยกมือกระพุ่ม สามิจิกรรม ทำความเคารพอย่างอื่นที่เหมาะสม เช่น
นมการ น้อมค่านับ ให้อาสนะ (ที่นั่ง) หลีกทางให้ เป็นต้น. การแสดงความ
เคารพดังกล่าวมานี้พึงทำแก่ใคร กล่าวโดยนิยมทั่วไป ก็พึงทำแก่บุคคลผู้เจริญ
กว่าโดยชาติบ้าง โดยคุณบ้าง โดยวัยบ้าง. อีกอย่างหนึ่ง โดยตำแหน่งที่สูงกว่า
แต่ก็ควรสงเคราะห์เข้าในข้อโดยคุณ เพราะตำแหน่งที่พึงเคารพนั้น ก็พึงเป็น

ตำแหน่งของผู้ประกอบคุณงามความดี เมื่อมีตำแหน่งสูงกว่า ก็ย่อมหมายถึงว่า
เป็นตำแหน่งของผู้มีหน้าที่ประกอบคุณงามความดีสูงกว่า ถ้าเป็นตำแหน่งของโจร
หรือของผู้ประกอบความชั่วร้ายต่าง ๆ จะเป็นตำแหน่งที่พึงเคารพได้ อย่างไร
เพราะเป็นตำแหน่งในทางต่ำทราม. นอกจากพึงแสดงความเคารพแก่บุคคลผู้
เจริญกว่าทั้งกล่าว ก็พึงแสดงความเคารพแก่วัตถุที่พึงเคารพต่าง ๆ เช่นเจดีย์
อันเป็นที่จงใจให้ระลึกถึงคุณงามความดีของบุคคลในอดีตเป็นต้น.

บุคคลทุก ๆ คนย่อมมีที่พึงเคารพอยู่ด้วยกัน เพราะเมื่อกกล่าวเฉพาะใน
บุคคลด้วยกัน ก็ย่อมมีบุคคลที่เจริญกว่าตนในทางใดทางหนึ่งที่ตนพึงเคารพ.
แม้เมื่อไล่เลียงขึ้นไปโดยลำดับจนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็มีพระบาลีแสดงว่า
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อทรงตรวญหาไม่เห็นว่าจะมีเทวะและมนุษย์ที่พึงทรงเคารพ
ก็ยังทรงเคารพในพระธรรม ดังพระคาถาว่า **เย จ อตฺตา สมฺพุทฺธา** เป็นต้น
แปลความว่า พระสัมพุทธะที่ล่วงไปแล้ว พระสัมพุทธะที่ยังไม่มา และพระสัม-
พุทธะในกาลบัดนี้ ผู้ทำลายโคกของมหาชน ทั้งหมดล้วนมีพระสัทธรรมเป็นที่
เคารพอยู่แล้วในอดีต จักมีพระสัทธรรมเป็นที่เคารพอยู่ในอนาคต กำลังมีพระ
สัทธรรมเป็นที่เคารพอยู่ในปัจจุบันดังนี้.

แม้ทุก ๆ คนจะมีที่พึงเคารพอยู่ด้วยกันดังกล่าว, แต่การแสดงความเคารพ
นั้น บางทีก็แสดงแต่ภายนอกไปตามมรรยาทที่ดีหรือด้วยความเกรงกลัว บางทีก็
แสดงด้วยจิตใจที่เคารพจริง ทั้งนี้ เพราะตัวผู้แสดงความเคารพเองเป็นคน
กระต้างหรือไม่เห็นว่ำน่าเคารพก็มี เพราะที่เคารพนั้นเป็นที่ไม่น่าเคารพก็มี
เพราะที่เคารพนั้นเป็นที่ควรเคารพจริงก็มี.

ในส่วนที่เกี่ยวแก่ตัวผู้แสดงความเคารพ ถ้ามีความกระด้างถือตัว ไม่
เคารพต่อบุคคลหรือวัตถุที่ควรเคารพหรือเคารพไปตามมรรยาทด้วยใจกระด้าง
หรือหมั่นแคลน ก็เป็นอุปมงคลแก่ตนเอง ถ้ามีความอ่อนน้อมเคารพด้วย
จิตใจเคารพจริงก็เป็นมงคลแก่ตนเอง. เป็นมงคลอย่างไร พึงเห็นเหตุผลได้
อย่างนี้ เมื่อเคารพในที่ควรเคารพ ย่อมแสดงว่าผู้แสดงความเคารพนั้นเป็นผู้นิยม
อย่างหนักแน่นหรืออย่างแน่นแฟ้นในความเจริญในคุณงามความดีอันมีอยู่ในที่พึง
เคารพนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ส่งผลถึงตัวผู้แสดงความเคารพนั้นเองว่าเป็นผู้เจริญ
เป็นผู้ดีด้วยคุณงามความดี. เคารพในที่ควรเคารพเมื่อใดจึงเป็นมงคลเหตุให้
ถึงความเจริญแก่ตัวเมื่อนั้น. คือเป็นเหตุให้ถึงความเจริญอายุเป็นต้น ดังพระ
คาถาว่า **อภิวัตนสลิลสูตร** นิจุ อัมมมาปจายิน จตุตถาโร ธมฺมาวทุตฺตมฺม
อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ธรรม ๔ ประการคือ อายุ วรรณะ สุข พละ ย่อม
เจริญแก่ผู้มีปกติอภิวาทอ่อนน้อมต่ออุทฺตมบุคคลเนื่อง ๆ.

ส่วนในเหตุที่เกี่ยวแก่ที่เคารพ กล่าวโดยเฉพาจะก็หมายถึงบุคคลที่เขาพึง
เคารพ ถ้าขาดคุณที่น่าเคารพก็กลายเป็นคนไม่น่าเคารพ เพราะทำตนให้เขา
เคารพด้วยความสนิทใจมิได้. อันความเจริญด้วยคุณนั้นเป็นหลักสร้างความเคารพ
เมื่อผู้ที่อยู่ในฐานะหรือภาวะหรือตำแหน่งที่พึงเคารพ รวมความว่าอยู่ในฐานะ
เป็นที่เคารพของเขา ถ้าขาดหรือบกพร่องจากคุณที่พึงเคารพเสียแล้วก็เหลืออยู่
สักแต่ฐานะหรือภาวะหรือตำแหน่งภายนอกเท่านั้น เมื่อเขาแสดงความเคารพ
ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็แสดงแก่ฐานะหรือภาวะหรือตำแหน่งเท่านั้น ไม่ล่วงเข้าไป
ถึงบุคคลผู้ดำรงฐานะ หรือภาวะหรือตำแหน่งนั้นเลย. ในชาดกหนึ่งแสดงธรรม-
สาธกด้วยยกอดีตนิทานมาแล้วความว่า พรานล่าช้างผู้หนึ่งเห็นช้างโขลงหนึ่งซึ่ง

มีช่างโพธิสัตว์เป็นหัวหน้า พวกนี้แสดงความเคารพในพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
จึงใช้ผ้ากาสา^๕วะ (ผ้าข้อมน้ำฝน) คลุมตัวตลอดศีรษะเพื่อลวงให้ช่างเข้าใจว่า
เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า, คอยจ้องใช้หอกพุ่งแทงช่างตัวล้าหลังซึ่งมากุเข้าเคารพ
ช่างโพธิสัตว์สังเกตอาการทราบแล้วจึงกำราบตั้งกล่าวเป็นถ้อยคำ^๕ว่า “ผู้ใดยัง
ไม่สิ้นกิเลสฝน^๕ จักนั่งห่มผ้าข้อมน้ำฝน ปราศจากทมะ (ข่มใจ) และสัจจะ
ผู้นั้นย่อมไม่ควรผ้าข้อมน้ำฝน ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้คายกิเลสฝน ตั้งมั่นดีในศีล
ประกอบด้วยทมะและสัจจะ ผู้นั้นย่อมควรผ้าข้อมน้ำฝน” ดังนี้. ครองเพศที่พึง
เคารพ ก็เช่นเดียวกับครองฐานะเป็นต้นที่พึงเคารพ เมื่อปราศจากคุณที่พึงเคารพ
เพศหรือฐานะเป็นต้นที่บุคคลครองอยู่ก็ไม่สมควรกัน เหมือนอย่างพราหมณ์ช่าง
คลุมผ้ากาสา^๕วะ ฉะนั้น.

ส่วนบุคคลที่อยู่ในฐานะหรือภาวะหรือตำแหน่งที่พึงเคารพ ประกอบ
ด้วยคุณที่ควรเคารพ ย่อมเป็นที่เคารพที่พึงเคารพได้ด้วยความสนิทใจโดยแท้. เช่น
มารดาบิดาปฏิบัติชอบในบุตรธิดา ครูบาอาจารย์ปฏิบัติชอบในศิษยานุศิษย์ ผู้
ปกครองปฏิบัติชอบในผู้อยู่ในความปกครอง บรรพชิตปฏิบัติชอบในพระธรรม-
วินัยและในคฤหัสถ์ทั้งหลาย ผู้อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพอื่นนอกจากนี้ ก็ปฏิบัติ
ชอบตามควรแก่ฐานะ ผู้ที่ปฏิบัติชอบดังกล่าวแม้เป็นคฤหัสถ์ ก็ยังเป็นที่นับถือ
ตลอดถึงเทพดา ดังเรื่องที่เล่าไว้ใน สักกสังยุต ว่าพระมาตลีเทพบุตรกราบทูล
ถามท้าวสักกเทวราชว่าพระองค์ทรงนับถือใคร. ท้าวสักกเทวราชตรัสตอบมี
ความว่า “คฤหัสถ์เหล่าใดเป็นอุบาสกผู้มีศีล บำเพ็ญบุญ ย่อมบำรุงเลี้ยง
ภริยาโดยธรรม เรานับถือคฤหัสถ์เหล่านั้น”^๕. กล่าวในหมู่มนุษย์ด้วยกัน

ผู้ที่ประกอบด้วยคุณที่พึงเคารพ ย่อมเป็นที่เคารพทั้งของบุคคลผู้สูงสุดตลอดมา
ถึงบุคคลสามัญทั่วไป.

ในประชุมแห่งมนุษย์ ผู้ที่อยู่ในฐานะที่พึงเคารพ เมื่อตั้งอยู่ในคุณที่พึง
เคารพได้จริง จะว่ากล่าวแนะนำอบรมใคร ก็เป็นที่เชื่อฟัง เพราะเขาพากันมี
ความเคารพนับถือจริงอยู่ในใจ ความเชื่อฟังนี้เนื่องมาจากความเคารพ เป็น
ทางแห่งความเจริญของหมู่ แม้ในอธิปไตยธรรม พระบรมศาสดาก็ตรัสสอนให้
ภิกษุบริษัทเคารพเชื่อฟังถ้อยคำพระภิกษุผู้เป็นเถระ (มั่นคงในพระธรรมวินัย)
รัตัญญ (รู้เหตุการณ์มาก) บวชมานาน เป็นสังฆมนตรี (อุปัชฌาจารย์) เป็น
สังฆปริณายก (หัวหน้าปกครองหมู่คณะ) และตรัสไว้ในพระปาติโมกข์ว่า “**เอว
สัพพตมา หิ ตสฺส ภควโต ปริสา** บริษัทของพระผู้มีพระภาคนั้นเจริญแล้ว
อย่างนี้ ยทฺธิ อญฺญมญฺญวจนน อญฺญมญฺญวฺจฺฉาปเนน” คือด้วยการว่ากล่าว
กันและกันได้ ด้วยการยังกันและกันให้ออกจากโทษนั้น ๆ” แม้ในอธิปไตย-
ธรรมที่ตรัสแก่เจ้าลิจฉวีสำหรับคฤหัสถ์ทั่วไป ก็ตรัสสอนให้พากันเคารพเชื่อฟัง
ถ้อยคำของผู้หลักผู้ใหญ่ที่ควรเคารพในหมู่ เมื่อปฏิบัติเช่นนี้ ก็จะมีแต่ความเจริญ
ไม่มีเสื่อม.

เพราะฉะนั้น ในประชุมชนจึงต้องมีที่เคารพอันจะขาดเสียมิได้ เป็น
เครื่องชักจูงและรวมจิตใจ กล่าวเฉพาะในทางศาสนา ก็มีที่เคารพ ทั้งที่เป็น
บุคคล ทั้งที่เป็นวัตถุ ทั้งที่เป็นแต่สัญลักษณ์ไม่มีตัวตนที่ใครเคยเห็น อันจะรวม
เรียกในที่นี้ว่า เจดีย เครื่องจูงใจ และโดยมากคนในโลกพากันเคารพเจดีย
ของตนชนิดที่มองไม่เห็นตัว มากกว่าที่มองเห็นตัว และแม้ที่มองเห็นตัวก็มัก
พากันเคารพเจดียที่เป็นวัตถุมากกว่าบุคคล จะพากันเคารพในที่เคารพอย่าง
ใดอย่างหนึ่งก็ตาม ถ้าที่เคารพนั่นเป็นที่ควรเคารพจริงก็ให้เกิดมงคล ถ้าที่

เคารพนั้นเป็นที่ไม่ควรเคารพจริง ก็ให้เกิดอุปมงคล เช่นเดียวกับไม่เคารพ
ในท่อนควรเคารพ หรืออาจให้เกิดอุปมงคลยิ่งกว่า จึงควรพิจารณาว่าจะเป็
นที่ควรเคารพหรือไม่ ด้วยถือพระสัทธรรมเป็นหลัก คือเมื่อประกอบด้วย
คุณอันเป็นไปตามหลักพระสัทธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ก็เป็น
ที่ควรเคารพโดยแท้ เหตุฉะนั้นพระสัทธรรมจึงเป็นที่พึงเคารพเป็นพิเศษในฐานะ
เป็นคุณที่พึงน้อมนับถือปฏิบัติ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเคารพในพระ
สัทธรรม พระสงฆ์ก็เกิดจากพระสัทธรรม เมื่อเคารพพระสัทธรรมก็เป็นเหตุให้
เชื่อฟังปฏิบัติพระธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแล้วบัญญัติแล้ว
เหตุฉะนั้นจึงมีพระพุทธานุภาพที่ตรัสเตือนไว้ว่า **สทฺธมฺโม ครุภาตพฺโพ สรร**
พฺพุธานุ สาสนํ พึงทำความเคารพพระสัทธรรม ระลึกถึงคำสั่งสอนของพระ
พุทธะทั้งหลาย ดังนี้.

14 ๗๐ → หมู่ชนผู้เคารพเชื่อฟังปฏิบัติพระสัทธรรม คือ พระธรรมวินัยตามภูมิชั้น
รวมเรียกว่าพุทธศาสนิกชน ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ท่านพุทธศาสนิกชนซึ่งได้
เคารพปฏิบัติพระสัทธรรมจนได้บรรลุคุณพิเศษตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด รวม
เรียกว่าพระสังฆสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะประกอบด้วยคุณพิเศษ
จึงรวมเข้าในพระรัตนตรัยอันเป็นที่เคารพสูงสุดทั้งของเทวะของมนุษย์ แม้ใน
สักกสังยุต ท้าวสักกเทวราชได้ประกาศแสดงความเคารพมีความว่า:—

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก เรานอบ
น้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้เป็นพระศาสดา มีพระนามไม่ตกต่ำ, ราคะ
โทสะ และอวิชา อันชนเหล่าใดสารอกสันแล้ว เรานอบน้อมชนเหล่านั้นผู้เป็น
พระอรหันต์ สิ้นอาสวกิเลสแล้ว ชนเหล่าใดมารัณมัยน้อมเคารพ (พระสัท
ธรรม) เป็นพระเสขะผู้ไม่ประมาทกำลังศึกษา กำจัดราคะ โทสะ ล่วงอวิชา
เรานอบน้อมชนเหล่านั้น.”

กล่าวเฉพาะพระสงฆ์ผู้เป็นทั้งแห่งศรัทธา (ความเชื่อ) ปสาทะ
(ความเลื่อมใส) เป็นที่นับถือเชื่อฟัง เป็นที่ยอมให้ว่ากล่าวสั่งสอน เขาไม่ยอม
ให้ผู้อื่นสั่งสอน แต่ยอมให้พระสงฆ์สั่งสอน ก็เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งเคารพ
ประกอบด้วยคุณที่ควรเคารพ เป็น “อณฺชลิกรณีย” ควรทำการยกมือกระพุ่ม
ไหว้” // ด้วยประการฉะนี้.

พระสังฆมคฺฉน บทที่ ๕^๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อนุตฺตรํ ปุณฺณกุเชตฺตํ โลกสุสาคิ.

บัดนี้จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาพระสังฆมคฺฉนบทที่ ๕ แปลว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลก เพื่อให้ทราบอธิบาย แห่งพระสังฆมคฺฉนบทนี้ เพื่อเพิ่มพูนศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นเหตุปลุกฉันทะธัมมัสสนาในสัมมาปฏิบัติสืบต่อไป

16 คำว่า บุญ เป็นคำที่ใช้พูดกันอยู่ทั่วไปในวงการกุศล คู่กับคำว่า บาป ในวงการอกุศล และพุทธศาสนิกชนทั่วไปย่อมมีศรัทธาความเชื่อว่าผลดีที่น่าปรารถนาพอใจต่าง ๆ ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่ในปัจจุบัน เป็นผลของบุญที่ได้ทำแล้วในอดีต อันเรียกว่า **ปุพเพ กตปุณฺณตา** แปลว่า ความเป็นผู้มีบุญอันได้ทำไว้แล้วในกาลก่อน และบุญที่ได้ทำในปัจจุบัน ก็จักเป็นเหตุอำนวยผลดีในกาลต่อไป ความเชื่อดังกล่าวนั้นเป็นความเชื่ออย่างกว้าง ๆ ยังมีความเห็นความเข้าใจที่ประกอบอยู่กับความเชื่อนั้นต่าง ๆ กัน และการปฏิบัติในการทำบุญก็มีต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น ควรทำความเข้าใจเรื่องบุญให้แจ่มชัด เพื่อจะได้มีศรัทธาที่ถูกต้อง และมีการปฏิบัติในการทำบุญที่ถูกต้อง เมื่อมีความเข้าใจผิด ศรัทธา

๑. แสดงที่สถานีวิฑูกรรมชายเสียง แห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒

และการปฏิบัติก็ย่อมผิดไปตามกัน บางทีก็อาจทำให้เห็นว่าบุญไม่ใช่เป็นบุญ
บาปไม่ใช่เป็นบาป หรือเห็นบุญว่าเป็นบาป เห็นบาปว่าเป็นบุญ หรือเห็นว่า
บุญบาปไม่มีซึ่งเป็นมิจฉาทิฐิอย่างแรง.

ตามศัพท์คำว่าบุญ แปลว่า ชำระฟอกล้าง แบ่งเป็น ๒ ก่อน คือบุญที่
เป็นเหตุได้แก่ความดี เพราะความดีเป็นเครื่องชำระความชั่ว เหมือนอย่างน้ำ
เป็นเครื่องชำระล้างสิ่งไม่สะอาด อีกอย่างหนึ่ง บุญที่เป็นผลได้แก่ความสุข
เพราะความสุขเป็นเครื่องชำระความทุกข์ที่เกิดจากความชั่วให้สิ้นไป ดังมีพระ
พุทธภาษิตที่ตรัสไว้แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย
คำว่าบุญเป็นชื่อของความสุข” ดังนี้ ในบุญทั้ง ๒ อย่างนี้ บุญที่เป็นเหตุ ย่อม
เป็นเหตุให้ได้ประสบบุญที่เป็นผล คือความสุข เพราะฉะนั้น เมื่อปรารถนาความ
สุขก็ต้องทำบุญที่เป็นเหตุ คือความดี ถ้าไม่ทำ บุญก็ไม่เกิดขึ้น การทำบุญเรียกว่า
“บุญกิริยา” ต้องมีวัตถุคือที่ตั้งของการทำอันเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า
ที่ตั้งของการทำบุญ กล่าวโดยย่อมี ๓ คือ ทาน, ศีล, และ ภavana.

ทาน คือ การให้ การบริจาคเป็นการเกื้อกูลคนอื่น สัตว์อื่น ให้เป็นสุข ได้
ชื่อว่าเป็นบุญเพราะเป็นเครื่องชำระโลภะ ความโลภ และมัจฉริยะ ความตระหนี่
ประกอบด้วยจิตมีเมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่น สัตว์อื่น เป็นสุข.

ศีล คือความตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติผิด ทางกาย ทางวาจา มี
กายวาจาและจิตใจเป็นปกติเรียบร้อยทั้งสาม มีวิริยอุตสาหะในการควรเว้น มี
อาจารย์บรรยายคือประพฤติในการควรประพฤติ ศีลในพระพุทธศาสนา ที่พึง
ปฏิบัติให้เป็นพื้นฐาน คือศีล ๕ ชื่อว่าเป็นบุญเพราะเป็นเครื่องชำระโทสะ คือ
ความประทุษร้าย เบียดเบียนกันให้เดือดร้อน.

ภาวนา คือความอบรมจิตและปัญญา อบรมจิต คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ใน
คุณธรรม มีเมตตา กรุณา เป็นต้น ให้มีธรรมเป็นจิตนิสัย เป็นจิตสันดาน,
อบรมปัญญา คือ อบรมให้มีความรู้จริง ให้มีความเห็นชอบถูกต้อง ซื่อว่าเป็นบุญ
เพราะเป็นเครื่องชำระเครื่องเศร้าหมองจิต เป็นเครื่องชำระโมหะความหลงให้
สิ้นไป.

รวมความว่า ทาน ศีล ภาวนา เป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จาก
ความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงเป็นบุญที่เป็นเหตุให้ได้ประสบบุญที่เป็น
ผลคือความสุขเนื่องกันไป และความสุขย่อมเกิดแก่ตนด้วย แก่ผู้อื่น สัตว์อื่น
ด้วย ดังเช่นเมื่อทำทาน ตนก็เป็นสุขเพราะบริสุทธิ์จากโลภะ มัจฉริยะ ผู้ที่รับ
ทานจากตนก็เป็นสุข ทั้งยังเป็นการปลูกไมตรีจิตระหว่างกันให้เกิดขึ้น เมื่อรักษาศีล
ตนก็เป็นสุขไม่ต้องมี วิปปฏิสาร เตือนรื้อน เพราะบริสุทธิ์จากโทสะ พยาบาท
อันเป็นเครื่องก่อเวรภัย ผู้อื่นก็อยู่เป็นสุขไม่ต้องถูกประทุษร้ายเบียดเบียนให้
เตือนรื้อน เมื่อเจริญภาวนา คืออบรมจิตและปัญญาให้ดี ตนเองก็เป็นสุข เพราะ
บริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมองใจและโมหะความหลง ผู้อื่นก็เป็นสุขเพราะพลอย
ได้รับกระแสจิตที่บริสุทธิ์ บางทีก็ได้รับฟังโอวาทหรือคำแนะนำด้วยความรู้ความ
เห็นที่ถูกต้อง บุญ จึงเป็นเครื่องอุปถัมภ์โลกให้ดำรงเจริญ ตรงกันข้ามกับบาป
ซึ่งเป็นเครื่องทำลายล้างโลก.

โลก โดยตรงหมายถึงสัตว์โลกคือหมู่สัตว์ กล่าวโดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่
คือ มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด สัตว์โลกทุกชนิดดำรงอยู่ได้ก็ด้วยต่างทำบุญ
แก่กัน ตั้งต้นแต่พ่อแม่ทำบุญแก่ลูก คือบำรุงเลี้ยงลูกอันจัดเป็นทาน อุปการะ
ลูกไม่เบียดเบียนลูกอันจัดเป็นศีล มีจิตใจดี มีปัญญาชอบเอง และปลูกปัญญา

ชอบให้แก่ลูก จัดเป็นภาวนา เมื่อพ่อแม่ทำบุญแก่ลูกตั้งกล่าวมาลูกจึงดำรงอยู่ได้
เมื่อลูกเติบโตใหญ่ขึ้นแล้ว ลูกก็ทำบุญแก่พ่อแม่เป็นการตอบแทน พ่อแม่จึงมี
ความสุข มีใช้ไ้ในระหว่างพ่อแม่และลูกเท่านั้น แม้ในระหว่างบุคคลกับบุคคล
ในฐานะอื่น ในระหว่างหมู่กับหมู่ ตั้งแต่หมู่เล็กจนถึงหมู่ใหญ่ และในระหว่าง
ประเทศชาติกับประเทศชาติ เมื่อต่างทำบุญแก่กันและกันด้วยวิธีตั้งกล่าวมาโดย
ย่อนั้น คือช่วยเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานกันอันจัดเป็นทาน เว้นจากการเบียดเบียน
กันอันจัดเป็นศีล มีไมตรีจิตต่อกันและมีความรู้ความเห็นชอบประกอบด้วยหลัก
ธรรม จัดเป็นภาวนา ก็จะต่างอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข แต่ถ้าต่างทำบาปแก่กัน
ในทางตรงกันข้าม ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เดือดร้อน เพราะทำบาปเป็นเครื่อง
ทำลายล้างโลกตั้งแต่ส่วนน้อยจนถึงส่วนใหญ่.

พระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก็ปรากฏว่าได้ทรงแสวงหาอยู่ว่า
อะไรเป็นกุศลอันได้แก่บุญ และก็ได้ทรงบำเพ็ญบุญให้เป็นบุญบารมีมาโดยลำดับ
จนได้ตรัสรู้พระธรรมแล้ว ได้ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนแก่โลก ฉะนั้น พระ
องค์จึงเป็นผู้ประกอบด้วยพระปัญญาคุณคือตรัสรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คือบริสุทธิ์
จริง พระกรุณาคุณ คือมีพระกรุณาจริง เพราะได้ทรงบำเพ็ญบุญบารมีมาจนเต็ม
เปี่ยม จึงได้ทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณดังกล่าว.

พระธรรมที่ทรงแสดง สั่งสอนโดยตรงก็ทรงสั่งสอนให้ละบาปบำเพ็ญบุญ
หมู่ชนที่ฟัง คำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าแล้วได้ละบาปบำเพ็ญบุญตาม คำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า จนถึงได้บรรลุผลตั้งแต่ขั้นต้นขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุด ได้ชื่อ
ว่าพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงมีบทสังฆคุณแสดงไว้แปลความว่า

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น จนถึงว่าเป็น
บุญเขต คือนาบุญอันเยี่ยมของโลก.

คำว่านาบุญนี้เป็นคำเปรียบเทียบกับนาข้าวของชาวนา นาข้าวนี้เป็น
ที่ปลูกข้าวเป็นที่เกิดของข้าว ข้าวที่เป็นอาหารเลี้ยงโลกอยู่ต้องปลูกให้เกิดขึ้นใน
นา เพราะพื้นที่นาเป็นพื้นที่ควรปลูกข้าวให้เกิดขึ้นได้ฉันใด พระสงฆ์ก็ฉันนั้น
เป็นบุญเขต คือนาบุญ เพราะเป็นที่ปลูกบุญ เป็นที่เกิดขึ้นของบุญ เป็นบุญเขต
อย่างไรอาจอธิบายได้ทั้งในทางอรรถปฏิบัติ คือปฏิบัติเพื่อตน ทั้งในทาง ปรปฏิบัติ
คือ ปฏิบัติเพื่อผู้อื่น.

ในทางปฏิบัติเพื่อตนนั้น พระสงฆ์ชื่อว่า เป็นนาบุญ เพราะพระสงฆ์
เองเป็นผู้ปลูกบุญให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดย
ลำดับจนถึงได้บรรลุผลตามพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนชาวนาซึ่งควร
เรียกได้ว่าเป็นนาข้าวของโลก ก็ต้องทำนาด้วยตนเองให้สำเร็จก่อน ในสพายตน-
วรรค พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยความว่า พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท
ตั้งแต่ภิกษุเป็นต้นไปโดยมาก เพราะสามารถจะรับธรรม เหมือนอย่างนาดีควร
ปลูกข้าวให้เกิดงอกงาม และเพราะทำนาบุญให้สำเร็จเองก่อนเช่นนี้ จึงได้ชื่อว่า
พระสงฆ์ ที่มีบารมีสงฆ์คุณพรรณาไว้ว่า **สุปฏิปันโน** ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น.

อนึ่ง ในทางปฏิบัติเพื่อผู้อื่น พระสงฆ์ชื่อว่า เป็นนาบุญของโลก ตาม
ความหมายแห่งพระสังฆคุณบทนี้ เพราะพระสงฆ์ได้ปฏิบัติดี มีตนเองเป็น
นาบุญเองแล้ว จึงสามารถเผยแผ่บุญออกไปอุปถัมภ์โลกได้ เหมือนอย่าง
ชาวนาทำนาจนได้ข้าวด้วยตนเองแล้ว จึงสามารถจำหน่ายข้าวออกไปเลี้ยงโลก
ได้ ถ้าข้าวในนาของตนไม่มี โฉนจะมีข้าวจำหน่ายออกไป แม้จะบริโภคเองก็

ไม่มีหรือมีไม่เพียงพอ ฉะนั้น ผู้จำนงบุญ จึงนิยมทำบุญทานในพระสงฆ์ในฐานะ
เป็น **อาหุเนยฺโย** เป็นผู้ควรมาบูชา **ปาหุเนยฺโย** เป็นผู้ควรต้อนรับ **ทกฺขิณเณยฺโย**
เป็นผู้ควรทำบุญ นิยมขอศีลจากพระสงฆ์ในฐานะผู้มีศีล, นิยมอบรมจิตและ
ปัญญาจากพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติอบรมมาแล้ว หรือกำลังปฏิบัติอยู่ หรือ
ในฐานะเป็นผู้สืบทอดพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา และพระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็
นบุญอันเยี่ยมของโลก เพราะเป็นที่ปลูกให้เกิดบุญ ตั้งแต่ต้น จนถึงขั้นสูง
หรือทั้งที่เป็นโลกียะ (เกี่ยวกับโลก) และ โลกุตระ (พ้นโลก).

ในโลกนี้ เมื่อยังมีนาบุญอยู่ ความสุขความเจริญก็ยังมีอยู่ในโลก ถ้ามี
แต่นาบาปไปทั้งโลกแล้ว จะหาความสุขไม่ได้เลย กลายเป็นยุคมิดัสตัมบิ คือ
ฆ่าฟันกันเหมือนอย่างเนื้อถิก ซึ่งเป็นยุคทำลายโลก ฉะนั้น ถึงใครจะเป็น
นาบาปไปอย่างไร เมื่อยังมีนาบุญอยู่ ก็ยังมีเครื่องอุปถัมภ์โลก เหมือนอย่าง
เมื่อนาข้าวอยู่ก็ยังมีข้าวเลี้ยงโลก แต่จะอุปถัมภ์ได้เพียงไรก็อยู่ที่แต่ละคน
จะทำตนเองให้เป็นนาบุญด้วยตนเองแล้ว เผยแผ่บุญออกไปถึงผู้อื่น การทำ
ตนเองให้เป็นนาบุญนั้น คือทำบุญนั่นเอง ในการทำบุญนั้น มีข้อควรกล่าว
เน้นคือ ทำบุญให้เป็นบุญ ได้แก่ ทำทานด้วยมุ่งชำระโลภะมัจฉริยะ ด้วย
เมตตาจิต รักษาศีลด้วยมุ่งชำระโทสะพยาบาท เจริญภาวนา คืออบรมจิต
เพื่อชำระเครื่องเศร้าหมองจิต อบรมปัญญา เพื่อชำระโมหะความลุ่มหลง มี
อรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

โอวาทปาติโมกขเทศนา

กัณฑ์ที่ ๑

ขณฺติ ปรมัตโโป ตีตฺติกา	นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิตो ปรูปมาตํ	สมโณ โหติ ปรี วิเหฐยนฺโต
สพฺพปาปสฺส อกรรมํ	กุสลสฺสูปสมุปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธาน สาสนํ
อนุปวาโท อนุปมาโต	ปาฏิโมกฺเข เจ สํวโร
มตฺตณฺณตา จ ภตฺตสุมํ	ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
อริจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ

(มหาปทานสูตร เล่ม ๑๐ หน้า ๕๓)

(๗) พระคาถาทั้ง ๓ คาถากึ่งเหล่านี้ มาในมหาปทานสูตร เรียกว่าโอวาท-
ปาติโมกข์, ปาติโมกข์ได้แก่ความดีหรือข้อปฏิบัติที่เป็นปากเป็นประธาน, ถ้า
หมายถึงคนที่เป็นประธานหรือเป็นหัวหน้าเรียกว่าปาโมกข์ เช่นคำว่าทิสปาโมกข์
หมายถึงอาจารย์ผู้เป็นประธานในทีศนั้น ๆ สังฆปาโมกข์ หมายความว่า
ประธานแห่งสงฆ์. คำว่าปาติโมกข์อันหมายถึงข้อปฏิบัติ หรือปาโมกข์อันหมายถึง
ถึงคนผู้เป็นปากเป็นประธานนี้ เป็นคำเก่าแก่มีมาก่อนพุทธกาล, และในตอนต้น
พุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีทรงบัญญัติพระวินัย ทรงแสดงแต่พระธรรมสอน
เวไนยสัตว์ คำว่าปาติโมกข์ก็ใช้เป็นชื่อของพระธรรมที่ทรงโอวาทในวันจาตุรงค-

สันนิบาตมาฆปรณมี เพราะถือว่าพระธัมโมวาทนี้เป็นปากเป็นประธาน หรือเป็น
หัวใจพระพุทธศาสนา จึงเรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ตั้งแต่นั้นมา. ท่านแสดงว่าใน
ชั้นต้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุสงฆ์ในวันอุโบสถด้วยพระองค์
เอง ตั้งพระบาลีในปาติโมกข์รูปนชั้นธกะวินัยปิฎกแสดงคำกราบทูลวิงวอนของ
พระอานนท์ว่า **อุทฺทิสฺสตุ ภนฺเต ภควา ภิกฺขุณฺ ปาฏิโมกฺขํ** “ข้าแต่พระ-
องค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย” ปาติ-
โมกข์ในที่นี้ท่านวรรณว่า ได้แก่โอวาทปาติโมกข์. ต่อมาทรงปรารภเหตุว่า
บริษัทไม่บริสุทธิ์ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสที่จะทรงแสดงปาติโมกข์ จึงทรง
หยุดแสดงด้วยพระองค์เอง และประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสดง
ปาติโมกข์จำเดิมแต่นั้นมา. ปาติโมกข์ที่ประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์
แสดงนี้ ในอุโบสถชั้นธกะวินัยปิฎกแสดงว่า ทรงอนุญาตให้สวดสิกขาบททั้งหลาย
ที่ทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณาน้ำขึ้นเป็นปาติโมกข์ ปาติโมกข์ที่ภิกษุสงฆ์แสดงจึง
เรียกว่าอาณปาติโมกข์ หมายถึงพระวินัยบัญญัติที่เป็นปากเป็นประธาน จำแนก
ออกเป็นภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์. รวมปาติโมกข์เป็น ๒ คือ โอวาท-
ปาติโมกข์ ๑ อาณปาติโมกข์ ๑ ด้วยประการฉะนี้.

โอวาทปาติโมกข์นี้ พระบรมศาสดาทรงแสดงเป็นเริ่มแรกแก่พระอรหันต-
สาวก จึงเห็นได้ว่ามิได้ทรงแสดงเพื่อโปรดพระสาวกเหล่านั้นให้สำเร็จภูมิธรรม
หรือมรรคผลชั้นใดชั้นหนึ่ง เพราะต่างกับบรรลุมรรคผลชั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์
ผู้เสร็จกิจด้วยกันทั้งสิ้น แต่ทรงแสดงเพื่อชี้หลักพระพุทธศาสนาโดยย่อ ทั้งที่
ตรัสว่า **เอตํ พุทฺธาน สาสนํ** นี่เป็นศาสนาคือคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย

เพื่อพระสาวกจักได้ถือเป็นหลักในการเที่ยวจาริกไปประกาศพระศาสนา. ^๕นี้เป็นข้อพิเศษอันต่างจากพระโอวาทที่ทรงแสดงเป็นพื้น.

อนึ่ง ท่านกล่าวว่า ทรงแสดงในวันมาฆปุรณมี คือวันเพ็ญเดือนมาฆะ เพราะในเดือนนั้นพระจันทร์เต็มดวงตรงกลุ่มดาวช่อมหา ^๕ซึ่งเรียกว่าพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์ช่อมหา, อันตรงกับเดือน ๓ ทางจันทรคติ หรือเดือนกุมภาพันธ์ ทางสุริยคติ โดยมาก. มาฆมาสหรือเดือนมาฆะนี้ เป็นเดือนประเพณีตบะในลัทธิศาสนาพราหมณ์มาก่อน มีชื่อว่าเดือนตบัส ตามภาษาสันสกฤต, ในโอวาทปาติโมกข์นี้ทรงแสดงเริ่มด้วย ^๕ปรมตปะ ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นการเหมาะสมกับที่ทรงแสดงในเดือนตบัสเป็นอย่างยิ่ง.

ต่อไปนี้ จักได้อธิบายความในโอวาทปาติโมกข์คาถาเหล่านั้นตามลำดับไป. กิ่งคาถาแรกว่า—

ขณฺติ ปรมํ ตโปตฺติกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ วทณฺติ พุทฺธา แปลว่า ขันติ ความอด คือ ตติกขา ความทน เป็นปรมตปะ คือตปะอย่างยิ่ง พระพุทธะทั้งหลายกล่าวว่า นิพพาน เป็นธรรมอย่างยิ่ง.

จักอธิบายตปะก่อน ตปะ แปลตามศัพท์ว่า แผลดเผา เปรี้ยวร้อน และอย่างอื่นที่มีความหมายไปในทางนั้น, โดยอรรถหมายถึงการบำเพ็ญกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย ตปะจึงมีมากตามความหมายที่ใช้ในธรรมหรือในกิจนั้น ๆ, ยกตัวอย่าง ตปะในวรรณะ ๔ คือ การศึกษาเล่าเรียนพระเวทเป็นตปะของพราหมณ์ การปกครองไพร่ฟ้าประชาชนเป็นตปะของกษัตริย์ การบริจาคทานแก่พราหมณ์เป็นตปะของแพศย์ การรับใช้การงานเป็นตปะของศูทร. ในลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล มักใช้

ตบะในความหมายว่าการตั้งความเพียรบำเพ็ญพรต เช่นทุกกรกิริยาของโยคี คือผู้บำเพ็ญโยคะทั้งหลาย ตามที่ปรากฏในเรื่องต่าง ๆ จนถึงเรียกเดือนที่กำหนดถือเคร่งว่าเดือน ตบัส, ตกมาถึงพุทธกาลพระบรมศาสดาก็ทรงนำคำว่า ตบะ มาใช้สั่งสอน แต่ทรงยกย้ายให้เป็นไปในความหมายตามธรรมเนียมในพระพุทธศาสนา, มีในหมวดธรรมเป็นอันมาก เช่น ตรัสว่า เป็นอุดมมงคลประการหนึ่งในมงคลสูตร เป็นราชธรรมข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม, ทรงหมายถึงความเพียร พรหมจรรย์ อินทริยสังวร อุโบสถกรรม เป็นอาทิ. ในโอวาทปาติโมกข์นี้ทรงชี้ขั้นตีความออกได้ คือตีติกา ความทน ว่าเป็นตบะอย่างยิ่ง คือประเสริฐสูงสุดล้ำตบะอื่น ๆ ทั้งสิ้น.

ขั้นตี คือความอดได้ แปลกันโดยทั่วไปว่าความอดทน, โดยทั่วไปหมายถึงอดทนต่อเย็น ร้อน หิว กระจาย เป็นต้น ดังพระพุทธภาษิตแสดงไว้ว่า **ขโม โหติ ฯ เป ฯ อธิวาสนชาติโก โหติ** (องฺ ปญฺจก. ๒๒/๑๘๓) แปลว่า เป็นผู้อดทนต่อ เย็น ร้อน หิว กระจาย สัมผัสเหลือบยุ้ง ลม แดด สัตว์ เสือกกลาน ต่อคลองถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวมาไม่ดี ต่อทุกขเวทนามีในสรีระที่เกิดขึ้นแล้วอันกล้าแข็งรวดราวไม่สำราญ ไม่เป็นที่ชอบใจ (จนถึง) ที่นำชีวิตเสียได้ เป็นผู้มียกติยังให้อยู่ทับคือยังอดทนไว้ได้. อดทนต่อเย็นร้อนเป็นต้น เรียกว่าทนตรากตรำ อดทนต่อคลองถ้อยคำที่ผู้อื่นพูดมาไม่ดี เรียกว่าทนเจ็บใจ อดทนต่อทุกขเวทนามีในกาย เรียกว่าทนลำบาก, เย็นร้อนเป็นต้น เหล่านี้ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งโลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง จึงรวมกล่าวได้ว่าอดทนต่อเหตุแห่งโลภะ โทสะ โมหะ ก็เหตุเหล่านี้ย่อมเป็นรูปที่มาประสบทางตาบ้าง เป็นเสียงที่มาประสบทางหูบ้าง เป็นกลิ่นที่มาประสบทางจมูกบ้าง เป็นรสที่มาประสบทางลิ้นบ้าง เป็นโผฏฐัพพะที่มาประสบทางกายบ้าง จึงอาจกล่าวโดยนัยนี้ว่าอดทน

ต่อ รูป เสียง เป็นต้น ดังพระพุทธภาษิตแสดงไว้อีกแห่งหนึ่งว่า **บโม โหติ รูปานํ ฯ เป ฯ** (องฺ ปญฺจก. ๒๒/๑๘๐) แปลว่าเป็นผู้อดทนต่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะดังนี้. รูปเสียงเป็นต้นที่มาประสบ เป็นเหตุให้เกิดสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง และสุขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งราคะหรือ โลภะ ทุกขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ อทุกขมสุขเวทนามีเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ, ฉะนั้น ขันติโดยตรง ก็คืออดทนต่อเวทนาจนถึงอดทนต่อกิเลส มีราคะหรือ โลภะเป็นต้น. ขันตินี้มีอริวาสนะคือความยังให้อยู่ทับเป็นลักษณะ, อริวาสนะ ความยังให้อยู่ทับหมายความว่ายังไว้ได้คืออดทนไว้ได้ ไม่แสดงความวิการคือ ความเสียปกติภาพออกมาทางกายทวาร วจิทวาร มโนทวาร จนถึงเป็นกายกรรม วจิกกรรม มโนกรรม ฝ่ายอกุศล ดังพระพุทธภาษิตแสดงว่า **อกุโณสนฺตํ น ปจฺจกฺโกสติ ฯ เป ฯ** (องฺ จตุกก. ๒๑/๒๐๔) แปลว่า ไม่ดำตอตอบผู้ดำ ไม่เบียดเบียนตอบผู้เบียดเบียน ไม่วิวาทตอบผู้วิวาท ดังนี้. ขันติสามัญย่อมอดได้ใน ภายนอก ยังประกอบด้วยกิเลสมีโลภะเป็นต้นอยู่ภายใน ถ้ากิเลสมีกำลังแรงกว่า ก็ทำให้ผลุนผลันแสดงความวิการออกมา ถ้าขันติมีกำลังแรงกว่าก็ห้ามความ ผลุนผลันไว้ได้ แต่ใจก็ยังเดือดร้อนกระสับกระส่าย, ในที่นี้จึงตรัสชี้เอาขันติที่เป็นตติกา คือความทน. ตติกามีความทนเป็นอย่างเยี่ยม ไม่สะดุ้งสะเทือนต่อ รูปเสียง เป็นต้น ที่มาประสบ สามารถรับอารมณ์ทั้งหลายแม้ที่เผ็ดร้อนรวดราวดุเดือด ได้ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสปรารภถึงพระองค์เองว่า:—

อหํ นาโคว สงฺคาเม	จาปาโต ปตฺติํ สรํ
อติวากุญฺญํ ตติกฺขิณํ	ทสฺสึโล หิ พหุขุโข
เราทนรับได้ซึ่งคำกล่าวล่วงเกิน	เหมือนนกยูงชาติผู้ประเสริฐทนรับ

ลูกศรที่ตกต้องกาย จากแสงของข้าศึกในสงคราม เพราะคนส่วนมากเป็นผู้
ทุศีล ดังนี้.

ตติกา^๕ ธรรม เมื่อมีในจิตย่อมทำจิตให้มีความกล้าแข็งทนทานต่ออารมณ์
ทั้งหลายที่ไหลเข้ามาทาง ตา หู เป็นต้น เพราะอารมณ์เหล่านั้นไม่อาจกระทบกระ-
ทั้งจิตให้หวั่นไหวโยกโคลงด้วยกิเลส คือความยินดียินร้าย และความหลงงมงาย
เหมือนอย่างลมที่พัดมาต้องภูเขาหรือเสาหิน ไม่ทำให้ภูเขาหรือเสาหินหวั่นไหว
โยกโคลงได้ฉะนั้น, กิเลสจึงไม่ได้โอกาสที่จะเกิดขึ้นครอบงำจิตที่ทนทานเช่นนั้น
ชื่อว่าถูกความทนทานเช่นนั้นแผดเผาให้สิ้นไปหรือดับไป, ความสิ้นกิเลสหรือ
ความดับกิเลสเพราะความทนทานแห่งจิตนั้นชื่อว่านิพพาน. ขันติความอดได้คือ
ตติกาความทนเป็นบรมตบะ เพราะเป็นเครื่องบรรลุนิพพานคือความดับกิเลส
ดังนี้. และตติกาขันตินี้ใช้แสดงเป็นขันติของท่านผู้สิ้นกิเลสแล้วในเมื่อประสบ
รูปเสียงเป็นต้น อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสที่คนสามัญอดทนได้โดยยาก. และน่าเห็น
ว่าขันติของท่านผู้สิ้นกิเลสไม่ต้องใช้อริวาสนะ เพราะไม่มีกิเลสจะต้องอดกลั้น,
อริวาสนะพึงใช้ในขันติปฏิบัติดังที่แสดงไว้ในขมาปฏิบัติ (ปฏิบัติอดทน) หรือใน
ข้อที่ว่าด้วยอาสวะที่พึงละด้วยอริวาสนะ, ถ้าจะพึงใช้คำแทนก็พึงใช้คำว่าตติกา
นี้, แต่เมื่อท่านผู้สิ้นกิเลสมีอาพาธเกิดทุกขเวทนาขึ้นในกาย ท่านแสดงว่าท่าน
อดทนเวทนาเกิดแต่อาพาธนั้นด้วยอริวาสนขันติ, น่าเห็นว่าท่านใช้คำว่า
อริวาสนะ เพราะมีเวทนาที่ต้องอดกลั้นให้อยู่ทับคือให้ระงับ. ดังที่แสดงว่าพระ
ผู้มีพระภาคทรงระงับอาพาธกล้าด้วยอริวาสนขันติ.

นิพพาน แปลว่าธรรมที่ไม่มีวานะ หรือธรรมที่ออกจากวานะ คือกิเลส
เป็นเครื่องร้อยรัด หมายถึงความดับหรือความสิ้นกิเลส ดังพระบาลีแสดงว่า

โย โย รากุขโย โทสกุขโย โมหกุขโย อิหิ วุจฺจติ นิพฺพานํ (ส.สพว. ๑๘/๓๑๑) แปลว่า ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ เรียกว่า นิพพาน. ทั้งนี้. คำว่าวานะเป็นชื่อของกิเลสในความหมายทางพระพุทธศาสนา ส่วนในศาสนาอื่นอาจหมายเป็นอย่างอื่น เพราะคำว่านิพพานเป็นคำมีมาเก่าก่อน พุทธกาล (ภาษาสันสกฤตว่า นิรวาน). นิพพานนอกพระพุทธศาสนานั้น ปรากฏว่าได้มีบัญญัติต่าง ๆ กัน, บางลัทธิบัญญัติว่าความพรั่งพร้อมด้วยกามคุณทั้ง ๕ เป็นนิพพาน (๙/๔๗), บางลัทธิบัญญัติว่าปฐุมฌานเป็นต้นเป็นนิพพาน, บางลัทธิบัญญัติภพหรืออัตตาที่เข้าใจว่าเป็นอมตะคือไม่ตายว่าเป็นนิพพาน, เพราะคนโดยมากผู้เกิดมาแล้วย่อมปรารถนาความไม่แก่ไม่ตาย เมื่อไม่สมหวังก็ปรารถนาให้อายุยืนยาว แสวงหาหาหรือวิธีต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นเครื่องอายุวัฒนะ และเห็นว่าถึงมีอายุยืนยาวก็ต้องตาย ก็ปรารถนาให้ไปเกิดในภพที่ไม่แก่ไม่ตาย และพรั่งพร้อมไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ จึงได้มีลัทธิศาสนาต่าง ๆ บัญญัติภพหรืออัตตาเช่นนั้นไว้พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติเพื่อให้ถึงภพหรืออัตตาเช่นนั้นในภายหลังแต่ตายไปแล้ว, นิพพานเช่นนี้บุคคลจึงไม่อาจบรรลุได้ในชาตินี้ ต้องไปบรรลุในชาติหน้าอย่างเดียว. ในโปญฺฐปาทสูตร (ที.ส. ๙/๒๓๗) พระบรมศาสดาทรงปรารภถึงคำสอนเช่นนี้ ตรัสแก่โปญฺฐปาทปริพพาชก ว่าถ้าถูกถามว่าท่านทั้งหลายรู้เห็นภพเช่นนั้นหรือ รู้จักอยู่กันวันหนึ่งหรือครึ่งคืน ครึ่งวันหรือ รู้จักทางเพื่อให้แจ้งหรือ ฟังเสียงบอกของเทวดาผู้เข้าถึงภพเช่นนั้นบ้างหรือ ก็จะตอบว่าไม่ทั้งนั้น, เมื่อเป็นเช่นนั้นคำสอนนั้นจะเป็นอย่างไร, โปญฺฐปาทปริพพาชกกราบทูลว่า คำสอนเช่นนั้นไร้ปาฏิหาริย์ คือไม่ทนต่อความเพ่ง เพราะเพ่งเข้าแล้วก็เหลวเปล่า, จึงตรัสอุปมาเพื่อให้ชัดยิ่งขึ้นหลายข้อ

ข้อหนึ่งตรัสเปรียบด้วยคนสร้างบันไดขึ้นปราสาท ว่าเหมือนอย่างคนสร้างบันได
ขึ้นปราสาท ถ้าถูกถามว่าท่านรู้ว่าปราสาทตั้งอยู่ในทิศไหน สูงต่ำปานกลางอย่างไร
ก็ตอบว่าไม่รู้ ดังนี้ ข้อนั้นจะเห็นเป็นอย่างไร, ไปภูสุบาทปริพพาชกก็กราบทูล
ว่า ข้อนั้นไร้ปาฏิหาริย์ เหลวเปล่าดังนี้. ส่วนนิพพานในพระพุทธศาสนามุ่งถึง
ความสิ้นกิเลสซึ่งบุคคลอาจบรรลุได้ในปัจจุบันชาตินี้ และบรรลุได้ด้วยตนเอง,
บางแห่งแสดงหย่อนลงมาว่าฉานเป็นนิพพานอย่างหนึ่ง เรียกว่าตถกนิพพาน
แปลว่าความดับกิเลสด้วยองค์ฉานนั้นก็มี, แต่ตถกนิพพานนี้ไม่ได้หมายถึงใน
ที่นี้. คำสอนเรื่องนิพพานจึงเป็น **สปปาฏิหาริย์** มีปาฏิหาริย์พร้อมทั้ง **สนิทานิ**
มินิทาน คือเหตุหรือทางที่จะพึงดำเนินเพื่อบรรลุถึง และเป็นข้อที่พึงรู้อย่างเห็น
จริงได้ ไม่ใช่พ้นวิสัยที่จะรู้อย่างเห็นจริง เพราะนิพพานเมื่อปรากฏก็ปรากฏที่
ตนเอง เช่นเดียวกับกิเลสเมื่อปรากฏก็ปรากฏที่ตน, บุคคลทราบได้ว่าตนมี
กิเลส, เมื่อกิเลสนั้นสิ้นไปบุคคลก็อาจทราบได้อีกว่าตนสิ้นกิเลส, เช่นเดียวกับ
คนสามัญผู้มีกิเลสสงบอยู่ไม่ฟุ้งขึ้นมา คล้ายไม่มีกิเลส ก็ย่อมทราบได้ว่าตนมีจิต
สงบระงับ แต่ความสงบกิเลสของคนสามัญนั้นเป็นความสงบกิเลสชั้นหยาบและ
สงบชั่วคราว ส่วนชั้นละเอียดที่นอนจุ่มหมักหมมอยู่ในจิตยังมีอยู่ จึงยังไม่เป็น
นิพพาน, ต่อเมื่อกิเลสชั้นละเอียดนั้นสิ้นไปหมดจึงเป็นความสิ้นกิเลสที่ท่านเรียก
ว่านิพพาน.

กิเลสอย่างละเอียดนั้นสังเกตได้ว่าท่านแสดงเป็นสองนัย คือเรียกว่า
อาสวะนัย ๑ เรียกว่าอนุสัยนัย ๑ เรียกว่าอาสวะนั้นแสดงโดยความเป็นอริยสัจจ์,
เรียกว่าอนุสัยนั้นแสดงโดยความเป็นกิเลสที่เป็นต้นทางของกรรมที่บุคคลกระทำ.
ในที่นี้จะแสดงถึงอาสวะ ส่วนอนุสัยจะพักไว้กล่าวในข้อว่า **สจิตตปริโยทปน**
ข้างหน้า. อาสวะคือกิเลสเป็นเครื่องดองหมักหมมอยู่ในจิต ท่านแสดงไว้สาม

คือ กามาสวะ อาสวะคือกามความใคร่ ๑ ภวาสวะ อาสวะคือภพความเป็น ๑
อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชาความไม่รู้จริง ๑. พิจารณาตามปัจจุสมุปบาท
อวิชชาความไม่รู้จริงเป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร เป็นต้นไปจนถึง ตัณหา อุปาทาน
และภพชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น โดยลำดับ. ตามพุทธประวัติ พระโพธิสัตว์
ก่อนแต่ตรัสรู้ ทรงปรารภว่า ชาติ ชรา มรณะ เป็นทุกข์ ทรงประสงค์
โมกขธรรมคือธรรมเป็นเครื่องพ้นจากทุกข์ จึงได้เสด็จออกมหาภิเนษกรรม ได้
ทรงปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรมโดยลำดับ ในที่สุดก็ได้ทรงประสบโมกขธรรมนั้น
ในราตรีที่ตรัสรู้ ซึ่งท่านแสดงว่าทรงประสบญาณทั้ง ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติ-
ญาณ ความรู้ระลึกชาติในอดีตได้ ๑ จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติ (ความเคลื่อน)
และอุปบัติ (ความเข้าถึง) ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ อสวักขยญาณ ความรู้ความ
สิ้นไปแห่งอาสวะ ๑. ในญาณที่ ๓ นั้น ท่านแสดงว่าทรงรู้ในทุกข์ ในทุกข-
สมุทัยเหตุเกิดทุกข์ ในทุกขนิโรธความดับทุกข์ ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาข้อ
ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทรงรู้ในอาสวะ ในเหตุเกิดอาสวะ ในความดับ
อาสวะ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ. ในปฐมเทศนาทรงชี้ ชาติ ชรา
มรณะ เป็นต้น อันย่อลงในเบญจขันธ์คือสกลกายอันนี้ว่าเป็นทุกข์, ทรงชี้
ตัณหา (ความดิ้นรนหรือความกระเสือกกระสนไม่หยุดของใจ) ว่าเป็นเหตุเกิด
ทุกข์, ทรงชี้ความดับตัณหาว่าเป็นความดับทุกข์, ทรงชี้มรรคมีองค์แปด มีสัมมา-
ทิฏฐิความเห็นชอบเป็นต้น สัมมาสมาธิความตั้งใจชอบเป็นที่สุด ว่าเป็นทาง
ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

พิจารณาตามกระแสพระพุทธานุชาต เบญจขันธ์เป็นทุกข์อยู่ตามสภาพเพราะ
เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องตาย เป็นธรรมดา แต่เพราะบุคคลประกอบด้วย
อวิชชา อันเป็นตัว อาสวะ ด้วย เป็น นิทานสมภพ แดนเกิดอาสวะทั้งหลายด้วย

(อง. นก. ๒๒/๔๖๒) จึงเกิดค้นหาอุปาทานยึดถือว่า เอตัม มม นันของเรา เอโส
 หมสุสมิ เราเป็นนั่น เอโส เม อตุตา นันเป็นตัวของเรา นันเป็น ภโว ความ
 เป็น คือเป็นอัตตาหรือเป็นเราชั้น, เพราะฉะนั้น เพราะอัสวะมีอวิชา
 เป็นต้นมีอยู่ จึงยื่นออกไปยึดทุกซ์โดยสภาพว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเรา ทุกซ์
 โดยสภาพจึงมาเป็นทุกซ์ของเราหรือมาเป็นเราชั้น. อุปาทานชั้น คือ ชั้น
 ยึดถือว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเรา จึงเป็นทุกซ์, อวิชาเป็นต้นทยนออกมายึด
 ถือเป็นอัสวะ. ค้นหาเป็นทุกซ์สมุทัย เหตุให้ทุกซ์เกิด เพราะเป็นปัจจัยให้
 เกิดอุปาทานยึดถือ เป็น อัตตา หรือ เป็นเรา เป็น ภโว ชั้น, อวิชาเป็นอัสว-
 สมุทัย เหตุเกิดอัสวะ เพราะเป็นแดนเกิดของอัสวะทั้งหลายตลอดถึงค้นหา
 อุปาทานเป็นต้น. เมื่อเบญจขันธ์ที่ยึดถือนั้นต้อง เกิด แก่ ตาย จึงเห็นว่าอัตตา
 หรือเราเกิด แก่ ตาย จึงไม่พ้นจากทุกซ์ทั้งปวง มีชาติทุกซ์เป็นต้น ไปได้ เพราะ
 ยังมีค้นหาเป็นยางเหนียว ดังพระพุทธภาษิตว่า **กมฺมํ เขตฺตํ วิญฺญานํ พฺย**
ตณฺหา สีนฺโห (อง. ๒๐/๒๘๗) แปลว่า กรรมเป็นนา วิญฺญาณเป็นพืช
 ค้นหาเป็นยางเหนียวในพืช ดังนี้. เมื่อปฏิบัติในมรรคมืองค์แปดมีสัมมาปฏิ
 ความเห็นชอบเป็นต้น จนเกิดปัญญาหรือญาณรู้ตามเป็นจริงว่า เบญจขันธ์ที่ยึด
 ถืออยู่นั้นเป็นทุกซ์ ค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกซ์ เพราะเป็นปัจจัยให้เกิด
 อุปาทานและภพโดยลำดับ, ความรู้เป็นวิชา เมื่อเกิดขึ้นกับอวิชาที่เป็น
 ตัวอัสวะแลเป็นแดนเกิดของอัสวะทั้งหลายเสียได้ อัสวะจึงดับไปหมดพร้อม
 ทั้งค้นหาอุปาทาน เพราะเมื่อดับอวิชา ก็เลสทั้งหลายก็ดับไปหมด จึงไม่มี
 อะไรออกไปยึดถือเบญจขันธ์ว่าเป็นอัตตาหรือเป็นเราซึ่งเป็นภพ จึงไม่มีอัตตา
 หรือเราในเบญจขันธ์ เมื่อเบญจขันธ์เกิดแก่ตายไปตามสภาพ ก็ไม่เห็นว่าเป็นของเรา
 เกิดแก่ตาย เราเกิดแก่ตาย เกิดแก่ตายเป็นของเรา นี่ชื่อว่าทุกซ์นิโรธความ
 ดับทุกซ์ เกิดขึ้นเพราะดับทุกซ์สมุทัย คือค้นหาเสียได้ และเป็นอัสวานิโรธความ

ดับอาสวะ เพราะดับอาสวสมุทัยหรือนิทานสมภพ แตนเกิดของอาสวะคืออวิชชา
เสียได้. มรรคมียงค์แปดจึงเป็น ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ทางปฏิบัติให้ถึงความ
ดับทุกข์ด้วย อาสวะนิโรธคามินีปฏิปทา ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะด้วย.
ท่านผู้ประกอบด้วยวิชา เชื่อว่าพระพุทธะ พระผู้รู้ เป็นผู้ไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย
ธรรมนั้นจึงชื่อว่าอมตธรรมหรือโมกขธรรม คือนิพพานอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ได้ทรงบรรลุล่วงด้วยประการฉะนี้.

พระนิพพานนั้น ท่านแสดงในทางดับวิภวัญญะคือ วนทั้ง ๓ ก็มี. แสดงใน
ทางดับกิเลสวิภวัญญะ ดังพระบาลีว่า **รากโทสโมหกุขยา ปรินิพพุโต** (ขุ. ขุท.
๒๕/๒๑๕) เพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะ ดับรอบแล้ว. พระบาลีนี้แสดงใน
สายกิเลส ซึ่งสืบไปถึงกรรมและวิบาก. แสดงในทางดับกัมมวิภวัญญะว่า กรรม-
นิโรธ ดับกรรม, แสดงถึงท่านผู้เช่นนี้ว่าเป็นผู้ละบุญบาปได้ หรือเป็นกต-
กรณียะ มีกิจที่ควรทำ ทำสำเร็จแล้ว. แสดงในทางดับวิบากวิภวัญญ์ดังพระบาลีว่า:—

อภิญจนํ อนาทานํ เอตํ ทิปปํ อนาปรํ
นิพพานํ อิติ นํ พุริมิ ชรามจุจฺจุปริกุขมํ

(ขุ. ขุท. ๒๕/๕๔๔)

แปลว่า เรากล่าวทวีป^๑ นันมิใช่อื่น หาห้วงมิได้ หาเครื่องยึดมิได้
เป็นทสันแห่งชราและมัจจุว่านิพพาน ดังนี้.

เพราะนิพพานเป็นที่ดับกิเลส กรรม วิบาก ซึ่งเป็นวิภวัญญะคือ วน ซึ่ง
เป็นโลก จึงเป็นวิวิภวัญญะ สิ้นวิภวัญญะ โลกุตตระเหนือโลก โลกัสสันตะที่สุดโลก
ทุกขสันตะที่สุดทุกข์ ด้วยประการฉะนี้.

๑ คำว่า ‘ทวีป’ นี้ คงหมายเอา ‘อนโต ทุกขสุส ที่สุดแห่งทุกข์’ แต่ใช้โวหารให้
ใกล้เคียงสมมติ เพื่อชวนคิด การกล่าวว่าเป็นที่สุดแห่งทุกข์นั้น ส่อความว่าเป็นปลายสายแห่งทุกข์
ทุกขสันตฺตลงเพียงนี้.

ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุมตธรรมนี้ จำต้องใช้ปัญญาพิจารณาสาวจณขึ้น
ไปหาเหตุโดยลำดับ ตามนัยปัจจุสมุปบาทว่า ชรา มรณะ มี เพราะชาติเป็น
ปัจจัย, เมื่อมีชาติ ความเกิด ก็ต้องมี ชรา มรณะ จะไม่มีไม่ได้. ผู้ที่ปรารถนา
เกิด แต่ไม่ปรารถนา แก่ ตาย แม้ที่ปรารถนาเกิดในภพที่เห็นว่าเป็นอมตะซึ่ง
เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็คงอยู่ตลอดนิรันดร์ จึงเป็นผู้ที่ปรารถนาผิดธรรมดา ซึ่งเป็น
ไปไม่ได้, ทางที่จะเป็นไปได้นั้น เมื่อไม่ปรารถนาแก่ ตาย ก็ต้องไม่ปรารถนา
เกิด. และชาติความเกิดนั้นก็มีเพราะภพคือความเป็นอัตตาหรือเป็นเราในเบญจ-
ขันธ์ เพราะอุปาทานความยึดถือ ซึ่งสืบมาจากต้นหาตลอดถึงอวิชชา จึงต้อง
พิจารณาเพื่อดับภพเสีย. ในข้อนี้ ตรัสสอนให้พิจารณาเบญจขันธ์ว่าไม่ใช่ตนดัง
ที่ตรัสแสดงแก่พระเบญจวัคคีย์ในอนัตตลักขณสูตร. ท่านแสดงว่าพระเบญจ-
วัคคีย์ฟังพระสูตรนั้นแล้วจิตพ้นจากอาสวะทั้งหลาย. แม้ในที่อื่นก็ตรัสแสดงเรื่อง
เบญจขันธ์เป็นอนัตตาไว้เป็นอันมากเพื่อให้เกิดปัญญาให้เห็นตามเป็นจริง ถอน
ความเห็นว่าอัตตาหรือเราในเบญจขันธ์เสีย, เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงจะพ้นทุกข์. ถ้ายัง
เห็นว่ามีอัตตาหรือเราอยู่ในเบญจขันธ์ตราบไต่ก็ยังไม่พ้นทุกข์ตราบนั้น. เพราะ
ฉะนั้นจะบรรลุนิพพานก็ต้องดับอัตตาหรือเราในเบญจขันธ์เสีย ข้อนี้ต่างจากลัทธิ
ภายนอกที่สอน สัพเพ อตฺตา ทั้งปวงเป็นอัตตาเป็นพื้น ส่วนพระพุทธศาสนา
แสดง สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา.

อีกนัยหนึ่ง การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน จำต้องปฏิบัติเพื่อละอาสวะ
ทั้งหลาย จะพึงละอาสวะเหล่านี้ได้ด้วยวิธีใดก็พึงปฏิบัติเพื่อละด้วยวิธีนั้น. ท่าน
แสดงอาสวะไว้ ๖ เหล่า ตามประเภทที่พึงจะละด้วยวิธีนั้น ๆ (อง. จก. ๒๒/๔๓๓)
คืออาสวะที่พึงละด้วยสังวร คืออินทริยสังวร ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการช้องเสพ
คือช้องเสพปัจจัย ๔ ด้วยการพิจารณา ๑ อาสวะที่พึงละด้วยอธิวาสนะคือขันติ

ได้แก่ออกทนต่อเย็นร้อนเป็นต้น มีปกติอริวาส (ให้อยู่ทับคือรับไว้ได้) ดังแสดง
แล้วในหนหลัง ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการเว้นรอบคือเว้นการนั่งการเที่ยวในที่ไม
สมควร เว้นปาปมิตร ๑ อาสวะที่พึงละด้วยการบรรเทา คือขับไล่อกุศลวิตกที่
เกิดขึ้น ไม่อริวาส (รับรอง) ไว้ ๑ อาสวะที่พึงละด้วยภาวนา คืออบรม
โพชฌงค์ให้เกิดขึ้น ๑ กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พึงละด้วยอริวาสนะ แสดงว่าขันติ
เป็นปฏิปทาเพื่อบรรลุนิพพานข้อหนึ่ง, และเฉพาะในพระโอวาทนี้ ยกตีติกา
ขันติขึ้นแสดงเป็นปฏิปทาเพื่อบรรลุนิพพานโดยตรง.

นิพพาน เป็นบรมธรรม คือธรรมอย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมที่เป็นยอด
แห่งธรรมทั้งหมด ดังพระบาลีว่า **วิราโค เสฏฺฐโธ ธมฺมานํ** วิราคือนิพพาน
ประเสริฐสุดแห่งธรรมทั้งหลาย, เป็นสุขอย่างยิ่ง ดังพระบาลีว่า **นิพฺพานํ ปรมํ**
สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง, เป็นธรรมว่างอย่างยิ่ง ดังพระราชนิพนธ์ภาษิตว่า
นิพฺพานํ ปรมํ สุขญํ นิพพานเป็นธรรมว่างอย่างยิ่ง.

พระพุทธ คือพระผู้รู้ทั้งหลาย ได้แก่พระผู้รู้จนต้น หรือต้นเพราะรู้
ตามเป็นจริง ด้วยดำเนินในปฏิปทาแห่งนิพพาน ประกอบด้วยตีติกาขันติ เป็น
เครื่องแผดเผากิเลสให้สิ้นไปจนได้บรรลุนิพพาน ย่อมกล่าวว่านิพพานเป็นบรม
ธรรม หาใช่บุคคลอื่นไม่, เพราะบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธรหรือสาวกของ
พระพุทธร ย่อมไม่กล่าวสรรเสริญนิพพาน เพราะนิพพานเป็น **อตกฺกาวจโร**
ไม่หยั่งลงสู่ความตรึก **นิปฺโป** เป็นธรรมละเอียด **ปญฺธิตเวทนิโย** บัณฑิต
พึงรู้ได้ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง แม้คำว่า **ขนฺตี ปรมํตโป ตีติกา** ตีติกาขันติเป็นบรมตปะ
ก็เป็นคำของพระพุทธรทั้งหลายกล่าว หาใช่บุคคลอื่นไม่, เพราะบุคคลอื่นย่อม
ไม่กล่าวสรรเสริญขันติ ดังเวปจิตติอสุรินทรกล่าวว่า:—

ยทา นั มณฺณติ พาโล

ภยา มยาณํ ตติกฺขติ

อภฺณารุหติ ทุมฺเมโธ

โคว ภิกฺขโ ปลาณิ

(ส. ส. ๑๕/๓๒๗)

คนพาลย่อมสำคัญเสียว่า คนหนึ่งเพราะกลัวเรา เขาเป็นผู้หาบุญ
มิได้ ย่อมเข้าครอบเหมือนโค ยิ่งหนักยิ่งไล่.

พระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงพระโอวาทอันกล่าวตติกขาขันตีว่า เป็น
บรมตบะ นิพพานว่าเป็นบรมธรรม ด้วยประการฉะนี้แล้ว ทรงปรารภถึงนัก
บวชผู้ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น จึงตรัสด้วยถึงพระคาถาต่อไปว่า:—

น หิ ปพฺพชฺชิตํ ปรุปฺมาติ สมฺโน โหติ ปรี วิเหฐยนฺโต

แปลว่าบรรพชิตคือนักบวชผู้ทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น หาชื่อ
ว่าสมณะไม่ อีกอย่างหนึ่ง แปลว่า ผู้ยังทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น
ไม่ชื่อว่าบรรพชิต, ไม่ชื่อว่าสมณะ, เพราะบรรพชิตควรเป็นผู้ออกจากมลทินโทษ
ขับไล่มลทินโทษ ทั้งพระบาลีแสดงไว้ว่า **ปพฺพายมตฺตโน มลํ ตสฺมา**

ปพฺพชฺชิตํ วุจฺจติ (ธมฺมปท ๒๕/๖๗) เพราะขับไล่มลทินของตนให้ออกไป
จึงเรียกว่าบรรพชิต. และสมณะก็ควรเป็นผู้สงบบาป ทั้งพระบาลีแสดงไว้ว่า

สมิตฺตตา หิ ปาปานิ สมฺโนติ ปวุจฺจติ (ธมฺมปท ๒๕/๕๐) เพราะสงบ
บาปทั้งหลาย จึงเรียกว่าสมณะ. การทำร้ายเบียดเบียนสัตว์อื่นด้วยกายก็ตาม
ด้วยวาจาก็ตาม ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นบาป เป็นมลทินโทษ ไม่ควร
ที่บรรพชิตหรือสมณะจะพึงทำ, ถ้าไปทำเข้าแม้ด้วยเข้าใจว่าเป็นบุญ ดังนั้นนักบวช
ภายนอกพระพุทธศาสนาผู้ฆ่าสัตว์บูชายัญก็ต้องเป็นบาปตามกรรม. พระบรม-
ศาสดาตรัสปฏิเสธนักบวชเช่นนั้นว่าไม่ใช่สมณะ. นักบวชแม้ในพระพุทธศาสนา
ผู้ไม่อดทนต่อ เย็น ร้อน เป็นต้น อันรวมเป็นที่ตั้งแห่ง ราคะหรือโลภะ โทสะ

โมหะ หรือไม่อดทนต่อ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ประสบทางตา เป็นต้น ดังแสดงแล้วในหนหลัง มาทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นก็ไม่ถือว่าเป็นสมณะ เพราะเมื่อเสียขันติก็เกิดอาการวิการของไตรทวาร เป็นการเสียปกติภาพ เมื่อเสียปกติภาพก็เสียศีล จึงเสียความเป็นสมณะคือผู้สงบ. เมื่อกลับความตรงกันข้าม ก็เป็นอันตรัสรับรองนักบวชผู้ไม่ทำร้ายเบียดเบียนสัตว์อื่นว่าเป็นสมณะ, ความ เป็นสมณะนี้จะสำเร็จได้ด้วยการตั้งอยู่ในขันติ เพราะเมื่อตั้งอยู่ในขันติจนถึง ตีติกาความทนทาน ย่อมรักษาปกติภาพแห่งไตรทวารอันตรงกันข้ามกับความ วิการเพราะเสียขันติไว้ได้ เมื่อมีปกติภาพก็มีศีลคือความปกติแห่งไตรทวาร มีความเป็นสมณะคือผู้สงบโดยไตรทวาร ดังพระพุทธานุญาตว่า:—

สนฺตํ คสุส มนํ โหติ

สนฺตา วาจา จ กมฺม จ

สมฺมทณฺญา วิมุตฺตสุส

อุปสนฺตสุส ตาทีโน

แปลว่า ผู้วิมุตเพราะรู้โดยชอบ สงบรำบคองที่นั้น ย่อมมีใจสงบ มีกรรม (ทางกาย) สงบ ดังนี้. ๓๐ → ๑๔๑

แม้ถึงกาลนั้นก็เป็นการของพระพุทธรูปทั้งหลายกล่าว, การกล่าวของพระพุทธรูปในคำว่า **วทนฺติ พุทฺธา** เรียกว่า พุทธวาตะ, แม้เป็นคำในบาทคาถาที่ว่าด้วยนิพพาน ก็หมายถึงความข้อนั้นในคาถานั้นด้วย เพราะทุกข้อเป็นพุทธวาตะตลอดถึงข้อว่านักบวชผู้ทำร้ายสัตว์อื่น เบียดเบียนสัตว์อื่น หาชื่อว่าสมณะไม่ ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๒

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนนํ

๗๐ → พระบรมศาสดา ครั้นทรงปฏิเสธบรรพชิต คือนักบวชผู้ทำร้ายเบียดเบียนสัตว์อื่นตามลัทธิศาสนาภายนอกว่าไม่ใช่สมณะหรือว่าไม่ใช่ทั้งบรรพชิต ไม่ใช่ทั้งสมณะทั้งนี้แล้ว เพื่อจะทรงแสดงว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทฺธศาสนาสอนให้ปฏิบัติอย่างไร เพราะเมื่อไม่สอนให้ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ก็ต้องมีคำสอนให้ปฏิบัติในทางอื่น จึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระพุทฺธศาสนาโดยย่อว่า:—

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

แปลว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การยังจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทฺธะทั้งหลาย.

พระพุทฺธะทั้งหลายผู้เป็นเจ้าของศาสนาคือคำสอนสามข้อ^๕ ก็คือพระพุทฺธะผู้กล่าวขันธ์ที่เป็นตัวตีตกขา^๖ ว่าเป็นบรมตบะ กล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม^๗ ซึ่งได้แสดงมาแล้ว. คำว่าศาสนานี้เดิมเป็นแต่คำสอนคือพระธรรม^๘ ยังไม่มีคำสังคือพระวินัย^๙ เพราะในชั้นต้นพระพุทฺธเจ้าทรงแสดงแต่พระธรรม ยังไม่ทรงบัญญัติพระวินัย ต่อมาภายหลังเมื่อได้ทรงบัญญัติพระวินัยแล้ว ศาสนาจึงแยกเป็นคำสอนคือพระธรรมหนึ่ง คำสังคือพระวินัยหนึ่ง รวมเรียกว่าคำ

สั่งสอน. ในเวลาที่ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์นี้ยังไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัย
ศาสนาจึงได้แก่คำสอน, และคำว่า “นี่เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย” นั้น
แสดงว่า พระพุทธะทั้งปวงในอดีตก็ตาม ในปัจจุบันก็ตาม ในอนาคตก็ตาม
แสดงศาสนา คือ คำสอนตรงกันเหมือนอย่างนี้ เป็นอันแสดงปฏิเสธว่าผู้ที่แสดง
คำสอนผิดแยกไปจากหลักนี้ ไม่ใช่พระพุทธะคือพระผู้จริง หรือสาวกของ
พระพุทธะ.

พระโอวาทข้อแรกว่า **สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ** การไม่ทำบาปทั้งปวง,
มีอธิบายว่า บาปได้แก่ความชั่ว เรียกว่า อกุศล แปลว่ากิจของคนไม่ฉลาดบ้าง
หมายถึงกรรม คือการที่บุคคลทำทางกายวาจาใจอันชั่ว เรียกควบกันว่า บาปกรรม
บ้าง อกุศลกรรมบ้าง. ก็บาปนี้ย่อมเกิดจากการกระทำของบุคคล ทางกายบ้าง
ทางวาจบบ้าง ทางใจบ้าง, ถ้าไม่ทำ บาปก็ไม่เกิด ทางที่จะพึงกำหนดรู้ว่าเป็น
บาปนั้นคือ กำหนดโดยอกุศลมูล กล่าวคือกรรมที่มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็น
มูล จัดเป็นบาป, กำหนดโดยอกุศลกรรมบถหรือทุจริต คือกรรมนั้นย่อมเป็น
กายกรรมฝ่ายอกุศล มีปาณาติบาตเป็นต้น เป็นวจีกรรมฝ่ายอกุศล มีมุสาวาท
เป็นต้น เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล มีอภิชฌาเป็นต้น, กำหนดโดยผลเดือดร้อน
ในภายหลัง ดังเช่นพระพุทธภาษิตว่า **ปจฺจลา ตปฺปติ ทฺถกฺกํ** กรรมชั่วย่อม
เผาผลาญในภายหลังดังนี้. หรือกำหนดโดยอาทินพคือความให้โทษ ดังที่แสดง
ไว้ในกณฺเฑยการณียสูตรว่า เมื่อทำอกุศลกิจคืออกุศล พึงหวังอาทินพเหล่านี้คือ
อติตาปี อตฺตานํ อุปฺพทติ ตนย่อมติเตียนตน **อนฺุวิจฺจ วิญญู ครอบฺนติ**
ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน **ปาปโก กิตฺติสทฺโท** อพฺุคฺคจฺจติ กิตติศัพท์
อันเลวย่อมฟุ้งไป **สมฺมุพฺุโห กาลํ กโรติ** ย่อมหลงทำกาละ (ตาย) **กายสฺส**
ภฺทา **ปรมฺมรณฺา** **อปาญํ** **ทฺคฺคตฺติ** **วินิปาตํ** **นิริยํ** **อุปฺปชฺชติ** เบื้องหน้าแต่

ตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวิบาตนรก, บาปจึงเป็น
อภยเหตุคือข้อที่ไม่ควรทำโดยส่วนเดียว จึงตรัสสอนให้ละบาปเสีย ดังที่ตรัสสอน
ไว้ในปหานภาวนาสูตรว่า **อกุศล อกุศล เว ปชฺชล** เป็นต้น แปลรวมความว่า
อกุศลทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละอกุศลเสีย, ท่านทั้งหลายอาจเพื่อละอกุศลได้,
ถ้าท่านไม่อาจเพื่อละอกุศลได้เราก็ไม่พึงกล่าวสอนให้ละอกุศล แต่เพราะท่าน
ทั้งหลายอาจเพื่อละอกุศลได้ เราจึงกล่าวให้ละอกุศล, และถ้าอกุศลนี้ที่ท่านทั้ง
หลายละเสียแล้ว พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เราก็ไม่พึงกล่าวให้
ละอกุศล, แต่เพราะอกุศลที่ท่านทั้งหลายละเสียแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเกื้อ
กูล เพื่อสุข เราจึงกล่าวให้ละอกุศลเสีย ดังนี้. พระสูตรในส่วนที่ตรัสสอนให้
ละนี้ประมวลความได้สองประการคือ บุคคลอาจเพื่อละอกุศลได้, การละอกุศล
เป็นเหตุแห่งความเกื้อกูลความสุข, เหตุฉะนั้นจึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศ
พระศาสนาไว้เป็นข้อแรกว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง ดังนี้.

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวง ย่อมสอนไม่ให้ทำบาปทุก ๆ อย่าง ไม่มี
สอนให้ทำบาปแม้แต่อย่างเดียว แม้สาวกของพระพุทธะก็ย่อมสอนอย่างนี้. พระ
โอวาทข้อนี้สงเคราะห์เข้าในศีลสิกขาในไตรสิกขาที่ทรงแสดงในภายหลัง เพราะ
สำเร็จด้วยวิรัตคือความงดเว้น คือไม่ทำ.

พระศาสดาครั้นทรงแสดงข้อที่ควรละแล้ว เมื่อจะทรงแสดงข้อที่ควรทำ
ต่อไป เพราะเมื่อละความชั่วแล้วยังไม่ทำความดี ก็ยังไม่ชื่อว่าได้กระทำดี จึง
ตรัสข้อที่สองว่า **กุศลสุปปสมปทา** การทำกุศลให้ถึงพร้อม, มีอธิบายว่ากุศล
แปลว่ากิจของคนฉลาด ตรงกันข้ามกับอกุศล ได้แก่ความดี, เรียกว่าบุญ แปล
ว่าเครื่องชำระความชั่วบ้าง หมายถึงกรรมคือการที่ทำทางกาย วาจา ใจ อันดี
งาม เรียกควบกันว่า กุศลกรรมบ้าง บุญกรรมบ้าง. ก็กุศลนี้ย่อมเกิดจากการ

กระทำของบุคคลเช่นเดียวกับบาป ถ้าบุคคลไม่กระทำก็ไม่เกิดเป็นกุศลขึ้นได้.
 ทางที่พึงกำหนดรู้ว่าเป็นกุศลนั้นคือกำหนดโดยกุศลมูล กล่าวคือกรรมที่มีโอโลมะ
 อโทสะ อโมหะ เป็นมูล จัดเป็นกุศล, กำหนดโดยกุศลกรรมบถหรือสุจริต คือกรรม
 นั้นย่อมเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมฝ่ายกุศล ตรงกันข้ามกับอกุศลที่แสดง
 แล้วในข้อแรก, หรือกำหนดโดยบุญกิริยาวัตถุมีทานมัยเป็นต้น, กำหนดโดยผล
 ที่ไม่เดือดร้อนในภายหลัง ทั้งพระพุทธรักษาว่า **กตญจ สกตํ เสโยโย ยํ**
กตฺวา นานุตปฺปติ ทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นเป็นกรรม
 ดี ทำดีกว่า ดังนี้. หรือกำหนดโดยอานิสงส์คือความให้คุณดังที่แสดงไว้ใน
 ฅรณียาฅรณียสูตรว่า เมื่อทำฅรณียกิจคือกุศล พึงหวังอานิสงส์เหล่านี้คือ
อตุตฺตาปี อตุตฺตานํ น อุปวตฺติ ตนไม่ติเตียนตน **อนุนิจฺจ วิญญู ปลํสนติ**
 ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ **กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺจติ** กิตติ-
 ศัพท์อันงามย่อมขจรไป **อสมฺมุพฺโท** ฅาลํ **กโรติ** ย่อมไม่หลงทำกาละ (ตาย)
กายสฺส เกทา ปรมฺมรณํ สุกฺติ สกฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ เบื้องหน้าแต่ตาย
 เพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้. กุศลจึงเป็นฅรณียะคือ
 ข้อที่ควรทำโดยส่วนเดียว จึงตรัสสอนให้ทำกุศล ดังที่ตรัสสอนไว้ในปหาน-
 ฅาวนาสูตรว่า **กุสลํ ภิกฺขเว ภาเวถ** เป็นต้น แปลรวมความว่า ภิกษุทั้ง
 หลาย ท่านทั้งหลายจงทำกุศลให้เกิดขึ้น ท่านทั้งหลายอาจเพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้น
 ได้, ถ้าท่านทั้งหลายไม่อาจ เราก็ไม่พึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น, แต่เพราะ
 ท่านทั้งหลายอาจเพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้นได้ เราจึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น. และ
 ถ้ากุศลนั้นที่ท่านทั้งหลายทำให้เกิดขึ้นแล้ว พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกือกุลเพื่อทุกข์
 เราก็ไม่พึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น, แต่เพราะกุศลที่ท่านทำให้เกิดขึ้นแล้วย่อม
 เป็นไปเพื่อความเกือกุลเพื่อสุข เราจึงกล่าวให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น ดังนี้. พระ

สูตรในส่วนที่ตรัสสอนให้ทำนี้ ก็อาจประมวลความได้สองประการคือ บุคคลอาจ
เพื่อทำกุศลให้เกิดขึ้นได้, การทำกุศลให้เกิดขึ้นเป็นเหตุให้ได้รับผล คือความเกอ-
กูลความสุข เหตุฉะนั้นจึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระศาสนาเป็นข้อที่สองว่า
การทำกุศลให้ถึงพร้อม ดังนี้.

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวง ล้วนสอนให้ทำกุศลให้เกิดขึ้น ไม่มีห้าม
ไม่ให้ทำกุศล, แม้ในที่ทรงแสดงสันโดษ ตรัสสอนให้สันโดษด้วยปัจจัยทั้ง ๔
มีจีวรเป็นต้น แต่ก็ตรัสสอนไม่ให้สันโดษในกุศลกรรม กล่าวคือในการทำความ
ดี, แม้สาวกของพระพุทธะทั้งหลายก็ย่อมสอนอย่างเดียวกัน.

พระโอวาทข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขา คือสมาธิความตั้งจิตมั่น
เพราะจะทำกุศลให้ถึงพร้อมได้ก็ต้องตั้งจิตไว้ในกุศลก่อน เพราะฉะนั้น ถ้าไม่
มีสมาธิก็ไม่อาจทำกุศลได้, ดังจะพึงเห็นได้ว่าคนที่ไม่ตั้งจิตไว้ในกุศล ย่อมไม่
ปรารถนาเพื่อทำกุศล ในทางตรงกันข้ามถ้าไม่ตั้งจิตไว้ในอกุศล ก็ย่อมไม่ปรารถนา
เพื่อทำอกุศล ต่อเมื่อตั้งจิตไว้ในอกุศลจึงปรารถนาเพื่อทำอกุศล. ความตั้งจิตไว้ใน
อกุศลก็ชื่อว่า สมาธิ แต่เป็นมิจฉาสมาธิ ที่ตรัสว่า:—

ทีโส ทิสํ ยนฺตํ กยิรา เวรี วา ปน เวรินํ

มิจฺฉาปณฺธิทํ จิตฺตํ ปาปิโย นํ ตโต กเร

แปลว่า โจรหรือคนชังกัน พึงทำอนัตถกะโจรหรือคนชังกัน คนมี
เวรกัน พึงทำอนัตถกะคนมีเวรกัน จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำผู้นั้นให้ร้ายกว่านั้น
เสียอีก ดังนี้.

ส่วนความตั้งจิตไว้ในกุศลชื่อว่า สัมมาสมาธิ ที่ตรัสว่า:—

น ตํ มาตา ปิตา กยิรา อญฺเญ วา ปน ญฺาตกา

สมฺมาปณฺธิทํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเร

มารดาบิดาก็ทำความประเสริฐนั้นให้ไม่ได้ ก็หรือว่าแม่ญาติเหล่าอื่นก็ทำให้
ไม่ได้ จิตที่ตั้งไว้ชอบยอมทำให้ประเสริฐกว่านั้น ดังนี้.

เพราะฉะนั้น จะทำกุศลให้ถึงพร้อมก็ต้องทำสมาธิ คือทำจิตให้ตั้งอยู่ใน
กุศล แต่เพราะจิตสามัญมีปกติคั่นรบกวนว่กแว่ง มักตกไปตามความใคร่ ท่าน
จึงสอนให้หัดทำสมาธิคือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ดังจะแสดงในข้อว่า
ด้วยการประกอบในอธิจิต. ความตั้งจิตมั่นในกุศลก็ดี ความตั้งจิตมั่นในอารมณ์
เดียวกดี สงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขาหรือธรรมกองสมาธิ เพราะเกี่ยวกับการตั้ง
จิตเหมือนกัน.

การไม่ทำบาปและการทำกุศลให้ถึงพร้อม เนื่องด้วยการตั้งจิตเป็นสำคัญ,
และเพราะมีกิจที่พึงปฏิบัติเกี่ยวกับจิตต่อไปอีก พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงพระ-
โอวาทเป็นข้อที่ ๓ ว่า **สจิตตปริโยทปนํ** การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ดังนี้.
มีอธิบายว่า จิตเป็นธรรมชาติไม่มีสรีระ แต่มีภูหาคือสรีรกายนี้เป็นที่อาศัย
มิใช่วิสัยที่ใคร ๆ จะพึงรู้ได้ทางอายตนะมีตาเป็นต้น, ถึงอย่างนั้นก็ทราบว่จิตมี
อยู่โดยผลที่ปรากฏ คือความที่ คน สัตว์ เป็นผู้รู้และนึกคิดอะไรได้ อายตนะภายใน
เป็นสื่อให้เกิดอายตนะภายนอก จนเกิดวิญญาน เป็นต้น ขึ้นได้, ต่างจาก
อวิญญานกว่ตฤ มีต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น เพราะล่ำพังรูปกาย ถ้าไม่มีจิตเข้า
อาศัยอยู่ก็จะปราศจากวิญญาน คือความรู้สึทางอายตนะ เหมือนอย่างท่อนไม้
ตั้งทิ้งพระคาถาว่า **จุทโท อเปตวิญญาโณ นีรตถัว กลิงครํ** ปราศจาก
วิญญาน ถูกทอดทิ้ง เหมือนท่อนไม้ไร้ประโยชน์, และจิตนี้อาจทราบได้โดย
อาการว่เป็นจิตมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ หรือจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ
เป็นต้น. อาจแสดงออกมาแรงจนถึงปรากฏความวิการทางกายทวาร วจิตทวาร
มโนทวาร, เมื่อถึงขั้นนั้นคนอื่นก็อาจสังเกตทราบได้ว่ผู้นั้นมีราคะ โทสะ โมหะ

เป็นต้น, จิตนี้ท่านแสดงว่าเป็นธรรมชาติผุดผ่อง แต่เศร้าหมองไปเพราะ
 อุปกิเลสคือเครื่องเศร้าหมองที่จรมา ดังพระพุทธภาษิตว่า **ปกัสสรมิทํ ภิกขเว**
จิตฺตํ คณฺจ โข อากนฺตฺตเกหิ อุปกฺกิลเสหิ อุปกฺกิลฺลิตฺตํ (อง. เอก. ๒๐/๑๑)
 ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นธรรมชาติปฏัสสรคือผุดผ่อง แต่จิตนี้เศร้าหมองไป
 เพราะอุปกิเลสทั้งหลายที่จรมา. อุปกิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง กล่าวโดยย่อได้
 แก่อาารมณ์ กับ กิเลส. อาารมณ์ได้แก่เรื่องที่จิตคิด ดังพระพุทธภาษิตว่า **ยณฺจ**
เจเตติ ยณฺจ ปกฺปฺปติ ยณฺจ อนฺุเสติ อารมฺมณเมตํ โหติ วิญฺญาณสฺส
จิตฺติยา (สง. นิทาน. ๑๖/๗๘) แปลว่า คิดถึงเรื่องใด กำหนดถึงเรื่องใด หมกมุ่น
 ถึงเรื่องใด เรื่องนั้นเป็นอาารมณ์ เพื่อความตั้งอยู่แห่งวิญญาน ดังนี้. อาารมณ์จำ
แนกออกเป็น ๖ คือ รูปารมณ์ อาารมณ์คือรูป ๑ สัททารมณ์ อาารมณ์คือเสียง ๑
 คันธารมณ์อาารมณ์คือกลิ่น ๑ รสารมณ์ อาารมณ์คือรส ๑ โผฏฐัพพารมณ์ อาารมณ์
 คือโผฏฐัพพะ ๑ ธรรมารมณ์ อาารมณ์คือเรื่องราว ๑. อีกอย่างหนึ่งจำแนกเป็น ๓
 ตามกิเลส คือ รชณียารมณ์ อาารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งราคะ หรือโลภณียารมณ์อาารมณ์
 เป็นที่ตั้งแห่งโลภะ ๑ โทสนียารมณ์ อาารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ๑ โมหณี-
 ยารมณ์ อาารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ๑. กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต
 อาศัยอาารมณ์เกิดขึ้นและอิงแอบอยู่กับอาารมณ์ ดังพระพุทธภาษิตตอนหนึ่งใน
 จฉกกสูตร (ม. อ. ๔/๕๑๖) โดยความว่า อาศัยจักขุแลรูปเกิดจักขุวิญญาน,
 อาศัยหูและเสียงเกิดโสตวิญญาน, อาศัยจมูกและกลิ่นเกิดฆานวิญญาน, อาศัย
 ลิ้นและรสเกิดชีวาวิญญาน, อาศัยกายและโผฏฐัพพะเกิดกายวิญญาน, อาศัย
 ธรรมะ และ มนะ เกิดมโนวิญญาน, ความประชุมแห่งสิ่งทั้ง ๓ เป็นผัสสะ,
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเกิดเวทนา เป็นสุขบ้างทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.
 ผู้นั้นถ้ามีสุขเวทนาถูกต้องย่อมเพลิดเพลินชมเชยสยบติดอยู่, ราคานุสัยย่อมนอน

เนื่องแก่ผู้หนึ่ง, ถ้ามีทุกขเวทนาถูกต้องย่อมโสกะเศร้าคร่ำครวญตอกพรวดเพื่อ ถึง
 ความหลงใหล, ปฏิฆานุสัยย่อมนอนเนื่องแก่ผู้หนึ่ง, ถ้าอทุกขมสุขเวทนาถูกต้อง
 ย่อมไม่รู้ความเกิดความคับ ความอรรอย ความให้โทษและความออกไปแห่งเวทนา
 นั้นตามเป็นจริง อวิชชานุสัยย่อมนอนเนื่องแก่ผู้หนึ่ง, พระพุทธภาษิตนี้แสดง
 กิเลสอันเกิดสืบมาจากวิญญาณที่อาศัยจักขุและรูปเป็นต้นเกิดขึ้น หรือกล่าวอีก
 นัยหนึ่งก็คือรูปารมณเป็นต้นที่จิตคิดถึงโดยลำดับ, กิเลสในชั้นนี้เรียกว่า อนุสัย
 แปลว่า กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต มี ๓ คือ รากานุสัย อนุสัยคือรากะความ
 ชอบใจ ๑ ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะความกระทบความไม่ชอบใจ ๑ อวิชชา-
 นุสัย อนุสัยคืออวิชาความไม่รู้ตามเป็นจริง ๑. พึงเห็นความเกิดแห่งอนุสัย
 เหล่านี้ตามนัยพระสูตรนี้ อย่างนี้ เมื่อบุคคลประสบสุขเวทนามีความเพติดเพลิน
 ยินดีเกิดขึ้น ความเพติดเพลินยินดีนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ก็ยังตกเป็นรากา-
 นุสัยนอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิต, เมื่อบุคคลประสบทุกขเวทนามีความโสกะเศร้า
 เกิดขึ้น ความโสกะเศร้านั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ก็ยังตกเป็นปฏิฆานุสัยนอนจม
 เป็นตะกอนอยู่ในจิต, เมื่อบุคคลได้ประสบอทุกขมสุขเวทนามีความไม่รู้ในความ
 เกิดเป็นต้นของเวทนานั้นตามเป็นจริงเกิดขึ้น ความไม่รู้ตามเป็นจริงนั้นเกิดขึ้น
 แล้วก็ดับไป แต่ก็ยังตกเป็นอวิชชานุสัยนอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิต, อนุสัย
 ทั้ง ๓ นี้ เป็นกิเลสชั้นละเอียด ที่ท่านเปรียบเหมือนตะกอนนอนจมอยู่กันตุ่ม,
 ตะกอนนั้นเมื่อยังไม่ถูกกววให้ฟุ้งขึ้นมากก็ไม่ทำให้น้ำขุ่น น้ำใสคล้ายไม่มีตะกอน,
 เมื่อถูกกววให้ฟุ้งขึ้นมา จึงทำให้น้ำขุ่นเห็นประจักษ์ฉันใด, อนุสัยเหล่านี้ ก็มี
 อุปไมยฉันนั้น เมื่อยังไม่ถูกกววให้ฟุ้งขึ้นมากก็ไม่ทำจิตให้ขุ่นมัว จิตคงสงบ
 เป็นปกติ เมื่อถูกกววให้ฟุ้งขึ้นมากทำจิตให้ขุ่นมัว สังเกตทราบได้ ประจักษ์.
 เครื่องกววอนุสัยเหล่านี้ให้ฟุ้งขึ้นมากคืออารมณ์ และเมื่อถูกกววให้ฟุ้งขึ้น
 มาแล้ว รากานุสัยก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นรากะความกำหนัดยินดี หรือโลภะความ

อยากรู้ได้, ปฏิฆานุสสัยก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นโทสะความเจ็บใจ, อวิชชานุสสัยก็ฟุ้งขึ้นมาเป็น
 โมหะความหลง, ราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ เหล่านี้ เมื่อกำเริบมาถึงมโน-
 ทวาร ราคะหรือโลภะก็กำเริบออกมาเป็นอภิขฌาความโลภจนถึงคิดเฟื่องเลื่องสิ่งของ
 ของผู้อื่นมาเป็นของตน โทสะก็กำเริบออกมาเป็นพยาบาทความปองร้ายผู้อื่น
 โมหะก็กำเริบออกมาเป็นมิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดจากคลองธรรม, ถึงขั้นนี้ก็เป็น
 มโนกรรมฝ่ายอกุศล เป็นเหตุให้กายกรรม วจีกรรม เกิดเป็นอกุศลขึ้นตามกัน,
 เหตุฉะนั้น จึงตรัสสอนให้ปัจเจกชนจิตของตนเนื่อง ๆ ดังพระพุทธภาษิตว่า
 ตสมัตติห ภิกขเว อภิกขณํ สกํ จิตฺตํ ปจฺจเวกฺขิตพฺมํ ทิมนฺตฺตมิตํ จิตฺตํ
 สงฺกิลิฏฺฐํ ราเคน โทเสน โมหเณนาติ (ส. ขนวรร. ๑๗/๑๘๔) ภิกษุทั้งหลาย
 เพราะเหตุนี้แล ท่านทั้งหลายพึงพิจารณาจิตของตนเนื่อง ๆ ว่าจิตนี้เศร้าหมอง
 มาตลอดกาลยืดยาวนาน เพราะราคะ โทสะ โมหะ, จิตฺตกฺกิลิเสะ ภิกขเว
 สตฺตา สงฺกิลิฏฺฐนฺติ ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมอง เพราะจิตเศร้า
 หมอง, จิตฺตโวทานา สตฺตา วิสฺขุณฺณนฺติ สัตว์ทั้งหลายหมดจดเพราะจิตแผ่
 แผ้ว. ทั้งนี้เพราะจิตที่เศร้าหมองย่อมชักให้ประกอบอกุศลบาปกรรม จึงเศร้า
 หมองเพราะบาปนั้น, ส่วนจิตที่แผ่แผ้วย่อมไม่ชักให้ทำเช่นนั้นจึงหมดจดจาก
 บาป, ความเศร้าหมองหรือหมดจดนี้เป็นของเฉพาะตน ดังคาถาพระพุทธภาษิต
 ว่า:—

อตฺตนา ว กตํ ปาปํ

อตฺตนา สงฺกิลิสฺสตี

อตฺตนา อกตํ ปาปํ

อตฺตนา ว วิสฺขุณฺณตี

บาปที่ทำด้วยตน ก็เศร้าหมองด้วยตน บาปที่ไม่ทำด้วยตน ก็หมดจด
 ด้วยตน.

เหตุฉะนั้น จึงควรชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว. การชำระนั้นแสดงโดยทั่วไป มี ๒ วิธี คือ สมถวิธี ๑ วิปัสสนาวิธี ๑ สมถวิธีนั้นคือทำจิตให้สงบสงัดด้วยการสกัดกั้นหรือแยกกันจิตจากอารมณ์ที่เศร้าหมองด้วยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว. วิธีนี้ก็คือสมาธิที่จะแสดงในชื่อว่าด้วยการประกอบในอธิจิต. ในที่นี้จะแสดงในทางวิปัสสนาวิธี คือทางปัญญา.

การชำระทางปัญญานั้น คือปัจจุเวกขณะพิจารณาด้วยปัญญาให้รู้ตามเป็นจริง ดังเช่นที่ตรัสสอนให้เป็นผู้ฉลาดในปริยายแห่งจิตของตนในทสกนิบาตสจิตตวรรค (๒๔/๙๗) โดยความว่า หญิงสาวชายหนุ่มผู้กำลังรักตบแต่งสองคู่เงาหน้าของตนในกระจกเงา หรือในขันน้ำที่ใสสะอาด ถ้าเห็นแป้นรุสหรือเป็นตุ่ม ก็ย่อมพยายามเพื่อละรุสหรือตุ่มนั้นเสีย ถ้าไม่เห็นแป้นรุสหรือเป็นตุ่ม ก็ย่อมมีใจยินดี มีความดำริเต็มเปี่ยมฉันใด, ปัจจุเวกขณะคือความพิจารณาด้วยปัญญาก็ย่อมมีอุปการะมากในกุศลธรรมทั้งหลายฉันนั้น, คือพิจารณาว่าเรามีความโลภเพ่งเล็งอยู่หรือไม่ เรามีจิตพยาบาทอยู่หรือไม่เป็นต้น, ถ้าเมื่อปัจจุเวกขณะอยู่ย่อมรู้ว่ามิกิเลสเหล่านั้นอยู่ ก็พึงทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ท้อถอย และสติสัมปชัญญะมีประมาณอย่างยิ่งเพื่อละอกุศลบาปธรรมเหล่านั้น เหมือนอย่างคนมีผ้าหรือศิระชะถูกไฟไหม้ พึงทำความพอใจ ความพยายามอย่างยิ่ง เพื่อดับผ้าหรือศิระชะที่ถูกไฟไหม้นั้น, ก็ถ้าเมื่อปัจจุเวกขณะอยู่ย่อมรู้ว่าไม่มีกิเลสเหล่านั้น ก็พึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้น กระทำความเพียรเพื่อสิ้นอาสวกิเลสให้ยิ่งขึ้นไป. แม้ในวัฏฏมสูตร ที่แสดงถึงอุปกิเลสแห่งจิตมีอภิขณาวิสมโลกเป็นต้น ก็ตรัสสอนให้รู้ตามความเป็นจริง ละอุปกิเลสแห่งจิตนั้นเสีย (ม. มุ. ๑๒/๖๔). เครื่องเศร้าหมองแห่งจิตเหล่านั้นแม้จะทรงแสดงจำแนกโดยปริยายเป็นอันมาก ก็ย่อมน้อยลงในราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ นั้น

เอง เพราะเป็นกิเลสที่ปรากฏในจิต อาจบ่งแจ้งเวกชน^๕รู้ได้ จึงตรัสสอนให้
บ่งแจ้งเวกชน^๕ให้รู้ตามความเป็นจริง, และอาจจะได้ด้วยฉันทะพยายามเป็นต้น จึง
ตรัสสอนให้ทำฉันทะพยายามเพื่อละเสีย.

อนึ่ง พึงทราบปฏิกาคธรรม ธรรมที่เป็นคู่เปรียบกัน โดยเป็นสภาพ
ถูกส่วนกันบ้าง เป็นวิสภาพ ผิดส่วนกันบ้าง ตามที่นางธรรมทินนาภิกษุณี
แสดงแก่วิสาขอุบาสก มาในจุลเวทลลสูตร (ม. มุ. ๑๒/๕๕๔) ว่า รากะเป็น
ปฏิกาคของสุขเวทนา, ปฏิฆะเป็นปฏิกาคของทุกขเวทนา, อวิชาเป็นปฏิกาค
ของอทุกขมสุขเวทนา, วิชาเป็นปฏิกาคของอวิชา, วิมุตติเป็นปฏิกาคของ
วิชา, นิพพานเป็นปฏิกาคของวิมุตติ ดังนี้. ฉะนั้น ทางปฏิบัติเพื่อละอนุสัย
ก็ต้องละปฏิกาคธรรมเพื่ออนุสัย บำเพ็ญปฏิกาคธรรมเพื่อวิชาวิมุตติ, ทาง
ปฏิบัติเพื่ออย่างนี้ คือ เมื่อประสบเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งอันเกิดสืบมาจากผัสสะ
วิญญาณที่อาศัยตาและรูปเป็นต้นเกิดขึ้น ก็ไม่เพิลิตเพลินินดีในเพราะสุขเวทนา
ไม่โศกเศร้ายินร้ายในเพราะทุกขเวทนา รู้ตามความเป็นจริงถึงความเกิดเป็นต้น
แห่งอทุกขมสุขเวทนา, เมื่อเป็นเช่นนั้น อนุสัยทั้ง ๓ ก็ไม่เกิดนอนเนื่องในจิต
จึงอาจทำที่สุดทุกข์ได้ ดังพระพุทธภาษิตในฉฉกกสูตร (ม. อ. ๑๔/๕๑๘) ว่า
โส วต ภิกขเว ๑ เป ๑ ฐานเมต วิชชติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เป็น
ฐานะอยู่ที่ผู้^๕นั้นละราคานุสัยในสุขเวทนา บรรเทาปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา ถอน
อวิชชานุสัยในอทุกขมสุขเวทนา ละอวิชชายังวิชาให้เกิดขึ้นแล้ว จักทำที่สุด
ทุกข์ในทิวฐธรรมได้ ดังนี้. ในการละอนุสัยเหล่านี้ก็ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาให้
รู้แจ่มแจ้งตามเป็นจริง จนละอวิชชาเกิดเป็นวิชาขึ้น ดังพระพุทธภาษิตว่า
อวิชขํ ปหาธ วิชขํ อุปปาเทตวา ละอวิชชายังวิชาให้เกิดขึ้นนั้น. การ
พิจารณาเพื่อละอนุสัยนี้ แสดงตามนัยในพระสูตรหนึ่งว่า พิจารณาให้เห็นจักขุ

และรูปเป็นต้น และวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา ที่เกิดสืบกันมาโดยสำคัญ
ว่า เนติ มม นั้นไม่ใช่ของเรา เนโสหมสฺสมี เราไม่ใช่เป็นนั้น น เมโส
อตุตา นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะสิ่งเหล่านี้มีความเกิดและความเสื่อมสิ้น
ปรากฏ เมื่อเห็นว่าเป็นตน ก็ต้องเห็นว่าตนของเราเกิด ตนของเราเสื่อมสิ้น,
เพราะฉะนั้น ผู้กล่าวว่าตน คำนั้นจึงไม่ชอบ, สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ตนด้วย
ประการอย่างนี้. เมื่อพิจารณาให้เห็นจริงอย่างนี้ ย่อมหน่ายในจักขุและรูปเป็น
ต้น, เมื่อหน่ายก็ย่อมสิ้นกำหนด, เพราะสิ้นกำหนดย่อมวิมุตคือหลุดพ้น เมื่อ
วิมุตแล้วย่อมมีญาณรู้ว่าวิมุตแล้ว ย่อมรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว
กิจที่จะต้องทำทำเสร็จแล้ว ก็อันเพื่อความเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี ดังนี้.

ความปัจเจกเวกชนจิตเพื่อละกิเลสที่ปรากฏ และความละอวิชชายังวิชา
ให้เกิดขึ้นเพื่อละอนุสัย ดังแสดงมานี้ เป็นการชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว เมื่อ
จิตวิมุตแล้วก็เป็จิตผ่องแผ้วสมบูรณ์, จิตเศร้าหมองเพราะสิ่งใดก็วิมุตจากสิ่ง
นั้น ดังพระพุทธภาษิตว่า **ปภัสสรมิตํ ภิกขเว จิตฺตํ ตณฺจ โข อากนฺตฺตเกหิ**
อุปฺกุกฺกิลเสหิ วิปฺปมฺตฺตํ (อง. เอก. ๒๐/๑๑) ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ปภัสสรคือ
ผุดผ่อง, ก็จิตนั้นแลหลุดพ้นแล้วจากเครื่องหมองทั้งหลายที่จรมา ดังนี้. เรื่อง
ทั้งหลายที่จิตผ่องแผ้วคิด มีเรื่องราวที่ตาเห็นเป็นต้น ก็ไม่เป็นอารมณ์เพื่อความ
ตั้งอยู่แห่งวิญญาณที่สืบไปถึงผัสสเวทนา ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอนุสัยและกิเลสอกุศล
บาปกรรมทั้งปวง จึงไม่มีอารมณ์เป็นเครื่องปรุงกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องปรุง
อารมณ์ ต่างจากจิตที่เศร้าหมอง ซึ่งประกอบด้วยอารมณ์กับกิเลสผสมกัน กระ-
แสของจิตเช่นนี้ย่อมไหลไปสู่บาปอกุศล เหตุฉะนั้นพระบรมศาสดาเมื่อทรงแสดง
พระโอวาทให้ไม่ทำบาปและให้ทำกุศลแล้ว จึงทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระ
ศาสนาเป็นข้อที่ ๓ ให้ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ดังนี้.

ศาสนาของพระพุทธะทั้งปวงย่อมสอนให้ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ไม่
มีสอนให้ทำจิตให้เศร้าหมอง แม้สาวกของพระพุทธะก็ย่อมสอนอย่างนี้. พระ
โอรุททอนั้นสงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา เพราะการชำระจิตต้องใช้ปัญญาเป็น
เครื่องชำระ ใช้ธรรมข้ออื่นเป็นเครื่องชำระก็ยังไม่เป็นอันชำระด้วยดี มีพระ
พุทธภาษิต (ในอังคุตตรนิกายนวกนิบาต ๒๓/๒๖๖) แสดงไว้โดยความว่า ถ้า
ภิกษุอาศัยศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา ละอกุศล อบรมกุศลให้เกิด
ขึ้น, อกุศลนั้นก็เป็นอันเธอละแล้ว, ภิกษุใดละอกุศลเพราะเห็นด้วยอริยปัญญา,
อกุศลนั้นย่อมเป็นอันภิกษุนั้นละแล้ว ละด้วยดีแล้ว ดังนี้. ๗๐ → ๒๘ 154

รวมพระโอรุทท ๓ ข้อ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การทำกุศลให้ถึง
พร้อม ๑ การยังจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ **เอตํ พุทฺธาน สาสํ** นี้เป็นศาสนา
คือ คำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

กัณฑ์ที่ ๓

อนุปวาโท อนุปมาโต	ปาฏิโมกฺเข จ สัมมโร
มตฺตณฺณตา จ ภตฺตสุมิ	ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ

(17) ๗๖ → พระบรมศาสดาครั้นทรงแสดงพระโอวาทประกาศพระศาสนาเป็นหลัก
เป็นประธานจนนี้แล้ว จึงทรงแสดงต่อไปว่า :—

อนุปวาโท อนุปมาโต	ปาฏิโมกฺเข จ สัมมโร
มตฺตณฺณตา จ ภตฺตสุมิ	ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การไม่พูดว่าร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในปาติโมกข์ ๑
 ความรู้ประมาณในภักติ ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ ความประกอบในอธิจิต ๑
 นี้เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย ดังนี้.

ความในพระโอวาทตอนนี้แสดงว่าเป็นข้อขยายแห่งพระโอวาท ๓ ข้อนั้น
 เพื่อแสดงอธิบายคือความประสงค์.

ข้อว่า ไม่พูดว่าร้าย คือไม่พูดชั่วร้ายแก่ผู้อื่น สงเคราะห์เข้าในสัมมาวาจา
 เจริญชอบ ในองค์มรรค เพราะเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น.

ข้อว่า ไม่ทำร้าย คือไม่ทำชั่วร้ายแก่ผู้อื่น สงเคราะห์เข้าในสัมมากัมมันตะ
 การงานชอบ เพราะเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น.

ความแห่ง ๒ ข้อ^๕ แสดงว่าเป็นข้อขยายแห่งข้อว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง เพราะบาปตลอดถึงบุญ ย่อมมีแสดงในลัทธิศาสนาต่าง ๆ, แต่ละลัทธิย่อมมีอธิบายของตนว่าอะไรเป็นบาปอะไรเป็นบุญ, ตรงกันข้ามกับพระพุทธศาสนาก็มีจะ^๕นั้นเพื่อแสดงอธิบายว่าไม่ทำบาปคือไม่ทำอะไร จึงตรัสว่าไม่พูดว่าร้าย ไม่ทำร้ายทั้งนี้.

ทั้ง ๒ ข้อ^๕จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยสังวร คือความสำรวมระวัง บ่งกันเพื่อไม่ทำในข้อห้าม ทำในข้ออนุญาต จึงตรัสต่อไปว่า ความสำรวมในปาติโมกข์.

ปาติโมกข์ในที่นี้ตรัสแสดงในเวลาที่ยังมิได้ทรงบัญญัติพระวินัย จึงยังไม่หมายถึงสิกขาบทบัญญัติที่มีพระพุทธานุญาตยกขึ้นเป็นปาติโมกข์เทศในภายหลัง. จะพึงมีอธิบายอย่างไร. พึงหมายถึงศีลในองค์มรรค คือสัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ เรียกว่าอาชีวะมัญญูศีล แปลว่า ศีลมีอาชีวะเป็นที่ ๘. พึงหมายถึงพระโอวาทที่เป็นปากเป็นประธานอันเรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ ที่ตรัสแสดงหัวข้อพระพุทธศาสนา. ต่อมาเมื่อทรงบัญญัติพระวินัย มีพระพุทธานุญาตให้ยกสิกขาบทบัญญัติขึ้นเป็นปาติโมกข์แล้ว ก็พึงหมายถึงวินัยปาติโมกข์^๕นั้นด้วย. นี่เป็นปาติโมกข์ คือข้อที่พึงสังวร. เมื่อกล่าวถึงทางที่พึงสังวรก็พึงหมายถึงอินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ^๕ รู้อะไร. เมื่อมีอินทรีย์สังวร ศีลสังวรก็เป็นไปได้ด้วยดี สังวรนี้เป็นการดีการชอบ เป็นไปเพื่อความสันทุกข์ได้ ดังพระพุทธภาษิตว่า:—

จกฺขณา สํวโร สํวโร สํวโร โสเตน สํวโร
 ฌาเนน สํวโร สํวโร สํวโร ชีวฺหาย สํวโร
 กาเยน สํวโร สํวโร สํวโร วาจาเยน สํวโร
 มนสา สํวโร สํวโร สํวโร สพฺพคฺต สํวโร
 สพฺพคฺต สํวโร ภิคฺคํ สพฺพคฺต ปมฺจจติ

แปลว่า ความสำรวมทางจักขุเป็นการดี, ความสำรวมทางหูเป็นการดี,
 ความสำรวมทางจมูกเป็นการดี, ความสำรวมทางลิ้นเป็นการดี, ความสำรวม
 ทางกายเป็นการดี, ความสำรวมทางวาจาเป็นการดี, ความสำรวมทางใจเป็น
 การดี, ความสำรวมในทางทั้งปวงเป็นการดี, ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทางทั้งปวง
 ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนี้.

อนึ่ง ขั้วว่า ความรู้ประมาณในภัก คือรู้ประมาณในอาหารที่บริโภค
 ทั้งในปัจจัยอื่น ๆ มีจิวรเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น กล่าวรวมว่ารู้ประมาณในปัจจัย ๔
 แต่ปัจจัยอย่างอื่นเมื่อได้มากใช้ได้ไปนาน ส่วนภักตอาหารเป็นปัจจัยที่ต้องบริโภค
 หหมดเปลืองไปทุกวัน จึงยกภักตอาหารขึ้นเป็นที่ตั้งความรู้ประมาณนั้น คือรู้
 ประมาณในการแสวงหา ในการรับ ในการบริโภค ให้เป็นอาชีวะปาริสุทธิ
 ความหมดจดแห่งอาชีพ อันเป็นศีลในการแสวงหา แลให้เป็นศีลในการบริโภค
 คือบริโภคด้วยปัญญาพิจารณาตามประโยชน์ของปัจจัยนั้น ๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา
 (อันเรียกว่าปัจจัยสันนิสสิตศีล ศีลอาศัยปัจจัย) ทั้งให้เป็นสัปปายะ คือเป็น
 สบายเพื่อประกอบความเพียรทางจิตต่อไป.

ข้อที่ว่า ที่นอนที่นั่งอันสงัด หมายถึงที่อันไม่มีหมู่คนพลุกพล่าน ไม่มี
 เสียงอื้ออึง หรือที่ซึ่งสงัดจากรูปเสียงต่าง ๆ อันเป็นเครื่องก่อให้เกิดความไม่
 สงบ รวมกล่าวว่า ที่เป็นกายวิเวก คือสงัดกาย ที่ท่านหมายถึงกล่าวในที่อื่นว่า

อรณัญคโต วา รุกขมุลคโต วา สุนฺญาการคโต วา ไปสู่ป่า ไปสู่โคนไม้
หรือไปสู่เรือนว่าง ดังนี้.

ข้อนี้ตรัสสำหรับผู้มุ่งบำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อ จิตตวิเวก ความสงบจิต
เพราะที่นอนที่หนึ่งอันสงบ ย่อมเป็นที่สัปปายะแก่การปฏิบัติเพื่อจิตตวิเวกซึ่งจะ
ตรัสต่อไป.

ข้อว่า ความประกอบในอริจิต หมายถึงความประกอบความเพียรทาง
จิตเพื่อให้เป็นจิตตวิเวก ความสงบจิต เพื่ออุปริวิเวก ความสงบกิเลส. อริจิต
แปลว่าจิตยิ่ง. คำว่าจิตได้แก่อะไร ได้แสดงในข้อว่าการชำระจิตของตนให้ผ่อง
แผ้วแล้ว. ในที่นี้จะแสดงในส่วนที่เกี่ยวกับอริจิต. เพราะมีคำว่าอริจิตจึงแบ่งจิต
ได้เป็น ๒ คือ จิตสามัญ ๑ อริจิต ๑ จิตสามัญนั้นประกอบด้วยอารมณ์ต่าง ๆ
เป็นอันมาก, (คำว่าอารมณ์มีอธิบายอย่างไรได้แสดงในข้อว่าด้วยการชำระจิต
แล้ว.) จึงเกิดกิเลสกลุ้มรุมใจให้กระสับกระส่ายไม่สงบอยู่เสมอ. กิเลสนั้นเรียก
โดยนัยหนึ่งว่านิวรรณ แปลว่า เครื่องกั้นจิต คือ กามฉันท์ความพอใจรักใคร่ใน
กาม ๑. พยาบาทความเคียดแค้นปองร้าย ๑ ถีนมิตะความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม
๑ อุทธัจจะกุกกุกจะความฟุ้งซ่านรำคาญ ๑ วิจิกิจาความลังเลไม่ตกลง ๑.
ส่วนอริจิตได้แก่จิตปราศจากนิวรรณเหล่านี้ อันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจิตตวิเวก
ความสงบจิต. จิตสามัญเป็นจิตขัดส่าย เป็นเครื่องชักนำไปประกอบอกุศลกรรม
เพราะนิวรรณทั้ง ๕ นั้น ย่นย่อลงก็เป็น ราคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ อันเป็น
อกุศลมูลนั่นเอง, นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ทำความดีอันเป็นบุญเป็น
กุศล และเป็นเครื่องปิดกั้นปัญญาไม่ให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง เพราะเหตุ
ฉะนั้นจึงเรียกว่านิวรรณ ที่แปลว่าเครื่องกั้น คือกั้นจิตไว้มิให้บรรลุความดี, เหตุ
ฉะนั้นจึงตรัสให้ประกอบอริจิต. การประกอบอริจิตนั้นคือการบำเพ็ญสมาธิที่ตรัส

แนะนำไว้ว่า **สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถากุตฺตํ ปชานาติ** แปลว่า
ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญสมาธิ เพราะผู้มีใจตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตาม
เป็นจริง ดังนี้. สมาธิ คือความตั้งจิตมั่นในอารมณ์อันเดียว ไม่ให้จิตพล่านไป
ในอารมณ์มาก, และอารมณ์ที่พึงให้จิตตั้งไว้ต้องเป็นอารมณ์คู่ปรับกับนิรณันต์ ดัง
จะยกมาเป็นตัวอย่าง คือ อสุภะ พิจารณาร่างกายตนและผู้อื่นให้เห็นเป็นไม
งาม เป็นคู่ปรับกับกามฉันท, เมตตาแผ่ไมตรีจิตคิดให้เป็นสุข เป็นคู่ปรับกับ
พยาบาท, พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เป็นคู่ปรับกับถีนมิทธะ,
มรณัสสติ นึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน เป็นคู่ปรับกับ อุทธัจจะกุกกุจจะ,
กำหนดพิจารณากายนี้ให้เห็นเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ คือดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุม
กันอยู่ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เป็นคู่ปรับกับวิจิกิจฉนา, เมื่อจิตตั้งอยู่ในอารมณ์
เหล่านี้ ไม่ฟุ้งซ่านซัดส่ายไปในอารมณ์อื่นจนก่อกวนนิรณันต์เสียได้ เรียกว่าอธิจิต.
อธิจิตนี้ท่านแสดงในนิทเทสแห่งอธิจิตสิกขาว่า ได้แก่ฌาน. ฌานแปลว่า ความ
เพ่ง ได้แก่ความที่จิตตั้งมั่นแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ (สมาธิในอัปปนา คือ
แนบแน่นแน่วแน่) เพราะเพ่งแน่วแน่อยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้น ท่านเรียก
ว่า อารัมมณูปนิชฌาน แปลว่าเพ่งอารมณ์. สมาธิคือความตั้งจิตมั่น จำต้องให้
จิตเพ่งอยู่กับอารมณ์ของสมาธิด้วยความคอยระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ แต่จิตมักแวบออก
ไปสู่อารมณ์นอกสมาธิบ่อย ๆ ดังคำที่ท่านเรียกว่า มักตกไปตามความใคร่ จึงต้อง
คอยชักให้กลับมาตั้งไว้ หรือจดไว้กับอารมณ์ของสมาธิ, กิริยาที่ชักจิตมาจดไว้เช่นนี้
เรียกว่าวิตก จำต้องใช้มากในตอนแรก ๆ กิริยาที่จิตดำเนินไปในอารมณ์ของสมาธิ
เรียกว่าวิจารณ์, อาการที่จิตติดติดอยู่ในอารมณ์สมาธิ เกิดความซาบซ่านเรียกว่า
ปีติ, อาการที่สงบสบายเรียกว่าสุข, ความที่จิตมีอารมณ์เดียว เพราะมีสุขในสมาธิ
เรียกว่าเอกัคคตา, เมื่อประกอบด้วยองค์ทั้ง ๕ นี้ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอ-

กัคคตา ก็เรียกว่าฌานที่ ๑ (ปฐมฌาน) เมื่อจิตตั้งมั่นแน่วแน่ยิ่งขึ้น องค์นั้น ๆ ก็จะไปโดยลำดับ คือ วิตกจะไปเพราะจิตดำเนินไปดีแล้ว, วิจารณ์จะไปเพราะจิต ตุกติในอารมณ์สมาธิแล้ว, จึงเหลือแต่ปีติ สุข เอกัคคตา นี้เรียกว่าฌานที่ ๒ (ทุติยฌาน), ปีติจะไปเพราะสุขตั้งมั่นดีแล้ว จึงเหลือแต่สุข กับเอกัคคตา นี้ เรียกว่า ฌานที่ ๓ (ตติยฌาน), สุขจะไปเพราะจิตตั้งมั่นมีอารมณ์แนบแน่นแน่ว แน่ดีแล้ว หมดกิจที่จะต้องวิตกวิจารณ์เป็นต้น จึงเพ่งแน่วเฉยสนิทอยู่ จึงเหลือ แต่เอกัคคตากับความเพ่งเฉยอยู่นั้น อันเรียกว่าอุเบกขา นี้เรียกว่าฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน), จิตที่ประกอบด้วยฌานนี้กำจัดนิวรณ์ได้ราบคาบเป็นจิตวิเวก สงัดจิตแท้ ท่านจึงแสดงเป็นอธิจิต.

อธิจิตนี้ท่านแสดงว่าเป็นเครื่องละอนุสัยกิเลส สมดังภาษิตของนาง ธรรมทินนาภิกษุณี ที่กล่าวตอบวิสาขอุบาสก ว่า **อิธาวุโส วิสาข ภิกขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ ฯ เป ฯ** (ม. มุ. จุลเวทลลสูตร ๒๒/๕๕๔) แปลว่า ท่าน วิสาขะ, ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลายเข้าถึง ปฐมฌานมีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติสุขเกิดแต่วิเวกอยู่, (ภิกษุนั้น) ย่อมละราคะด้วย ปฐมฌานนั้น รากานุสัยย่อมไม่นอนเนื่องในปฐมฌานนั้น. ท่านวิสาขะ ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ย่อมมุ่งอย่างนี้ว่า เมื่อไรหนอ เราจักเข้าถึงอยู่ซึ่งอายตนะ (อนุตตร- วิโมกข์) ที่พระอริยะทั้งหลายเข้าถึงอยู่ในบัดนี้ เมื่อยังความปรารถนาให้เกิดใน อนุตตรวิโมกข์อย่างนี้ ย่อมเกิดโทมนัสเพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย, (ภิกษุ นั้น) ย่อมละปฏิฆะด้วยโทมนัสนั้น (อรรถกถาแก้ว่าต้องละโทมนัสนั้นเสียอีก) ปฏิฆานุสัยย่อมไม่นอนเนื่องในโทมนัสนั้น. ท่านวิสาขะ, ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าถึงจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขและละทุกข์เสียได้ เพราะดับ (คือละ) โสมนัสโทมนัสเสียในก่อนทีเดียว มีสติอันบริสุทธิ์ที่อุเบกขาให้เกิดขึ้น

อยู่, (ภิกษุ^{นั้น}) ย่อมละอวิชชาด้วยจตุตถฌาน^{นั้น} อวิชชานุสัยย่อมไม่นอนเนื่อง
ในจตุตถฌาน^{นั้น} ดังนี้. การละราคานุสัยด้วยปฐมฌาน และปฏิฆานุสัยด้วยโทมนัส
เพราะความปรารถนาในอนุตตรวิโมกข์ และละอวิชชานุสัยด้วยจตุตถฌาน ตาม
ภาชิตของนางธรรมทินนาภิกษุ^{นี้} ฟังสันนิษฐานว่าเป็นการละด้วยวิกขัมภน-
ปหาน คือละด้วยความสะดวกไว้ ส่วนการละอย่างเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหาน
ต้องละด้วยปัญญาที่เป็นองค์อริยมรรค หรือที่เป็นวิชา. ดังแสดงในข้อว่าด้วย
การชำระจิตในหนหลัง.

อริจิต^{นี้} เป็นจิตปภัสสร (ผุดผ่อง) อ่อน (มุก) ควรแก่การงาน
(กัมม^{นิยะ}) คือควรแก่การน้อมไปเพื่อรู้ตามเป็นจริง ความน้อมจิตไปเพื่อรู้ตาม
เป็นจริง^{นี้} ก็เรียกว่าฌาน คือเพ่งพินิจเพื่อรู้ ที่ท่านเรียกว่าลักขณูปนิชฌาน
ความเพ่งลักขณะ คือเครื่องกำหนดหมายสังขารว่าไม่เที่ยง อันเรียกว่าอนิจจ-
ลักขณะเป็นต้น. ความเพ่งพินิจ^{นี้} ต้องเพ่งด้วยปัญญา คือรู้เพื่อรู้ยิ่งขึ้นไป. ฌาน
และปัญญาจึงต้องอาศัยกันส่งกัน^{ขึ้น}ไป จะแยกจากกันไม่ได้ และท่านแสดงว่า
เป็นปฏิปทา^{ดำเนิน}ไปใกล้พระนิพพาน สมดังพระพุทธภาษิตว่า:—

นตฺถิ ฌานํ อปญฺญสุตฺต

นตฺถิ ปญฺญา อฌายโต

ความเพ่งไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา, ปัญญาไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่ง.

ยมฺหิ ฌานญจ ปญฺญาจ

ส เว นิพฺพาน สนฺติเก

ผู้มีความเพ่งและปัญญา ย่อมปฏิบัติใกล้พระนิพพาน ดังนี้.

ประมวลข้อธรรม คือการไม่พูดว่าร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมใน
ปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในภักดี ที่นอนที่นั่งอันสงัด ความประกอบในอริจิต
เอตํ พุทฺธาน สาสํ ๖ ข้อ^{นี้} เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทธะ^{ทั้งหลาย}
ด้วยประการ^{เช่น}นี้.

รวมความว่าพระโอวาทปาติโมกข์นี้ แสดงพระพุทธรวาทะและพระพุทธรศาสนา พระพุทธรวาทะนั้นสงเคราะห์เข้าเป็น ๓ คือ ชั้นดีความอด คือศีลสิกขา ความทนเป็นตปะอย่างยิ่ง เพราะเป็นธรรมเครื่องแผดเผากิเลสให้สิ้นไป นิพพาน ความคับกิเลสหรือสิ้นกิเลส เป็นธรรมอย่างยิ่ง นักบวชผู้ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าสมณะคือผู้สงบ, พระพุทธรวาทะนัยกรรมคือ ศีลสิกขาชั้นดี และนิพพาน ชั้นกล่าวก่อน จึงยกบุคคลคือสมณะชั้นกล่าวภายหลัง และธรรมนั้นแลเป็นเครื่องทำบุคคลให้เป็นสมณะ. ต่อจากนี้จึงแสดงพระพุทธรศาสนา คือคำสอนของพระพุทธร คือการไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, ๓ ข้อนี้แสดงพระพุทธรศาสนาโดยย่อ ชื่อว่าเป็นหัวใจพระพุทธรศาสนา ต่อจากนี้จึงแสดงพระพุทธรศาสนาอีก คือการไม่พูดว่าร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมในปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในภักดี ที่นอนที่นั่งอันสงัด ความประกอบในอธิจิต. ๖ ข้อนี้ แสดงขยายความแห่ง ๓ ข้อนั้น โนม้วนมาสู่พุทธรวาทะที่แสดงแล้วข้างต้น. พึงเห็นความต่างกันของพระพุทธรวาทะและของพระพุทธรศาสนาในพระโอวาทนี้ว่า พระพุทธรวาทะมุ่งแสดงหลักธรรมที่เป็นอย่างยิ่ง ไม่ได้มุ่งเพื่อเป็นข้อสอน เพราะจะยกนิพพานขึ้นสอนทีเดียวนั้นผู้ฟังย่อมเข้าใจยาก แต่พระสาวกผู้สอนพระศาสนาก็จำต้องทราบว่ายอดธรรมทั้งปวงนั้นคือนิพพาน เพื่อจะได้แสดงข้อสอนโน้มน้อมไปสู่จุดเดียวกัน. ส่วนพระพุทธรศาสนามุ่งแสดงข้อสอน จึงแสดงปฏิบัติธรรมเป็นชั้น ๆ ทุก ๆ ข้อ แม้มีข้อความสั้น ๆ ก็เข้าใจง่าย. ในพระพุทธรศาสนาเหล่านี้ ข้อที่สอนให้ไม่ทำบาป หรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในศีลชั้น (กองศีล) ข้อที่สอนให้ทำกุศลหรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าในสมาธิชั้น (กองสมาธิ) ข้อที่สอนให้ชำระจิตให้ผ่องแผ้วหรือที่แสดงขยายความของข้อนี้ สงเคราะห์เข้าใน

ปัญญาขั้น (กองปัญญา) ทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องอบรมกันเพื่อวิมุตติโดยลำดับ
ทั้งพระพุทธภาษิตว่า สลปปริภาวิโต สมาธิมปปผลโต โหติ มหานิสัสโต สมาธิ
อันคือลอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, สมาธิ ปริภาวิตา ปญญา
มปปผลโต โหติ มหานิสัสโต ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มี
อานิสงส์มาก ปญญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สุขุมเทว อาสเวหิ วิมูจติ เสยฺยถิํ
ภามาสา ภาสา วิชาสา จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะ
ทั้งหลาย โดยชอบคือ จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ดังนี้.

ผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนา กล่าวคือผู้ไม่ทำบาป ผู้ทำกุศล ผู้ชำระจิต
ของตนให้ผ่องแผ้ว ชื่อว่าพุทธศาสนิก แปลว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนา หรือผู้
มีพระพุทธศาสนา ใคร ๆ เมื่อตรวจดูตนเห็นธรรมปฏิบัติ ๓ ข้อนี้ ก็พึงทราบว่ามี
พระพุทธศาสนาอยู่ในตน ข้อนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุขโดยลำดับ.

โอวาทปาติโมกขคาถาเทศนา มีเนื้อความพร้อมทั้งอรรถาธิบาย ดังแสดง
มาด้วยประการฉะนี้.